

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

**YAKUBÎ'NİN TARİHİ'NE GÖRE HZ. ALİ DÖNEMİ SİYASİ
OLAYLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep KIZILYAR

Sivas

Ağustos 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

YAKUBÎ'YE GÖRE HZ. ALİ VE HZ. ALİ DÖNEMİ HADİSELERİ

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep KIZILYAR

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ali AKSU

Sivas

Ağustos 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Tezin Başlığı : Yakubî'nin Tarih'ine Göre Hz. Ali Dönemi Siyasi Olayları
Savunma Tarihi : 25.07.2019
Danışmanı : Prof. Dr. Ali AKSU

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Ünal KILIÇ

Üye : Prof. Dr. Ali AKSU

Üye : Doç. Dr. Cahit KÜLEKÇİ

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Zeynep KIZILYAR tarafından hazırlanan Yakubî'nin Tarih'ine Göre Hz. Ali Dönemi Siyasi Olayları başlıklı tez, kabul edilmiştir./..../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

05/08/2019

Zeynep KIZILYAR

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Metodu.....	1
2. Araştırmanın Kaynakları	5
3. Yakubî'nin Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği	6
3.1. İlmî Kişiliği.....	9
3.2. Eserleri	11
3.2.1. Kitâbu't-Târîh (Târîhu'l-Yakubî)	11
3.2.2. Kitâbu'l-Buldân	14
3.2.3. Müşâkeletü'n-Nâs li-Zamânihim ve Mâ Yağlibu Aleyhim fi Kulli Asrîn	15
4. Ana Hatlarıyla Yakubî'nin Tarihçiliği ve Metodu	16
BİRİNCİ BÖLÜM	21
1. HZ. ALİ'NİN HİLAFET ÖNCESİ HAYATI VE HALİFE SEÇİLMESİ	21
1.1. Hilâfetine Kadar Hz. Ali	21
1.1.1. Doğumu, Gençliği ve Evlilik Hayatı	21
1.2. Hz. Ali Dönemi Siyasî Hâdiseleri	29
1.2.1. Hz. Ali'nin Halife Seçilmesi.....	30
1.2.2. Hz. Ali'nin Fazileti	35
1.2.3. Hz. Ali'nin İlk Faaliyetleri	36

İKİNCİ BÖLÜM	41
2. HZ. ALİ'NİN HİLÂFET SONRASI HAYATI VE İÇ KARIŞIKLIKLAR ...	41
2.1. Cemel Savaşı	41
2.1.1. Hz. Âişe, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in Muhalefeti.....	42
2.1.2. Cemel Ordusunun Basra'ya Girişi.....	46
2.1.2. Hz. Ali'nin Basra'ya Gidişi ve Cemel Savaşı.....	53
2.2. Sıffin Savaşı.....	60
2.2.1. Amr b. As'ın Muâviye Tarafına Geçmesi	60
2.2.2. Savaşın Başlaması.....	64
2.3. Tahkim.....	68
2.4. Haricîlerle Mücadele	72
2.4.1. Haricîlerin Harûra'ya Çekilmesi.....	72
2.5. Hz. Ali'nin Şehadeti	94
SONUÇ	97
KAYNAKÇA	101
EKLER	107
ÖZGEÇMİŞ	143

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
BTY.	: Tarihi Yoktur.
BY.	: Baskı Yeri Yoktur.
c.	: Cilt
Hız.	: Hazret
Hızr.	: Yayına Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
İSTEM	: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi
No	: Numara
Nşr.	: Neşreden
sy.	: Sayı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Thk.	: Tahkik eden
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı

ÖZET

Çalışmamızın konusu olan Hz. Ali İslam tarihinde siyasi kişiliği ile temayüz etmiş bir şahsiyettir. Gerek Hz. Peygamber dönemindeki faaliyetleri gerekse de daha sonraki siyasi faaliyetleri, insanlar nazarında tarihi bir kişilik olmasından ziyade çok daha farklı bir Hz. Ali portresi oluşmasına sebep olmuştur. Nitekim Hz. Ali'nin vefatından sonra ortaya çıkan fırka ve mezhepler, düşüncelerini ve faaliyetlerini onun şahsiyeti üzerine bina etmişlerdir. Öte yandan onun görüşleri ve siyasi konumu Şîa'da olduğu gibi inanç esaslarının bir parçası haline getirilmiştir.

Bu minvalde çalışmamızda Şiilik ile itham edilen Yakubî'nin "Tarih" isimli eserinden Hz. Ali dönemini araştırmak istedik. Eserinde onun dönem olaylarına bakış açısını ele alarak Şia'ya mensubiyetini eserine yansıtıp yansıtmadığını veya ne kadar yansıttığını değerlendirmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ali, Tarihu'l-Yakubî, Yakubî, Şîa, Tarih.

ABSTRACT

The subject of our study is that Ali is a person who has distinguished himself with his political personality in Islamic history. Both his activities in time of Prophet Muhammad and his later political activities were much more different than Ali's historical side. Indeed, the sects and sides, which appeared after his death, built their thoughts and activities on his personality. On the other hand, his views and his political situation have become part of the principles of Islamic belief as in Shi'a.

We wanted to investigate the period of Ali in the source of Yakubî who was accused to be Shiite. In his book *Tarih* -it means history-, we tried to evaluate whether he reflected his the shi'a opinions on his study or not.

Keywords: Ali, Tarhu'l-Yakubî, Yakubî, Shi'a, History.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Metodu

İbn Vâzih Ahmed b. İshâk b. Ca'fer Yakubî (292/905), İslam tarih ve coğrafya yazıcılığı sahasında oldukça önemli ve mümtaz bir yere sahip müelliflerdendir. Genel bir yaklaşım çerçevesinde söyleyecek olursak, konu, muhteviyat ve metot açısından Siyer yazıcılığından farklı biçimde gelişen İslam tarih yazıcılığı Emevîlerin son döneminden itibaren telif edilmeye başlanmış, Abbasîlerin ikinci döneminde formunu bulmuş, Yakubî de bu dönemde yaşamış ve eserleriyle genel tarih yazıcılığına oldukça ciddi katkılarda bulunmuştur.

İslam tarih yazıcılığının ilk aşamasını Siyer kaynakları oluşturmaktadır. Siyer kaynaklarının yazımı ise kendi içerisinde beş ana aşamada gerçekleşmiş,¹ bu alanda telif edilen eserler, usûl anlamında İslam tarih ve coğrafya kaynaklarının yazımının da temelini oluşturmuştur. Ancak İslam tarih ve coğrafya yazıcılığına etki veya katkı sunan tek unsurun bu husus olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim Abbasîler dönemi de dâhil olmak üzere, önceki dönemlerde gerçekleşen fetihlerle birlikte Müslüman toplumların karşılaştıkları yabancı kültürler ve o kültürlere ait birikimler de İslam tarih ve coğrafya yazıcılığını etkileyen unsurlar olarak değerlendirilmektedir.²

İslam coğrafyasında öncelikli olarak Siyer/ Megazî türü eserlerin gelişim göstermesi beklenmeyen bir durum değildir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in, Hz. Peygamber'in (as) hayatının örnek alınmasıyla ilgili emirleriyle³ Siyer yazıcılığının ortaya çıkması ve gelişmesi arasında belirgin bir bağ vardır. Bu çerçevede İslam dünyasında, tarih alanına ilişkin ilk teliflerin doğrudan Siyer/ Megâzî'ye yönelik

¹ Siyer kaynaklarının telifi, sonraki dönemlerde telif edilecek olan genel tarih ve coğrafya kitaplarına mutlak biçimde etki etmiştir. Bu bağlamda Siyer kaynaklarının yazımının aşamaları Başlangıç Dönemi, Risâleler Dönemi, Cem' Dönemi, Tasnif ve Telif Dönemi ile Nakil Dönemi olarak beş ana bölümde incelenebileceği ifade edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, İstanbul 2008, 93, 94, 95 vd.

² Yabancı kültürlerin Arapça'ya geçişi hakkında bkz. Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1988, 9.

³ Örneğin bkz. Ahzab Sûresi, 21. âyeti: 'And olsun, Allah'ın Resûlünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.'

olması, yukarıda da belirttiğimiz üzere, bu alanın aşama aşama gelişmesi ve genişlemesi de anlaşılabilir bir durumdur.

Süreç içerisinde Hadîs edebiyatının da teşekkül etmesiyle birlikte,⁴ Hz. Peygamber'in (as) ve hatta bu çerçevede sahabenin yaşamlarının aktarımı Siyer/ Megazî dışında farklı bir istikâmette daha yol almaya devam etmiştir. Bununla birlikte kısa bir dönem de olsa Siyer ile Megazî'nin eş anlamda kullanıldığı ve bu alana yönelik eserlerin içeriklerinin birbirinden farklı olmadığı⁵ ancak bu bilgilere Hadîs edebiyatının da katkı sunarak Siyer'e ilişkin malzemenin bu şekilde genişlediği ifade edilmektedir.⁶

Burada şunu da ifade etmeliyiz ki, tâbiûn döneminde oluşturulan Siyer ve Megazî'ye ilişkin eserlerin parçaları sonraki dönemde kaleme alınmış Siyer kitaplarında kullanılarak, günümüze kadar gelebilmiştir.⁷ Hicri II. asrın başlarından itibaren ise müstakil Siyer kitapları yazılmaya dolayısıyla Megazî kitaplarının muhteviyatı da Siyer⁸ ve Ensâb⁹ kitaplarına dâhil edilmeye başlanmıştır¹⁰ ki bu da genel tarih kitaplarının usûl ve muhteviyatını şekillendirmiştir.¹¹

⁴ Mehmet Özdemir, 'Siyer Yazıcılığı Üzerine', *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2007, cilt: IV, sayı: 3, 131, 132 vd.

⁵ Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 11, 12.

⁶ Mehmet Özdemir, *Siyer Yazıcılığı Üzerine*, 132.

⁷ Adnan Demircan, *Siyer*, İstanbul 2016, 15-51.

⁸ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik (213/828), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Thk. Mustafa es-Sakkâ, İbrahim el-Ebyarî, Abdulhafiz Şelebî, Beyrut Lübnan 2007, I, 533, 537 vd. ; ayrıca bkz. İbn İshâk, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Yesâr el-Muttalibî el-Medenî (151/768), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Thk. Ahmed Ferid el-Mezidî, Lübnan 2009, 319, 320, 321 vd.

⁹ İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' Zühri, (230/845), Thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire 2001, II, 7, 8, 9 vd.

¹⁰ Geniş bilgi için bkz. Ahmet Önkâl, 'Araplarda Ensâb İlmi ve İslâm Tarihi Açısından Önemi', *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya 1990, Sayı: 3, 117-132.

¹¹ En önemli genel tarih kitapları arasında sayılan Taberî'nin Tarih'inin ilk bölümlerinde peygamberlerin hayatı işlenirken daha sonra Siyer ve Megazî konularına geçilmiş ve bu konular önceki dönem Siyer kaynaklarına benzer şekilde, konularına göre hadiseler tasnif edilmiştir. Ancak sonraki dönem hadiselerinin tasnifinde ise tamamen kronolojik bir esas takip edilmiştir. Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid (310/923), *Târîhu't-Taberî*, Beyrut Lübnan 2005, I, 19, 20, 21 vd. Hicretin ikinci senesinden itibaren kronolojik tasnif için ayrıca bkz. I, 595, 639 vd.

İslam öncesi dönemden itibaren süre gelen kültürel aktarımın da İslam tarih yazıcılığına doğrudan katkı sağladığı düşünülmektedir.¹² Özellikle Yahudilere ait bilgilerin Müslüman müelliflerin telif ettikleri eserlerde yer bulmaya başlaması esasında az önce belirttiğimiz durum çerçevesinde ele alınmaktadır. Zira Müslüman müelliflerin tarihî bir model oluşturma çabası, İbn İshâk'tan itibaren görülmeye başlanmıştır ki¹³ zaten genel tarih kitapların telifinin başlangıcı da bu döneme tesadüf etmiştir. Ticari faaliyetler, fetihler, çeviri hareketleri vs. tüm unsurlar da bahsi geçen genişleme ve tarihî bir model oluşturmaya etki eden faktörler olarak değerlendirilebilir.¹⁴

Siyer/ Megazî türü eserlerin muhteviyatındaki aktarmaya çalıştığımız söz konusu genişlemeler ile birlikte genel tarih kitapların telifi, bu konudaki gelişim/ dönüşümler neticesinde İslam tarihine ilişkin hadiselerin ele alınış biçimleri, değerlendirilmeleri ve sonraki dönemlere aktarımı da farklılık arz edecektir. Nitekim aynı durum Siyer bilgilerinin aktarımı için de geçerli olmuştur. Bu bağlamda incelemeye gayret ettiğimiz Hz. Ali dönemi siyasî hâdiselerinin, Ali şiasına temâyülü olduğu ifade edilen Yakubî'nin nasıl değerlendirdiği konusu önemlidir. Zira mezhebî bir takım inanışların siyasî tarihe olan etkisinin ancak bu ve benzeri çalışmalarla ortaya konulabileceği açıktır.¹⁵ Bir başka ifadeyle Şîa'nın, Hz. Ali dönemi siyasî hadiseleri karşısında almış olduğu tavrı tarih kitaplarının aktardıkları çerçevesinde ortaya koymanın, meselelerin vuzuha kavuşması yönünde önemli bir adım olduğu muhakkaktır.

Tezimizin konusunu Yakubî'nin günümüze kadar gelen eserleri arasından *Tarih* olarak belirlememizde genel tarih kitapları ile ilgili aktardığımız hususların yanı sıra konunun sınırlandırılması gereği de etkili olmuştur.

¹² Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, İstanbul 2012, 115.

¹³ Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 220, 221.

¹⁴ Adnan Demircan, 'Tarih Üzerine Bazı Düşünceler', *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2007, cilt: IV, sayı: 3, 70, 71, 72.

¹⁵ Şîa'nın başta imâmet olmak üzere pek çok siyasî konuda farklı teorilerinin olduğu bilinmektedir. Konumuzla doğrudan ilgisi bulunmamakla birlikte, kıyas yapılabilmesi için bkz. Muhammed Mescid-i Câmîî, *Ehl-i Sünnet ve Şîa'da Siyasî Düşüncenin Temelleri*, Trc. Malik Eşter, İstanbul 1995, 170, 171, 172 vd.

Yakubî, genel tarih yazıcılığının ilk müelliflerinden birisidir. *Târîhu'l-Yakubî* veya *Kitâbu't-Târîh*, isimli eseri de,¹⁶ de, genel tarih kitaplarında olduğu gibi yaratılışla başlar ve 259 (872-73) yılı olaylarıyla sona erer; ancak eserin başlangıç kısmı kayıptır. Daha sonraki bölümde de açıklanacağı üzere eserin günümüze ulaşan bölümünde Hz. Âdem'den itibaren sırasıyla peygamberler anlatılmaktadır. Benî İsrâil peygamberleri ve kralları, Hz. İsa ve havâirileri, Süryânî, Bâbil, Âsur, Hint, Çin, Yunan, Rum, Fars kralları, Türkler dâhil kuzey kavimleri, Mısırlılar, Berberîler ve Habeşliler, İslâm öncesi Arap toplumu hakkında bilgi verilir. Hz. Muhammed'in doğumuyla birlikte İslâm tarihi ele alınır ve bu dönem eserin sonuna kadar kronolojik sırayla devam eder.¹⁷

Tezimizin Hz. Ali dönemi siyasî hâdiselerine odaklanmasının bir başka nedeni de genel tarih kitapları arasında sayılan eserin, bu döneme olan bakışını yansıtmaya çalışmaktır. Zira Hz. Ali dönemi siyasî hadiseleri, sebep ve sonuçları açısından Hz. Peygamber'in (as) vefatından sonraki süreçte en dikkat çekici döneme tesadüf etmektedir. Dolayısıyla genel bir tarih anlayışı çerçevesinde bu hadiselerin ne şekilde değerlendirildiğinin tespit edilerek ortaya konulması, genel tarih kitaplarının metotları hakkında da bize bilgi sağlayacaktır.

Öte yandan Yakubî'nin mezhebî açıdan farklı düşüncede olduğunun iddia edilmesi,¹⁸ bu hadiselerin değerlendirilmesinde ne ölçüde etkili olduğunu saptamak da tezimizin amaçları arasındadır. Bu aşamada elbette Şîa'ya yakın bir müellifle, bu düşünceye sempati duymayan diğer kaynakların kıyaslanması da önem arz etmektedir. Nitekim tezimizin bazı kısımlarında bu kıyaslamalara da yer verilmiştir. Bir başka ifadeyle tezimiz sadece Yakubî'nin *Tarih*'inde yer alan değerlendirmelerden ibaret olmayacaktır. Bu bağlamda tezimizde, Yakubî'nin *Tarih*

¹⁶ Farklı neşirleri olduğundan tezimizde kullanacağımız eserin künyesi Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Cafer b. Vehb b. Vâzih el-Kâtib el-Abbâsi el-Yakubî, *Târîhu'l-Ya'kubî*, Thk. Abdu'l-Emîr Mühennâ, Beyrut Lübnan 1993'tür. Ayrıca bkz. Yakubî, *Târîh-i Yakubî*, Trc. Muhammed İbrahim Ayetî, Tahran 1969; Bkz. *Târîhu'l-Yakubî*, Beyrut BTY.

¹⁷ Murat Ağarı, 'Yakubî', *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, 2016, XLIII, 287.

¹⁸ Goldziher, açık bir şekilde Yakubî'nin şîa eğilimli bir müellif olduğunu, olayları şîî bakış açısıyla yansıttığını ifade etmektedir. Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, Çev. Azmi Yüksel-Rahmi Er, Ankara 1993, 138.

isimli eseriyle birlikte diğer eserleri ve bunlar hâricinde çağdaşı ya da kendisinden sonra yazılmış konuyla ilgili kaynaklardan da faydalanma yoluna gidilecektir.

2. Araştırmanın Kaynakları

Yakubî'nin *Tarih*'ine ve telif ettiği diğer eserlere bir sonraki bölümde temas edeceğimizden biz burada sadece tezimizde kullandığımız bazı kaynaklara kısaca değinmek istiyoruz.

Tezimizde öncelikle Siyer/ Megazî türü eserlerden faydalanılmıştır. İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın eserleri olan *es-Sîretü'n-Nebeviyye* tezimizin bu konudaki müracaat eserleri arasındadır. Esasında İbn İshak, genel tarih kitaplarının yazımında başlangıç noktasında bulunmaktadır. İbn İshâk, özellikle ilk yaratılışla ilgili bahislerinde Tevrat'ı kaynak olarak kullanmış ancak yer yer Kur'ânî anlatımlara da yer vermiştir. Onun bu konudaki en önemli özelliği, bu anlatımları tarihî anlatımlara çevirmiş olmasıdır.¹⁹

İbn Hişâm da belirli prensipler çerçevesinde haberleri nakleden ve belki de ilk kez genel tarih kitaplarının yazımı hususunda ortaya koyduğu usûl prensipleri çerçevesinde tasarruflarda bulunan bir müelliftir. Nitekim İbn Hişâm nakilde bulunurken kimi zaman kelimeleri tashih etmiş kimi zaman da kelimeleri açıklama yoluna gidebilmiştir.²⁰

Tezimizde kullandığımız tabakât türünden eserlerin başında İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtu'l-Kübrâ* isimli eseri gelmektedir.²¹ Bu anlamda Belâzürî'nin *Ensâbu'l-Eşrâf*²² da yararlandığımız kaynaklar arasındadır.

Yakubî'nin *Tarih*'inden elde ettiğimiz bilgilerin kıyasının yapılabilmesi için müracaat ettiğimiz İslam tarihi kaynaklarından birisi de Halife b. Hayyât'ın *Tarih*

¹⁹ Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 239.

²⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 25, 26, 29, 36.

²¹ İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' Zühri, (230/845), *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, Thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire 2001.

²² Belâzürî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (279/892), *Ensâbu'l-Eşrâf*, Thk. Yusuf el-Meraşlı, Beyrut 2008.

isimli eseridir. Halife b. Hayyât'ın eseri, esasında genel tarih kitaplarının taşıdığı hususiyetleri taşımasa da tarih usulüne dair ortaya koyduğu prensipler, sonraki dönem tarihçilerine yön vermesi açısından oldukça önemlidir.²³ Yakubî'nin tarihlendiremediği Mekke dönemini atlayarak, Resûlullah'ın (as) doğumunu işledikten sonra doğrudan Medine dönemine geçiş yapması da muhtemelen bu yüzdendir. Nitekim eserinin muhteviyatını oluştururken İbn İshâk ya da İbn Hişâm'ın yaptığı gibi konularına göre başlıklandırmamış, kendisinden sonraki tarihçilere örnek olacak biçimde yıl yıl başlıklandırma yoluna gitmiştir.²⁴

Taberî'nin *Tarih*'i, genel tarih kitaplarından olan ve tezimizde sıklıkla kullandığımız eserlerden birisidir. İlk yaratılıştan, kendi dönemine kadar olan (302/914) olayları ele aldığı tarih kitabında Taberî'nin birden fazla metot takip ettiği görülmektedir. Bir başka ifadeyle eserinin bir kısmında konu tasnifi yaparken, diğer bir kısmında konuları kronolojik bir esasa göre işlemektedir.²⁵

İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil fi't-Târih*²⁶ isimli eseri ile İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye*²⁷ isimli eserleri de tezimizde kullandığımız muahhar dönem kaynaklarındandır.

3. Yakubî'nin Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği

Yakubî'nin nesebi kaynak ve araştırmalarda farklı biçimlerde aktarılmaktadır. Yakubî'nin tezimizde faydalandığımız neşrinde nesebi Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Cafer b. Vehb b. Vâzih el-Kâtib el-Abbâsi el-Yakubî²⁸ şeklinde geçmektedir. Yakut

²³ Mustafa Fayda, 'Halife b. Hayyat', *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, 2016, 301,302.

²⁴ Halife b. Hayyat, Ebû Amr eş-Şeybani (240/854), *Târihu Halife b. Hayyat*, Thk. Ekrem Ziya el-Umerî, Riyad 1985.

²⁵ Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid (310/923), *Târihu't-Taberî*, Beyrut Lübnan 2005. Hicretin ikinci senesinden itibaren hem tarih hem de konu tasnifinin yapıldığına dair bkz. I, 595. Taberî, tarihlendirmeye geçmeden evvel de tarihlendirme konusunda bilgi vermektedir. Bkz. I, 584.

²⁶ İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (630/1233), *el-Kâmil fi't-Târih*, Thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Beyrut Lübnan 1987.

²⁷ İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer (774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cize-Hicr 1997.

²⁸ Yakubî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Cafer b. Vehb b. Vâzih el-Kâtib el-Abbâsi, *Târihu'l-Ya'kubî*, Beyrut Lübnan 1993, I, 5.

el-Hamevî er-Rumî, *Mu'cemu'l-Udebâ* isimli eserinde Yakubî'nin Benî Hâşim'in mevlâsı olduğunu söyledikten sonra onun nesebini Ahmed b. Ebî Yakub İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ahbârî el-Abbâsî²⁹ şeklinde vermektedir. Bu zincir de küçük birkaç farkla birlikte bizim kullandığımız nesebe benzemektedir.

Gerek Yakubî'nin eserlerinde ve gerekse kaynaklardaki nesep farklılıkları araştırmalara da yansımıştır.³⁰ Murat Ağarı, Yakubî'nin nesebini başta zikrederek Ebû'l Abbas Ahmed b. Ebî İshak b. Cafer b. Vehb b. Vâzih el- Yakubî³¹ olarak verirken Brockelman bu nesebi, Ahmed b. Ebû Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Kâtib el- Yakubî el- Abbâsî³² şeklinde genişletmiştir. Brockelman'ın aktardığı nesep zincirinde el-Ahbârî ifadesinin olmadığı,³³ bunun dışında Yakut el-Hamevî'nin verdiği neseple benzerlik taşıdığı görülmektedir.

Doğum tarihi hakkında da net bir bilgi bulunmayan Ya'kubî'nin hicri III. miladi IX. asrın başlarında,³⁴ Bağdat'ta doğduğu ifade edilmektedir.³⁵

Yakubî'nin nesebinde zikredilen künyelerinden İbn Vâzih dedesine nispetle³⁶ söylenmektedir. Babasına nispetle de kendisine İbn Ebî Yakub denilmektedir. Yakubî'nin Bağdat'ta doğmasından hareketle el-Bağdadî, dedesi İbn Vâzih'in Abbasi halifelerinden Ebû Cafer el-Mansur'un azatlısı olmasından dolayı da el-Abbâsî şeklinde künyelendiği nakledilmektedir.³⁷

Yakubî'nin nesebi, doğum tarihi ve yeri hakkında farklı rivayetler olduğu gibi etnik kökeni ile ilgili de birbirinden oldukça farklı rivayetler bulunmaktadır. Bunun

²⁹ Yâkut b. Abdillâh el-Hamevî er-Rumî, *Mu'cemü'l-Üdebâ İrşâdü'l-Erib İlâ Ma'rifeti'l-Edîb*, Thk. İhsân Abbâs Beyrut Lübnan 1993, I, 557.

³⁰ Salih Arı, 'Tarih ve Coğrafyacı Olarak Yakubî', *İslami İlimler Dergisi*, Sayı: 2, Güz 2008, 163.

³¹ Murat Ağarı, 'Yakubî', XLIII, 287.

³² Carl Brockelman, 'Ya'kubî', *İA*, XIII.

³³ Bkz. Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, Çvr. Abdulhalim en-Neccâr, Kâhire 1983, IV, 236.

³⁴ Yakubî'nin Hicrî 292, miladî 905 yılında doğduğu genel kabul görmektedir. Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Dımaşk 1957, I, 102.

³⁵ Kâmil Selmân el-Cübûrî, *Mu'cemü'l-Üdebâ Mine'l-Asri'l-Câhili Hattâ Sene 2002 m.*, Beyrut Lübnan 2003, I, 106.

³⁶ Murat Ağarı, 'Yakubî', XLIII, 287.

³⁷ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih- Coğrafya Yazıcılığı*, 51. Ayrıca bkz. Selahattin Çamyar, *Ya'kubî ve Tarihçiliği*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998, 8.

başlıca sebebi, atalarının Abbasî divanlarında çalışan kâtiplerden ve özellikle dedesi Vâzih'in Abbasî halifesi Mansur'un azatlı kölesi olması, bir başka ifadeyle yerleşik bir kabileye mensubiyetinin bulunmamasıdır. Dedesi Vâzih'in azat edildikten sonra İrminiye ve Azerbaycan bölgelerinde vali olarak gönderilmiş olması da³⁸ Yakubî'nin etnik kökeni hakkında tartışmalara sebep olduğu söylenebilmektedir.³⁹

Yukarıda ifade ettiğimiz nedenlere bağlı olarak, Yakubî'nin Fars asıllı olduğunu söyleyenlerin yanında Ermeni asıllı olduğunu söyleyenler de vardır. Ancak yaygın olan görüş Yakubî'nin Fars asıllı olduğudur. Yakubî, babası ve dedesinin devlet yönetiminde önemli görevlerde bulunmasından dolayı daha küçük yaşlardan itibaren siyasi ve idari hayatı yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Yakubî'nin büyük dedesi Vâzih, Abbâsî ailesinin âzatlılarındandı. Abbâsî devlet yönetiminde önemli görevlerde bulunmuş, Azerbaycan, İrmîniye ve Mısır valiliği yapmıştır. Mansûr döneminde de bu görevlerine devam eden Vâzih, halife Mehdî (158-169/775-785) döneminde ise Mısır berîd teşkilatında çalışmıştır.⁴⁰ Görüldüğü üzere Yakubî'nin hem babası hem de dedesi, valilik, istihbarat ve posta teşkilâtı gibi Abbasî bürokrasisinde önemli görevler üstlenmiştir.⁴¹

Yakubî, İrminiye ve Horasan'da uzun süre kalmış, buralarda Tâhirîler'in hizmetinde bulunmuştur.⁴² Ne tür bir görev yaptığı net bir şekilde bilinmese de bürokraside kâtipliğin yanı sıra istihbarat teşkilatına benzer bir posta servisinde çalıştığı da ifade edilmektedir.⁴³ Bu hanedanın yıkılmasından sonra ise Horasan'dan ayrılıp Hindistan, Çin, İran, Kuzey Afrika, Endülüs ve Suriye'nin yanı sıra birçok

³⁸ Daha sonra da temas edeceğimiz üzere Yakubî de dedesi gibi söz konusu bölgelerde bulunmuştur. Bkz. Ignace Goldziher, , *Klasik Arap Literatürü*, 127.

³⁹ Salih Arı, 'Tarih ve Coğrafyacı Olarak Yakubî' 163.

⁴⁰ Şaban Öz, 'Müşâkeletü'n-Nâs li-Zamânihim ve Mâ Yağlibu Aleyhim fi Kulli Asrîn Kitap Tanıtımı ve Değerlendirmesi', *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 14, Kahramanmaraş 2009, 189.

⁴¹ Yakubî'nin *Müşâkeletü'n-Nâs* isimli eserini tahkik eden Mazyûf el-Ferrâ, eserin hemen başında verdiği bilgiye göre Yakubî'nin el-Mansurî şeklinde de künyelendiğini ve ayrıca Abbasîler döneminde kendisinin de kâtiplik gibi önemli bir görev üstlendiğini belirtmektedir. Bkz. Yakubî, Ahmed b. Ebi'l-Yakub b. Cafer b. Vehb b. Vâzih (292/905), *Kitâbu Müşâkeleti'n-Nâsi li-Zamânihim ve mâ Yağlibu Aleyim fi Külli Asrin*, Thk. Mazyûf el-Ferrâ, Câmîatü'l-Katar 1993, 183.

⁴² Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, IV, 236.

⁴³ Yakubî, *Müşâkele*, 183, 184.

Arap ülkesine seyahatlerde bulunmuştur. Hayatının son yıllarını Tolunoğulları döneminde Mısır ve Kuzey Afrika'da geçirmiştir.⁴⁴

Kaynaklarda Yakubî'nin vefat tarihi hakkında da ihtilaf bulunmaktadır. Onun her ne kadar 284/897'de⁴⁵ Mısır'da vefat ettiği söylene de,⁴⁶ bu tarihte veya bu tarihten sonra da yaşadığına dair bir takım deliller mevcuttur. Yakubî, 292/905 tarihinde yıkılan Tolunoğulları'nın ardından Ramazan Bayramı gecesinde Tolunoğulları'nı güzel bir şekilde yâd ederek eserine beyit halinde kaydetmiştir. Dolayısıyla onun Tolunoğulları'nın yıkıldığı dönemde hala yaşadığı anlaşılmaktadır. Ancak Tolunoğulları'nın yıkılışından sonra onun hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Bu sebeple, onun en erken Tolunoğulları'nın yıkılış tarihi olan⁴⁷ 292/905 yılında vefat ettiği düşünülmektedir.⁴⁸

3.1. İlmî Kişiliği

Yakubî'nin ilmî kişiliğinin oluşmasında ailesinin Abbasî bürokrasisindeki konumu, buldukları bölgeler, kendisinin bizzat gerçekleştirdiği seyahatleri, tarih ve coğrafyaya olan ilgisi⁴⁹ gibi unsurlar etkili olmuştur. Daha önce de ifade edildiği üzere Yakubî'nin babası ve dedesi Abbâsî devlet kademelerinde önemli görevlerde bulunmuşlar, siyasi ve idari hayatla sürekli iç içe olmuşlardır. Yakubî'nin ailesinin bürokrasiyle yakından ilgilenmesi onun kültürlü bir çevreden geldiğini göstermekle birlikte bu durum onun ilmî kişiliğinde ve kültür düzeyinin şekillenmesinde de muhakkak etkili olmuştur.

⁴⁴ Murat Ağarı, 'Yakubî', XLIII, 287.

⁴⁵ Yakut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, I, 557.

⁴⁶ Kâmil Selmân el-Cübûrî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, I, 106.

⁴⁷ Tolunoğulları için bkz. Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Ankara 1992, 42-49.

⁴⁸ Yakubî, *Müşâkele*, 183; Kâmil Selmân el-Cübûrî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, I, 106, 107; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, I, 103; Murat Ağarı, 'Yakubî', XLIII, 287; Selahattin Çamyar, *Ya'kubî ve Tarihçiliği*, 9.

⁴⁹ Yakubî, Ahmed b. Ebi'l-Yakub b. Cafer b. Vehb b. Vâzih (292/905), *el-Buldân*, Thk. Muhammed Emin Dannavî, Beyrut Lübnan 2002.

Yakubî'nin tarih ve coğrafyaya olan ilgisi, telif etmiş olduğu *el-Buldân* isimli eserinde açıkça görülebilmektedir.⁵⁰ Bu çerçevede Yakubî, Bağdat, Sürre Men Rae (Samarra), Dîneverî, Kuzey Afrika, Mısır, Buca, Nuba, Yemen vd.⁵¹ ülkelerin coğrafi bilgilerini, buraları fetheden halife, komutanlar ve benzeri konuları *el-Buldân*, bu ülkelerin tarihini de *Târîh* isimli eserinde zikretmiştir.⁵²

Yakubî'nin ilmî kimliğini oluşturan unsurlar arasında elbette ailesinin bürokratik kimliği öne çıkmaktadır ancak bu konuda Yakubî'nin yapmış olduğu seyahatler de önemli bir yer tutmaktadır. Zira o gezdiği ülkelerin insanların dilleri, dinleri, yaşam biçimleri, ülkelerin coğrafi yapıları, yöneticileri, komutanları hakkında bilgiler edinmiş ve bu bilgileri not ederek eserlerinin temelini oluşturmuş,⁵³ bu bilgiler de doğal olarak Yakubî'nin ilmî gelişimine doğrudan katkı sunmuştur. Dolayısıyla Yakubî'yi alanında özgün kılan hususların başında söz konusu seyahatleri sırasında topladığı dokümanlar ve şahsi izlenimler gelmektedir. Ayrıca Yakubî'nin hayatının büyük bir kısmını dönemin en önemli iki merkezi olan Mısır ve Horasan'da geçirmesi, bu bölgelerdeki birikimlerden faydalanması, hem coğrafya hem de tarih ilmine azami ölçüde katkı sağlamış görünmektedir.⁵⁴

Yakubî'nin yaşadığı dönemdeki tercüme faaliyetlerinin⁵⁵ de onun ilmî kişiliğinin oluşmasına katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Yakubî'nin de yaşadığı dönem olan hicri IV. asırdaki tercüme faaliyetleri daha çok Hint, İran, Yunan ve diğer kültürlerden Arapça'ya olan çevirileri kapsamaktadır. Bu dönemde yapılan çeviriler sadece İslâm dünyasına değil, Batı kültürüne de oldukça ciddi katkılar sunmuş, bu tercüme pek çok ilmî gelişmenin esasını oluşturmuştur.⁵⁶ Dolayısıyla Yakubî,

⁵⁰ Yakubî'nin coğrafyaya dair bu eserinin ismini Brockelmann Kitâbu'l-Buldân olarak vermektedir. Ancak bizim kullandığımız neşirde sadece el-Buldân ismi kullanılmaktadır. Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, IV, 237.

⁵¹ Yakubî, *el-Buldân*, 11, 52, 75 vd.

⁵² Yakubî'nin eserleriyle ilgili bilgiler tezimizin ilerleyen kısımlarında ayrıca verilecektir.

⁵³ Örneğin bkz. Yakubî, *el-Buldân*, 152-156.

⁵⁴ Yakubî, *el-Buldân*, 85-145, 168-180,

⁵⁵ Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Güzel, *Abbasî Halifesi Mehdi b. Mansur*, İstanbul 2017, 275, 276 vd.

⁵⁶ Örneğin Galen'in eserleri Arapça'ya çevrilen ilk Yunanca tıp metinleri arasında gösterilmektedir. Hatta Galen'in eserleri varlığını Grekçeden çok Arapçada devam ettirmiştir. Huneyn b. İshâk'ın (v. 264/877) mükemmel tercümeleri ile birlikte İslam tıbbının kaynakları arasına girmiştir. Nuh

gerek kendi döneminden önce ve gerekse kendi döneminde yapılan bu faaliyetlerin ürünlerinden faydalanarak, ilmî anlamda kazanımlarını artırmıştır.

3.2. Eserleri

Yakubî'nin günümüze kadar gelen ve çeşitli tahkikleri olan üç eseri bulunmaktadır. Bu eserlerden *Tarih*'i tezimizin de ana konusunu şekillendirmektedir. *el-Buldân* isimli eseri ise Yakubî'nin gözlemlerinin yer aldığı coğrafyaya dair eseridir. Hulefâ-yi Râşidîn dönemi ile birlikte Emevîler ve Abbasîler dönemi halifelerini ele aldığı *Müşâkele* isimli eseri daha çok muhtasar bir eser görünümündedir. Bu eserler dışında Yakubî'ye ait olduğu söylenen dört eseri daha vardır: *Esmâu'l-Ümem ve's-Sâfile*, *Târîhu't-Tâhirîn*, *Fütûhu İfrikîyye*, *Fütûhu'l-Mağrib*.⁵⁷

3.2.1. Kitâbu't-Târîh (Târîhu'l-Yakubî)

Tezimizin konusunu da şekillendirdiğimiz bu eser, Yakubî'nin bilinen en meşhur eseridir. *Kitâbu't-Târîh*, İslam tarihine ilişkin genel tarih kitaplarının da ilk örneklerinden birisidir. Eser Hz. Âdem'in yaratılışıyla başlar ve Abbasi halifesi Ahmed el-Mu'temid (870-892) dönemine kadarki İslam tarihini halifeler ve yıllara göre anlatır.⁵⁸ Eser hem bir siyasi tarih hem de kültür tarihi niteliği taşımaktadır.⁵⁹ Yakubî, bu eserini Tahirî Hanedanlığı görevi sırasında yazmıştır.⁶⁰ Eserde ele alınan konuların kronolojisine dikkat edilmiş ancak konuların tarihlendirmesi yapılmamıştır.⁶¹

Farklı neşirleri olmasına rağmen genelde Yakubî'nin bu eseri iki cilt halinde neşredilmektedir. Tezimizde kullanmayı tercih ettiğimiz neşir de iki cilttir. Eser, kısa bir ön sözle başlar. Yazar bu ön sözünde kitabını kaleme alırken takip ettiği metodu,

Arslantaş, *İslâm Dünyasında İktisadî ve İlmî Hayatta Yahudiler: Abbasîler ve Fatımîler Dönemi*, İstanbul 2009, 338.

⁵⁷ Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-Arabî ve'l- Müerrihûn*, Beyrut Lübnan 1983, I, 249-253. Ayrıca bkz. Yakubî, *Müşâkele*, 183, 184 vd.

⁵⁸ Yakubî, *Târîh*, I, 38, 39 vd.

⁵⁹ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih- Coğrafya Yazıcılığı*, 51.

⁶⁰ Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, IV, 236.

⁶¹ Yakubî, *Târîh*, I, 5.

uslûbu, kaynakları ifade edip ilmin, âlimin özelliklerinden ve öneminden bahsederek kitaptaki konuları özetler.⁶² Ön sözden sonra genel tarih kitaplarının yazımı bağlamında takip edilen metot çerçevesinde Yakubî'nin *Tarih*'i de Hz. Âdem'in yaratılışı ile başlar ve sırasıyla peygamberler anlatılır. Özellikle Hz. Âdem ve Hz. Nûh arasında zikredilen isimlerin bir başlık halinde ele alınması Yakubî'nin kendisinden önceki tarihçilerden daha farklı düşündüğünü gösterebilir. Nitekim Yakubî'den önceki tarih müellifleri, her ne kadar Hz. Âdem'den itibaren konuları ele almayı prensip edinmişlerse de Hz. Âdem ile Hz. Nûh arasını bu derecede detaylandırmamış hatta bazı tarihçiler bu alana hiç girmemişlerdir.⁶³

Eserin devamında Benî İsrâil peygamberleri ve kralları, Hz. İsrâ ve havâirileri, Süryânî, Bâbil, Âsur, Hint, Çin, Yunan, Rum, Fars kralları, Türkler dâhil kuzey kavimleri, Mısırlılar, Berberîler, Habeşliler ve İslâm öncesi Arap toplumu hakkında bilgi verilmektedir. Hz. Muhammed'in doğumuyla birlikte İslâm tarihi ele alınmış ve bu dönem eserin sonuna kadar kronolojik sırayla devam etmiştir.⁶⁴

Yakubî, eserinde İslâm'dan önceki dönemle ilgili aktardığı bilgilerin hurafelerle karışık olabileceğini söylemiş; bu konuda dayandığı Ahd-i Atîk ve Hudâyname konusunda şüphelerini ortaya koymuştur. İslâm tarihiyle ilgili dayandığı kaynakların listesini de bu bölümün başında vermiştir. Haberin kaynaklarını zikretmesine karşılık Yakubî, naklettiği haberlere ait senetleri zikretmemiştir. Bilhassa İbn İshak, Vâkıdî, Medâinî, Hişâm b. Muhammed el-Kelbî ve Heysem b. Adî gibi tarihçilerden, astronomi ve astroloji konularında da Mâşâallah b. Eserî ve Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî'den faydalanmıştır. Öte yandan Yakubî'nin bu eseri Taberî'ye ait rivayetlerin kontrol edilmesine de imkân vermiştir.⁶⁵

⁶² Yakubî, *Târîh*, I, 8-28.

⁶³ Mesele bkz. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I, 5-25. Halife b. Hayyât ise tarihlendiremediği için bu alana hiç temas dahi etmemiş, doğrudan Resûlullah'ın (as) doğumundan itibaren eserinin telif etmiştir. Bkz. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 52.

⁶⁴ Yakubî, *Târîh*, I, 327, 328, 329 vd.

⁶⁵ Değerlendirmeler için ayrıca bkz.; Carl Brockelman, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, XIII, 351; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih- Coğrafya Yazıcılığı*, 51-52.

İslam öncesi dönemi ele aldıktan sonra Yakubî Resûlullah'ın (as) doğumuna, çocukluğuna, gençliğine, Ficar Savaşlarına, Hılfu'l-Fudul cemiyetine, Kâbe'nin onarımına, Hz. Hatice ile evliliğine değinir.⁶⁶

Zikretmiş olduğumuz konuların devamında ise Resûlullah'ın (as) risâletinden Medine'ye hicretine kadar olan hâdiselere değinir. Bunlar Hz. Muhammed'e (as) risaletin gelişi, İsrâ Olayı, Habeşistan'a hicret, Kureyş muhasarası ve ağaç kurdunun Kâbe'deki metni yemesi, Rasûlullah'ın oğlu Kasım'ın vefatı, Kur'an-ı Kerim'den Mekke'de nazil olan sureler, Hz. Hatice ve Ebû Talib'in vefatları, Resûlullah'ın (as) Taif'e gidişi, ensar'ın Mekke'ye gelişi ve Medine'ye hicret gibi olaylardır.⁶⁷

Yakubî, Rasûlullah'ın hicret hadisesiyle birlikte O'nun Medine'deki hayatından söz eder. Orucun ve namazın farz kılınması, Medine'de nazil olan sureler, gazve, seriyye ve ordu komutanları hakkında bilgi vermiştir. Daha sonra ise Peygamber'le ilgili diğer önemli konuları işlemiştir. Konuları kısaca şu şekilde özetleyebiliriz: Hz. Muhammed'e gelen çeşitli Arap heyetleri, Rasûlullah'ın hutbeleri, öğüt ve nasihatleri, veda haccı, vefatı, şemâili, kendisine benzeyenler, Hz. İbrahim'e kadar olan annelerinin adları ve valiler.⁶⁸

Yakubî kitabının geri kalan kısmını, bir başka ifadeyle ikinci cildini sırasıyla halifelerin dönemlerine göre düzenlemiştir. Hulefâ-yi Râşidîn 'den itibaren Abbasî halifesi Mu'temid dönemine kadar (870-892) bütün halifelerin iktidara geliş tarihlerini, bu tarihteki burçların durumunu ayrı ayrı zikretmektedir. Her halifenin dönemini teker teker değerlendirmiş ve olayları kronolojik sırası içinde sunmaya çalışmıştır. Her bir halifenin sıfatları ve özelliklerini zikredip dönemindeki valileri, askeri komutanları, görevlileri, fakihleri ve benzeri yetkililerin isimleri hakkında bilgi vermiştir.⁶⁹

Yakubî'nin bu eseri ilk olarak Houtsma tarafından Cambridge yazması dikkate alınarak Leiden 1883'te dipnotlu ve fihristli bir şekilde tahkik edilerek

⁶⁶ Yakubî, *Târîh*, I, 327-341.

⁶⁷ Yakubî, *Târîh*, I, 342-360.

⁶⁸ Yakubî, *Târîh*, I, 361-452.

⁶⁹ Yakubî, *Târîh*, II, 7-473.

yayınlanmıştır. Cambridge yazmasının dışında bir el yazması da Topkapı Sarayında 2403,4 (RSO IV; 708) numaralı kayıta yer almaktadır.⁷⁰

3.2.2. Kitâbu'l-Buldân

Kitâbu'l-Buldân ya da *el-Buldân*, Yakubî'nin seyahatlerindeki gözlemlerine dayanan, coğrafya alanında yazılmış tek ciltlik bir eserdir. Bu eser, Müslümanlar tarafından yazılan ilk coğrafya eserlerinden birisi olarak da kabul edilmektedir.⁷¹

Sahasında müstesna bir eser olan *Kitabû'l-Buldân*, uzun seyahatler ve araştırmalar neticesinde, herhangi bir kaynak kullanmadan 278/891 yılında Yakubî'nin Tolunoğulları'nın hizmetinde çalıştığı dönemde Mısır'da tamamlanmıştır.⁷²

Kitâbu'l-Buldân, Bağdat ve Samarra şehirlerinin geniş bir şekilde anlatımı ile başlar. İran, Turan, Kuzey Afganistan, Batı-Güney Afganistan, Kûfe, Doğu Arabistan, Basra, Hindistan, Çin, Bizans, Şam, Mısır, Nûbe ve Kuzey Afrika'nın anlatımı ile devam eder. Tahiriler'in sonuna kadarki Horasan hakkında verilen bilgiler ile son bulur. Sade bir üsluba sahip olan bu eserde hurafelere yer verilmemiş, sadece şehirlere ilişkin bir takım kültürel öğelere temas edilmiştir.⁷³

Yakubî, *Tarih* isimli eserinin giriş kısmında gerek söz konusu kitabını ve gerekse *el-Buldân*'ı ne şekilde oluşturduğunu, diğer bir ifadeyle metodunu açıkça belirtmektedir. Buna göre Yakubî'nin metodunda dikkat çeken ilk husus, ele alınan konuların teferruatına girmek istememesidir. Bununla birlikte Yakubî, gençlik yıllarından beri ülkelerin tarihini ve coğrafi durumlarını öğrenmek için büyük bir gayret içerisinde olduğunu ve hatta çocukluğundan beri uzun yolculuklar yaparak ülkeleri ve şehirleri gezdiğini ifade etmektedir. Seyahatleri esnasında çeşitli bilgiler

⁷⁰ Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, IV, 237.

⁷¹ Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, IV, 237.

⁷² Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, IV, 236; Yernar Mazhen, *Yakubî'nin Târîhu'l-Yakubî ve İbnü'l-Esîr'in el-Kâmil fi't-Târîh'ine Göre Emevî Halifelerinin Kişilikleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010, 18.

⁷³ Yakubî, *el-Buldân*, 9, 11, 52 vd; Yakubî, *Müşâkele*, 186.

toplayan Yakubî, bu bölgelerde karşılaştığı insanlarla konuşarak da onlar hakkında bilgi toplamayı prensip edinmiştir.⁷⁴

Kitâbu'l-Buldân'ın ilk neşri Abraham W.T. Juynbol tarafından 1860 yılında gerçekleştirilmiştir. M. J. de Goeje eseri, Arap coğrafyacılığı serisinin VII. cildi olarak, Leiden'da 1892 tarihinde tekrar yayımlanmıştır.⁷⁵ Eser daha sonra farklı bölgelerde ve tarihlerde tekrar neşredilmiştir. Bunlardan Muhammed Emin Dannavî tarafından Beyrut Lübnan 2002'de yapılan neşri tezimizde de kullandığımız baskısıdır. Ancak bu baskıda kitabın ismi doğrudan *el-Buldân* şeklinde verilmiştir.

3.2.3. Müşâkeletü'n-Nâs li-Zamânihim ve Mâ Yağlibu Aleyhim fi Kullî Asrîn

Yakubî'nin günümüze kadar gelen eserlerinden birisi olan ve tezimizde Müşâkele ismiyle kısaltarak kullandığımız bu eser daha çok bir risale hüviyetindedir. Yakubî risalesinde, *Tarih* isimli eserine paralel bir metotla, isnadı çok az kullanmış ve kronolojik olarak dönemlere göre halifeler hakkında oldukça muhtasar bilgiler vermiştir. Bu bağlamda risale, Hz. Ebû Bekir dönemiyle başlar, önce Emevî halifelerini sonra da Abbasî halifelerinden Mu'tazîd-Billâh'a (892-902) kadar olan tüm halifeleri sırasıyla ele alır. Dolayısıyla muhtasar da olsa risale üç ana bölümden oluşur.⁷⁶

Eserinde genel olarak halifelerin hayat tarzlarından, dinî ve ahlâkî durumlarından, karakteristik özelliklerinden, giyimlerinden, halka karşı tutumlarından, valilerin ve diğer devlet adamlarının halifeleri nasıl taklit ettiğinden bahsetmiştir.⁷⁷ Yakubî, eserinde sadece halifelere değil aynı zamanda halifelerin eşlerine, komutanlarına, vezirlerin uygulamalarına da yer vermiştir. En çok üzerinde

⁷⁴ Yakubî, *Târîh*, I, 5-26.

⁷⁵ Carl Brockelmann eserin söz konusu künyesini şu şekilde vermektedir. M.J. de Goeje, Specimen e literis or exhibens descriptionem al-Magribi sumtam e libro regionum el-Ja'qubii, Leiden 1860, Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, IV, 237.

⁷⁶ Yakubî, *Müşâkele*, 195-198, 199-202, 203-210.

⁷⁷ Risale hakkında ayrıca bkz. Murat Ağarı, 'Yakubî', XLIII, 287; Selahattin Çamyar, *Ya'kubî ve Tarihçiliği*, 21-22, Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih- Coğrafya Yazıcılığı*, 52.

durduğu hususlardan biri de moda haline gelen elbiseler olmuştur. Bu eserden birçok halifenin giyim tarzı ile ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşılabilir.⁷⁸

Yakubî'nin hayatının son senelerinde telif ettiği ifade edilen⁷⁹ risalenin ilk kez 1926'da Beyrut'ta basıldığı ve tahkikinin de William Millward tarafından yapıldığı aktarılmaktadır.⁸⁰ Tezimizde ise tahkik ve takdimi Mazyûf el-Ferrâ tarafından 1993'te yapılan baskısı kullanılmıştır.⁸¹

4. Ana Hatlarıyla Yakubî'nin Tarihçiliği ve Metodu

Resûlullah'tan (as) aktarılan rivayetlerde metin tenkidinin yanı sıra senet tenkidi de büyük önem arz etmektedir. Özellikle Resûlullah'ın (as) vefatından sonra gelişen siyasî hadiselerle paralel olarak rivayetlere ideolojik bir takım bilgilerin sızmasıyla birlikte bu husus çok daha ehemmiyetli bir hale gelmiştir. Söz konusu durum elbette hadîs metinleri için göz ardı edilemez bir gerçeği ifade etmektedir.⁸² Ancak tarihî rivayetler bağlamında durumun pek de bu şekilde gelişmediği açıkça görülebilmektedir. Nitekim ilk dönem tarihçileri isnâd sistemini bir şekilde kullanmayı tercih etseler de bu durum süreklilik arz etmemiştir. Kaldı ki siyasî çekişmeler ortaya çıkana kadar da bu konuyla ilgili herhangi bir sorunun oluşmadığı ayrıca ifade edilmektedir.⁸³

Hicrî III. asrın ikinci yarısında ve III. asrın hemen başlarında eserlerini telif eden Yakubî ise, kendisinden önceki tarihçilerden farklı olarak isnâd sistemini kullanmamış ve hatta isnadsız bir sistemle ilk kez *Tarih* isimli bir eser telif etmiştir.

⁷⁸ Risalenin değerlendirmesi için bkz. Öz Şaban, 'Müşâkeletü'n-Nâs li-Zamânihim ve Mâ Yağlibu Aleyhim fi Kulli Asrîn Kitap Tanıtımı ve Değerlendirmesi', *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 14, Kahramanmaraş 2009, 190.

⁷⁹ Yakubî, *Müşâkele*, 187.

⁸⁰ Yakubî, *Müşâkele*, 183.

⁸¹ Risale, Câmîatü Katar'da neşredilen *Mecelletü Merkezi'l-Vesâiki ve'l-Hirâsâti'l-İnsâniyye* isimli bir dergide yayınlanmıştır.

⁸² Hadislerde cerh ve tadil için bkz. Subhi es-Salih, *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstılahları*, Çvr. M. Yaşar Kandemir, Ankara 1973, 86-93.

⁸³ Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, İstanbul 2008, 73, 74, 75.

Kendi dönemine çok yakın bir tarihte yaşamış olan Halife b. Hayyat, İbn Kuteybe⁸⁴ gibi müelliflerin metotlarına yakın bir şekilde Yakubî de eserlerinde genel olarak ansiklopedik bilgi vermiş, bunu yaparken de kronolojik esasa dikkat etmiştir.

Yakubî, daha önce de bahsettiğimiz üzere *Kitâbu'l-Buldân* ve *Müşâkele* isimli eserlerinde de isnad sistemini hiçbir şekilde kullanmamıştır. Ancak Yakubî, yararlandığı kaynakların bir kısmını *Tarih* kitabında olduğu gibi belirtmekle yetinmiştir. Şu da var ki Yakubî'nin tercih ettiği bu sistem kendisinden sonra gelen bütün tarihçiler tarafından benimsenmemiştir. Örneğin Taberî, sürekli olmasa da rivayetlerinde isnad sistemini kullanmıştır.⁸⁵

İsnad sistemini kullanmamasının yanı sıra Yakubî'nin tarihçiliğini öne çıkaran bir diğer husus onun tenkitçiliğidir. Nitekim Yakubî *Tarih*'inde, '*Biz bizden önceki tarihçilerin, siyer yazarlarının ravilerin ve âlimleri rivayetlerinden faydalanarak özet bir kitap yazdık. Geçmişten bize kadar gelen çalışmalardan derlenmiş detaylı bir kitap yazmak istemedik. Çünkü biz daha öncekilerin haberlerinde, rivayetlerinde ve sözlerinde yıllara ve uygulamalara göre azalıp artarak farklılık olduğunu gördük. Kitabımızda şiirleri ve uzun haberleri hazfettik.*'⁸⁶ diyerek bu yönünü ortaya koymaktadır. Ancak bu durum sadece Yakubî'ye özgü de değildir.⁸⁷

Yakubî'nin bazı rivayetleri tetkike tabi tuttuğunu Hz. Peygamber'in babasının vefat tarihinde görmek mümkündür. O Abdullah'ın Hz. Muhammed'in doğumundan

⁸⁴ İbn Kuteybe de esasında el-Meârif isimli tarih kitabında isnad sistemini sıklıkla kullanmamıştır ancak tamamen de terk etmemiştir. Bkz. İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî (276/889), *el-Meârif*, Thk. Servet Ukkâşe, Kahire 1981, 29 ve 179.

⁸⁵ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, I, 296, 297, 298 vd.

⁸⁶ Yakubî, *Tarih*, II, 6.

⁸⁷ Haberleri kısaltmak ya da şiirlerin bir kısmını hazfetmek sadece Yakubî'ye münhasır bir durum değildir. İbn Hişâm da Yakubî'nin tenkitçiliğine benzer bir tutum takınmış, bu durumu şu şekilde aktarmıştır: '*[İbn Hişâm ayrıca] İbn İshâk'ın aktardığı ancak Resûlullâh'la (as) doğrudan ilgisi olmayan veya hakkında Kur'an'da âyet bulunmayan konularla, Kur'an'daki herhangi bir olayı açıklamayan ya da herhangi bir âyete delil olmayan dolayısıyla kitabında bulunmasına gerek görmediği konulara da girmemiştir. Yine kitabın kısa tutulabilmesi için, ilim sahibi olanlardan hiç kimsenin bilmediği, içinde kötü söz barındıran şiirleri aktarmayı da tercih etmemiştir. Nitekim [şiirlerdeki] bazı sözlerin, bir takım insanların hoşuna gitmeyebileceğini düşünmüş, şiirlerin bir bölümünü de el-Bekkâi onaylamadığı için kitabına almamıştır.*' İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I, 25, 26.

önce olduğunu söyleyenlerin rivayetlerini yanlış kabul edip sonra olduğunu söyleyenlerinkini tercih etmiştir.⁸⁸

Eserlerinde senede yer vermeyi tercih etmeyen Yakubî, naklettiği rivayetlerin bazılarının kaynaklarını ‘*Bazıları şöyle rivayet etti,*⁸⁹ *ehl-i Kitâb şöyle der,*⁹⁰ *bir topluluk şöyle söylüyor,*⁹¹ *ilim ehli ve raviler haber verdi ki,*⁹² gibi muğlak ifadelerle kısmen de olsa belirtme ihtiyacı duymuştur.

Kaynakları açısından Yakubî’nin naklettiği rivayetlerin tamamının tetkik edilerek değerlendirilmesi pek mümkün olamasa da bu tarz bir anlatımın Yakubî’nin eserlerine akıcılık kazandırdığı da ifade edilmekte, eserlerinde senet kullanmamasının altında belki böyle bir neden de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Yakubî kaynaklarının bir kısmını seyahatleri sırasında edinmiş olduğu bilgilerden oluşturmuştur. O edindiği bu bilgileri birçok insana sorduktan sonra güvendiği kimselerin haberlerini kayda geçirmiştir. Ancak bunu yaparken haberleri bu tarz kavramlarla ya da hiç rivayet senedi kullanmadan aktarmıştır. Diğer bir sebep ise öykümsü bir anlatım tarzı benimsediği için cümlelerin uzun rivayet zinciriyle bölünmesini istememiş olmasıdır. Bundan dolayıdır ki Yakubî, İslam tarihi ile ilgili kaynaklarını bu bölümün hemen başında zikredip kaynaklara atıfta bulunarak *Tarih*’ini yazmıştır.⁹³

Yakubî, *Tarih*’inin ikinci cildinin ön sözünde eserini meydana getirirken kullandığı metotları da açıklamıştır. Burada kaynaklarına, kaynaklarından ne şekilde faydalandığına da değinen Yakubî, eserinin ilk cildinde ele aldığı konulara ismen de olsa temas ederek konu bütünlüğünü sağlamaya çalışmıştır.⁹⁴

Kuşkusuz Yakubî’nin *Tarih*’inde kullandığı kaynakların başında Kur’ân-ı Kerîm gelmektedir. Esasında Kur’ân-ı Kerîm, tüm İslam tarihi kitaplarının ilk

⁸⁸ Yakubî, *Tarih*, I, 331.

⁸⁹ Yakubî, *Tarih*, I, 30, 290, 337.

⁹⁰ Yakubî, *Tarih*, I, 30, 39, 42,55.

⁹¹ Yakubî, *Tarih*, I, 52.

⁹² Yakubî, *Tarih*, I, 224,254,269.

⁹³ Selahattin Çamyar, *Ya’kubî ve Tarihçiliği*, 30, 31.

⁹⁴ Yakubî, *Tarih*, II, 5.

kaynağıdır.⁹⁵ Buna rağmen Yakubî'nin, kendisinden önceki tarihçilerden farklı olarak istifade ettiği ayetleri doğrudan belirtmediği ifade edilse de⁹⁶ eserinin pek çok kısmında ayetleri zikretmeden evvel 'قول الله عز و جل' gibi cümleler kurarak konuyu bağlamaktadır.⁹⁷

Eserinin ilk kısmını oluşturan bölümlerin büyük bir kısmında da Yakubî, Kur'ân-ı Kerîm'i kaynak olarak kullanmış ancak yeri geldikçe Tevrat'taki anlatımlara da yer vermiştir. Öte yandan ehl-i Kitâb'a ait bilgilere de eserinin bu kısmında 'زعم اهل الكتاب' gibi ifadelerle sıklıkla müracaat etmiş görünmektedir.⁹⁸

Yakubî'nin eserinde kullanmış olduğu ikinci kaynak da yine diğer İslam tarihi kitaplarında olduğu gibi hadîslerdir. Ancak Yakubî, yeri geldikçe zikrettiği hadîslerde senet kullanmamıştır ki zaten bu husus, daha önce de ifade ettiğimiz gibi Yakubî'nin kendisine özgü bir durumdur. Yakubî tıpkı âyetleri zikrederken olduğu gibi hadîslere müracaat ederken de 'روي عن رسول الله' gibi ibarelerle nakillerde bulunmakta⁹⁹ veya Resûlullah'ın (as) sözlerini doğrudan bir metin halinde verebilmektedir.¹⁰⁰

Yakubî'nin eserinde kullandığı kaynaklardan bir diğeri de Müslüman müelliflere ait eserlerdir. Söz konusu eserlerden, tezimizde kullandığımız neşrin tahkikini yapan Abdu'l-Emîr Mühennâ tarafından, ilk cildin giriş kısmında ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiştir.¹⁰¹

Resûlullah'ın (as) diplomatik ilişkileri bağlamında bazı devlet başkanlarına göndermiş olduğu mektuplar da Yakubî'nin kaynakları arasındadır. Yakubî söz konusu mektupları, kaynak belirtmeden olduğu gibi kitabına almıştır.¹⁰² Bu konuda Yakubî'yi farklı kılan husus ise Hz. Ali'nin valilerine yazdığı mektuplara genişçe yer

⁹⁵ Geniş bilgi için bkz. Şaban Öz, , *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 23-27.

⁹⁶ Selahattin Çamyar, *Ya 'kubî ve Tarihçiliği*, 32.

⁹⁷ Yakubî, *Tarih*, I 393, 395; II, 107, 108, 112, 137 vd.

⁹⁸ Yakubî, *Tarih*, I, 29, 30, 31 vd.

⁹⁹ Yakubî, *Tarih*, I, 337, 393.

¹⁰⁰ Yakubî, *Tarih*, I, 397, 398.

¹⁰¹ Yakubî, *Tarih*, I, 8, 9, 10 vd.

¹⁰² Yakubî, *Tarih*, I, 393, 394, 395, 396 vd.

vermesidir. Bu bağlamda Yakubî, gerek Hz. Ali'nin valilerine yazdığı¹⁰³ ve gerekse Ali evlâdının birbirlerine yazdıkları mektuplara yer vererek¹⁰⁴ dönemin siyasî hadiselerine doğrudan temas etmiştir.

Yakubî'nin kaynakları arasında şiirler de vardır. Eserini kısa tutabilmek için şiirleri de kısaltmayı tercih eden Yakubî, naklettiği şiirlerin kime ait olduğunu bazen belirtmiş¹⁰⁵ bazen de konuya bağlayarak metin içinde aktarma yolunu seçmiştir.¹⁰⁶

Yakubî yukarıda bahsettiğimiz kaynaklar dışında Hint ve Yunan kaynaklarından da faydalanmıştır. Özellikle Hint kültür tarihiyle ilgili bilgiler verirken *Sind-Hind*¹⁰⁷ ve *Kelile ve Dimne*¹⁰⁸ sıkça başvurduğu kaynaklardan olmuştur. Yine o eserinde, Yunanlılar'ın felsefe, tıp, matematik, astronomi ve mantık gibi ilim dallarıyla ilgili yaptıkları çalışmalara da yer vermiştir.¹⁰⁹

Tüm bu kaynakların dışında Yakubî, *Buldân* isimli kitabında olduğu gibi seyahatlerinden elde ettiği gözlemlerini de *Tarih*'inde yer yer kullanmıştır.¹¹⁰

¹⁰³ Yakubî, *Tarih*, II, 103-111.

¹⁰⁴ Yakubî, *Tarih*, II, 137.

¹⁰⁵ Yakubî, *Tarih*, II, 8.

¹⁰⁶ Yakubî, *Tarih*, II, 101.

¹⁰⁷ Yakubî, *Tarih*, I, 114-118.

¹⁰⁸ Yakubî, *Tarih*, I, 118.

¹⁰⁹ Yakubî, *Tarih*, I, 148-155.

¹¹⁰ Yakubî, *Tarih*, I, 222, 224, 251 vd.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HZ. ALİ'NİN HİLAFET ÖNCESİ HAYATI VE HALİFE SEÇİLMESİ

1.1. Hilâfetine Kadar Hz. Ali

Ali b. Ebû Tâlib, Resûlullah'ın (as) amcasının oğludur. Kureyş'in ileri gelen kabilelerinden birisine mensup olmasının yanı sıra akrabalık bağı, Hz. Ali'nin ve evlâdının süreç içerisinde farklı değerlendirilmesine neden olduğu açıktır. Özellikle şahsı etrafında tartışılan halifelik meselesi, hem sahabe dönemi hem de sahabe sonrası iktidar mücadelelerinin¹¹¹ şekillenmesinde etkin unsur olmuştur.

Çeşitli fırkaların benimsediği veya öne sürdüğü Ali düşüncesi, kimi zaman Hz. Ali'yi tarihin bir parçası olmaktan çıkarmış oldukça farklı bir Ali kimliğine dönüştürebilmiştir. Bu durum ise İslam siyasî tarihinde oldukça trajik hadiselerin yaşanmasına sebep olmuştur. Hem Cemel hem de Sıffin, belki de bahsettiğimiz hadiselerin başlangıcını oluşturmaktadır. Ancak bu hadiselerin de bir anda ortaya çıktığını ve neticelendiğini söylemek de mümkün değildir.¹¹²

Konu bütünlüğünün sağlanabilmesi için biz de tezimizde öncelikle Hz. Ali'nin hayatına kısaca temas edeceğiz. Her ne kadar tezimizin doğrudan konusu olmasa da Hz. Ali'yi tanıtmadan, Yakubî'nin bu konulardaki görüşlerine temas etmeden tezimizin bir bütünlük sağlayamayacağını, eksiklik oluşturacağını düşünmekteyiz.

1.1.1. Doğumu, Gençliği ve Evlilik Hayatı

Ali b. Ebû Tâlib Abdimenâf b. Abdilmuttalib, Mekke'de doğmuştur. Pek çok künyesi bulunmakla beraber meşhurları, Ebu'l-Hasan¹¹³ ve Ebû Tûrâb'dır.¹¹⁴

¹¹¹ Şaban Öz, *Sahabe Sonrası İktidar Mücadelesi*, Ankara 2011, 63, 64, 65 vd.

¹¹² Adnan Demircan, *Fitne Kardeşlerin Savaşı*, İstanbul 2015, 88-105.

¹¹³ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 17.

¹¹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 411.

Hz. Ali'nin doğum tarihi hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır. Fil yılının otuzuncu yılı Receb ayının on üçüncü Cuma gününde doğduğu rivayetinin yanı sıra, hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce doğduğu da nakledilmektedir.¹¹⁵ Bu bağlamda ilk rivayete göre Hz. Ali miladî 599, ikinci rivayete göre de 600 yılında doğmuştur. Ay takviminin güneş takvimine çevrilmesi sırasında dahi meydana gelebilecek iki rivayet arasındaki farkın birbirinden çok da uzak tarihlere işaret etmediği görülmektedir.¹¹⁶

Hz. Ali'nin babası Resûlullah'ın (as) amcası Ebû Tâlib b. Abdumenaaf, annesi ise Resûlullah'ın (as) ikinci annem olarak nitelendirdiği Fâtıma bnt. Esed'dir.¹¹⁷ Rivayetlere göre Hz. Ali, Resûlullah'ın (as) evinde büyümüş ve Müslüman olduktan sonra da yanından hiç ayrılmamıştır. Tebük Seferi hariç tüm savaşlarda Resûlullah'la (as) birlikte olan Hz. Ali'nin hanımları ve çocukları konusunda farklı bilgiler bulunmaktadır.¹¹⁸

Rivayetlere göre Hz. Ali, Resûlullah'ın (as) hem kızı hem de torunuyla evlenmiştir. Resûlullah (as) tarafından Medine'de ensardan Sehl b. Huneyf'le kardeşleştirilen¹¹⁹ Hz. Ali'nin ilk hanımı Resûlullah'ın (as) kızı Hz. Fâtıma'dır. Hz. Ali, Hz. Fâtıma ile evliyken başka evlilik yapmamıştır. Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'dan Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Muhassen ya da Muhsin adında üç çocuğu olmuştur. Ancak üçüncü çocuğun küçük yaşta öldüğü nakledilmektedir.

Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'dan sonra evlendiği Ümmü'l-Benîn bnt. Haram el-Kellâbiye'den de Abbas, Cafer, Abdullah ve Osman isimlerinde dört oğlu olmuştur. Bunlardan üç tanesi Kerbelâ'da şehit edilmiş, geride sadece Abbas kalmıştır.

Leylâ bnt. Mesud'dan olan, Ubeydullah ve Ebû Bekir isimli iki oğlu da Kerbelâ'da şehit edilmişlerdir. Bir diğer hanımı Esmâ bnt. Umeys'ten de Muhammed

¹¹⁵ İbn Hacer el-Askalanî, Ahmed b. Ali b. Hacer (852/1449), *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut Lübnan 1995, IV, 269.

¹¹⁶ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 17, 18, 19 vd. Ayrıca bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, 'Ali', *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, İstanbul, II, 2016.

¹¹⁷ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 17.

¹¹⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 269.

¹¹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 412. Belâzurî, Hz. Ali'nin Resûlullah'la kardeş olduğunu, Resûlullah'ın (as) Hz. Ali'ye, sen benim kardeşimsin, dediği nakledilmektedir. Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I/a, 641.

ve Yahya isimli iki oğlu olmuş ancak bunların da soyları kesilmiştir. Muhammed'in de Kerbelâ'da şehit edildiği söylenmektedir. Hz. Ali'nin hanımlarından Sahbâ bnt. Rabîa ise Halid b. Velid'in Aynu't-Temr'de ele geçirdiği esirlerdendir. Hz. Ali'nin bu hanımından da Ömer ve Rukayya isimli iki çocuğu olmuştur. Ömer'in Hz. Ali'nin mirasının yarısına sahip olduğu ve 85 yaşında iken Yenbu'da öldüğü ifade edilmektedir.

Resûlullah'ın (as) kızı Zeyneb'den torunu Umâme bnt. Ebi'l-As'tan da Muhammed isminde bir çocuğu olmuştur. Hz. Ali'nin Muhammed el-Hanefiyye olarak bilinen meşhur oğlu ise Havle bnt. Cafer isimli hanımındandır. Bu evlilikler dışında da Hz. Ali'nin evlilikleri olmuştur.¹²⁰

Hz. Ali'nin ne zaman iman ettiği konusu da tartışmalıdır. Genel kanaate göre Hz. Ali, ilk Müslüman olan gençler arasındadır.¹²¹ İbn Hacer'e göre ise Hz. Ali ilk Müslüman olan kişidir.¹²² İbn Sa'd'ın aktardığı bir rivayete göre de ilk namaz kılan kişi Hz. Ali'dir ve bu dönemde Hz. Ali henüz dokuz yaşındadır.¹²³ İbn İshâk'a göre Hz. Ali ilk vahiyden sadece iki gün sonra Müslüman olmuştur.¹²⁴ İbn Hişâm'a göre ise Hz. Ali, erkeklerden ilk Müslüman olan kişidir.¹²⁵ Bu rivayetlerin sıralamasındaki farklıların¹²⁶ mezhepsel kaygılardan ileri geldiği ve bu bağlamda her mezhebin kendisine göre bir Ali profili çizdiği öne sürülmektedir.¹²⁷

¹²⁰ Belâzurî *Ensâbu'l-Eşrâf*, II, 174, 175, 176 vd.; İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 18; Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (630/1233), *el-Kâmil fî't-Târîh*, Thk. Ebi'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Beyrut Lübnan 1987, III, 262, 263.

¹²¹ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I/a, 274.

¹²² İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 269.

¹²³ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 19. Belâzurî, Resûlullah'la (as) ilk namaz kılan kişinin Hz. Ali olduğunu söylemektedir. Bkz. Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I/a, 275, 276.

¹²⁴ İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 181.

¹²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I, 235.

¹²⁶ İbn Kesîr, Hz. Ali'nin yedi, sekiz ya da dokuz yaşındayken Müslüman olduğunu aktarır. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 412.

¹²⁷ Hz. Ali ile ilgili aktarılan bir takım rivayetlerde de benzer kaygı açıkça görülebilmektedir. Özellikle Hz. Ali'nin Hayber'in fethi sırasında göstermiş olduğu yararlılıklar, söz konusu kaygıyı delillendirmesi açısından önemlidir. Bkz. İbrahim Sarıçam, 'Hz. Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti', *Hayatı, Kişiliği ve Düşünceleriyle Hz. Ali Sempozyumu*, Bursa 2005, 19, 20.

Tüm bu anlatılara rağmen Hz. Ali'nin hicretten önceki hayatı hakkında kaynaklarda kapsamlı bir bilgiye ulaşmak pek de mümkün değildir. Gerçi hicretten önce Mekke ve Müslümanların tamamı hakkında geniş bilgilere tesadüf edilmez. Hatta Resûlullah'ın (as) hayatı ile ilgili dahi olsa bu konuda hayli eksikliğin olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin İbn Hişâm'da, Resûlullah'ın (as) ilk vahyi tebliğ etmesinden hicrete kadar olan bölüm yaklaşık iki yüz sayfadır. Ancak bunun önemli bir bölümü doğrudan Resûlullah'ın (as) yaşamıyla ilgili değildir.¹²⁸

Şii kaynaklarda ise durum biraz daha farklıdır. Hz. Ali'nin hicretten önceki hayatıyla ilgili detaylı bilgilerin yer aldığı kaynaklar, yeri geldikçe ilk dönem kaynaklarındaki hadiselerle temas etmektedir. Hz. Ali'nin Peygamber'in himayesinde yetişmesi, ilk iman edenlerden olması, Şuara Sûresi'nin, *önce yakın hısımlarını uyar*, meâlindeki 214. ayeti nazil olunca Hz. Peygamber'in arkasında durması, Resûlullah'ın (as) hem vahy hem de mektuplarını yazan kâtiplerinden olması,¹²⁹ hicreti engellemek için gelen müşrikleri oyalaması, hicret sırasında Hz. Peygamber'e verilen emanetleri sahiplerine teslim etmesi ve Hz. Peygamber'in Mekke'de kalan akrabalarını Medine'ye götürmesi¹³⁰ gibi hadiseler Şîanın da kullandığı bilgiler arasındadır.

Resûlullah'ın (as) Yesrib hicreti, Hz. Ali'nin biyografisinde önemli bir döneme işaret etmektedir. Hz. Ali, hicretin gerçekleşeceği günün gecesinde Resûlullah'ın (as) yatağına yatmış ve Resûlullah'ı (as) öldürmek için gelen müşrikleri yanıltarak onları oylamıştır. Öte yandan Hz. Ali'nin hicreti, Resûlullah'ın (as) hicretinden sonra gerçekleşmiş,¹³¹ Resûlullah (as) da Hz. Ali gelmeden Yesrib'e girmemiş ve Kuba'da Hz. Ali'nin gelmesini beklemiştir.¹³² Hz. Ali'nin geride kalmasıyla ilgili olarak da mezheplerin farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Ancak

¹²⁸ İbn Hişâm'da Mekke dönemindeki bir takım hâdiseler aktarılmakta ancak daha çok ilk Müslüman olanların kimlikleri ve müşriklerin tepkileri hakkında bilgiler verilmektedir. Dolayısıyla ilk dönem kaynaklarında Mekke dönemiyle ilgili ve doğrudan Resûlullah (as) veya sair sahabenin hayatlarına ilişkin bilgiler kapsamlı bilgiler değildir. Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I, 230-434.

¹²⁹ Yakubî, *Tarih*, I, 402.

¹³⁰ Ethem Ruhi Fırlalı, 'Ali', II, 371; Ethem Ruhi Fırlalı, *İmam Ali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005, 1.

¹³¹ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I/a, 613.

¹³² Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I/a, 627.

genel kabule göre Hz. Ali, Resûlullah'ın (as) kendisine bıraktığı emanetleri sahiplerine teslim edebilmek için geride kalmıştır.¹³³

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Hz. Ali, Tebük seferi hariç,¹³⁴ Resûlullah'ın (as) katılmış olduğu savaşların tamamına katılmıştır. Büyük kahramanlıklar gösterdiği bu savaşlarda Hz. Peygamber'in sancaktarlığını yapmıştır. Uhud ve Huneyn Savaşlarında çeşitli yerlerinden yara almasına rağmen Resûlullah'ı (as) bütün gücüyle korumuştur. Hayber'de ağır bir demir kapıyı kalkan olarak kullanmış¹³⁵ ve Yahudilerin hezimete uğramasına büyük katkı sağlamıştır. 628 yılında, Fedek'te Beni Sa'd'a karşı gönderilen seriyyeyinin ve 632'de Yemen'e yapılan seferin sevk ve idaresinden sorumlu tutulmuştur. Tebük seferinde ise Resûlullah (as) tarafından ehl-i beytin başında bırakılmıştır.¹³⁶

Hz. Ali'nin savaşlardaki bu başarısının yanında kâtiplik ve vahiy kâtipliği gibi önemli görevleri de ifa ettiği bilinmektedir.¹³⁷ Örneğin Hudeybiye antlaşmasını Hz. Ali yazmıştır. Bunun yanında Mekke'nin fethinden sonra Kâbe'deki putları yıkanlar arasında da bulunmuştur. Hicrî dokuzuncu yılda (631) hac emiri olarak tayin edilen Hz. Ebû Bekir'e Tevbe süresinin ilk yedi ayetini bildirmek üzere Hz. Ali görevlendirilmiştir. Nihayetinde Hz. Ali Mina'da Hz. Ebû Bekir'e yetişmiş Tevbe süresinin ilk yedi ayetini okumuş, bu ayette emredilene göre Müslümanlar bu yıldan sonra hacda bir arada bulunamayacağını ve hiç kimsenin Kâbe'yi çıplak tavaf edemeyeceğini belirtmiştir.¹³⁸

Resûlullah (as), Hz. Âişe'nin odasında vefat ettiğinde¹³⁹ cenazenin yıkanması ve benzeri hizmetleri, vasiyeti üzerine Hz. Ali ile Resûlullah'ın (as) yakın akrabasından amcası Hz. Abbas, oğulları Fazl ve Kusaym, Usame b. Zeyd ile Resûlullah'ın (as) mevlâsı Şükrân yapmıştır.¹⁴⁰

¹³³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I, 435, 436; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I/a, 620.

¹³⁴ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 22.

¹³⁵ Bu konu hakkındaki tartışmalar için bkz. İbrahim Sarıçam, 'Hz. Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti', 19.

¹³⁶ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 21.

¹³⁷ Yakubî, *Tarih*, I, 402.

¹³⁸ İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 668; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 508.

¹³⁹ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I/b, 1340.

¹⁴⁰ İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 710; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 555.

Resûlullah'ın (as) yıkanması, defnedilmesi, cenaze namazının kılınması gibi hususların da bu sırada konuşulduğu ancak yukarıda isimlerini zikrettiklerimiz dışında da bu konuşmalara katılan sahabenin olduğu nakledilmektedir. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh gibi sahabîler de Resûlullah'ın (as) cenazesinin ne şekilde defnedilmesi gerektiği konusunda istişârelerde bulunmaktaydı.¹⁴¹

Muhacirden olan sahabe Resûlullah'ın (as) defin işlemleriyle ilgilenirken Ensar'ın Sakîfetü Benî Saîde'de toplanarak, aralarından birisini halife tayin etmek istedikleri bilgisi ulaşınca Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh oradan ayrılarak halife seçiminin yapıldığı yere doğru gitmişlerdir.¹⁴²

Sakîfede toplanan ensar, Sa'd b. Ubâde'yi halife adayı olarak belirlemiş ancak sonradan katılan muhacirlerin uyarılarıyla Sa'd b. Ubâde'nin halife seçimi gerçekleşmemiştir.¹⁴³ Kaldı ki bu meselede muhacirlerin görüşünün alınmadan, bir başka ifadeyle Kureyşlilere danışılmadan yapılacak bir halife seçiminin, Şîa toplumun genel görüşünü yansıtmayacağı ve kapsayamayacağı da açıktır. Dönemin şartları içerisinde Hz. Ebû Bekir'in sarf ettiği *imamlar Kureyşten'dir*,¹⁴⁴ rivayeti de bu durumu delillendirmektedir.

Öte yandan Hz. Ebû Bekir'in hızlı ve aceleci bir tavırla¹⁴⁵ halife seçilmesi ve halife sıfatıyla Hz. Ebû Bekir'in biat alması¹⁴⁶ toplumun karşılaşılabileceği olası karışıklıkların önüne geçmede hayli etkili olmuştur.

Hz. Ebû Bekir'in, özelde Hz. Ali'nin ama genel anlamda Hâşimîlerin olmadığı bir ortamda halife seçilmesi ve biat alması sonraki dönemlerde Ehl-i sünnet ile Şîa arasında çeşitli tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Belki Hz. Ali'nin taraftarlarının siyasî anlamda farklı düşünmelerinin esasında da bu hadise

¹⁴¹ İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 712, 713.

¹⁴² Konuyla ilgili rivayetlerin değerlendirilmesi için bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, 'Sakife Olayı Veya Hz. Ebû Bekir'in Halife Seçilmesi', *İslam Medeniyeti Mecmuası*, Cilt V, Sayı 3, İstanbul 1982, 7-27. Ayrıca bkz. M. Sait Hatipoğlu, *Hilafetin Kureyşliliği*, Ankara 2005, 53-87.

¹⁴³ Yakubî, *Tarih*, II, 7, 8, 9 vd.

¹⁴⁴ Geniş bilgi için bkz. M. Sait Hatipoğlu, *Hilafetin Kureyşliliği*, 9-52.

¹⁴⁵ Hz. Ebû Bekir'in seçiminin bir oldubittiye getirildiğinin söylenmesi ve bunun da bir fitne olması hakkında bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, II, 190.

¹⁴⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 551, 552, 553.

bulunmaktadır. Zira Hz. Ebû Bekir'in seçim şekli ve hilafet makamına yerleşmesinin ardında herhangi bir dinî meşruiyet bulunmamaktaydı. Muhtemelen bu yüzden Hz. Ebû Bekir'in hilafetine daha ilk günlerden itibaren geniş katılımlı bir biata olanak tanınmamıştı. Nitekim sonraları, özellikle Hz. Ali'nin biatından sonra Hz. Ebû Bekir'in genel kabul gördüğü ancak bazı ensarla birlikte Ümeyyeoğullarının de bu seçime muhalefet ettikleri ifade edilmektedir.¹⁴⁷

Hz. Ali, kimi rivayetlere göre¹⁴⁸ Hz. Fâtıma'nın vefatına kadar olan süre içinde¹⁴⁹ Hz. Ebû Bekir'e biat etmemiş¹⁵⁰ ancak muhâlif de olmamıştır.¹⁵¹

Her ne kadar Hz. Ali sonradan biat etmiş olsa da kendi halifeliği dönemine kadar olan süreçte, tüm halifelerle birlikte uyum içinde çalışmıştır. En azından kaynaklara yansıyan bir çatışma durumu bulunmamaktadır. Kaldı ki Hz. Ali'nin kendisinden önceki halifeler döneminde aktif görev aldığına dair bilgiler kısmen de olsa kaynaklara yansımıştır.

Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir döneminde karşılaşılan Ridde hâdiselerinde görev almıştır. Tuleyhâ, Medine'ye elçiler göndererek namaz kılmayı kabul ettiklerini fakat zekât vermek istemediklerini bildirince Hz. Ebû Bekir, Allah'a and olsun ki, benden bir deve yularını bile esirgeyecek olurlarsa onu alabilmek için onlarla savaşağım, demiştir. Bunun üzerine heyet Tuleyhâ'nın yanına geri dönmüş ve Medinelilerin sayıca az olduğunu ona haber vererek saldırı pozisyonu almışlardır. Hz. Ebû Bekir de heyetin ayrılmasından sonra Hz. Ali ile birlikte Talha, Zübeyr ve Hz. Abdullah b. Mesud'u, Tuleyhâ'nın muhtemel saldırısı için hazır konuma getirerek Medine'nin dağ yollarını onlara tutturmuştur. Tuleyhâ'nın daha sonraki bir dönemde Müslüman olduğu aktarılmaktadır.¹⁵² Bu hadise dışında Hz. Ali'nin, Hz. Ebû Bekir döneminde kâtiplik görevini üstlendiği de ifade edilmektedir.¹⁵³

¹⁴⁷ Muhammed Mescid-i Camiî, *Ehl-i Sünnet ve Şia'da Siyasî Düşüncenin Temelleri*, İstanbul 1995, 70, 71.

¹⁴⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 419.

¹⁴⁹ Konuyla ilgili bkz. Taberî, *Târîhu't-Taberî*, I, 852.

¹⁵⁰ İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 716, 717.

¹⁵¹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, I, 851-853.

¹⁵² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, II, 206, 207.

¹⁵³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, II, 268.

Hız. Ömer döneminde ise Hız. Ali, bizzat Hız. Ömer tarafından ve ısrarlı bir şekilde şûra heyetinin içinde yer almıştır.¹⁵⁴ Öte yandan Hız. Ali, Kudüs'ün fethine çıkan Hız. Ömer'in vekili olarak Medine'de kalmıştır.¹⁵⁵

Hız. Osman'ın halifeliği sırasında ise Hız. Ali'nin siyasî hadiselere pek karışmadığı, ancak Medine'den de ayrılmadığı ifade edilmektedir. Zira Hız. Osman dönemi, özellikle sonuçları itibarıyla bugün dahi tartışılabilen olaylara sahne olmuştur. Hız. Osman'ın bazı uygulamalarının sahabe nezdinde çok da kabul görmediği bir gerçektir. Bu çerçevede sahabe, Medine'de kalmayı tercih eden Hız. Ali'ye giderek, duruma müdahil olmasını istemişlerdir. Hız. Ali de Hız. Osman'ın huzuruna giderek, *Müslümanlar bana gelip senin hakkında görüştüler. Beni sana onlar gönderdiler. Kendileri de dışarıda bekleyip duruyorlar. Vallahi sana ne söyleyeceğimi bilemiyorum. Senin de bilmediğin bir şeyi biliyor değilim. Bilmediğin bir hususu sana ileticek ve onu sana bildirecek de değilim. Benim bildiklerimi sen de biliyorsun. Herhangi bir bilgi senden gizli kalmış değildir ki onu sana bildirelim. Senden gizli bir şey tuttuğumuz yoktur ki onu sana iletayim. Senin dışında herhangi bir konuda da bizim bir ayrıcalığımız ve özelliğimiz yoktur. Sen Resûlullah'ın (as) sohbetinde bulunup, birçok şey işittin. Onun damadı oldun. İbn Ebî Kuhâfe senden daha üstün bir amel işlemiş değildir. İbn el-Hattâb da senin işlediğin hayırlardan daha üstün hayırlar işlemiş kimse değildir. Sen akraba olarak Resûlullah'a (as) daha yakınsın. Sen, hiç kimsenin erişemediği bir akrabalığa ulaştın. Ey Osman, Allah'tan kork, Allah'tan!* şeklinde uzunca bir konuşma yaparak Hız. Osman'ı gelişen durumlara karşı açık bir şekilde uyarmıştır.¹⁵⁶

Hız. Ali'nin oldukça sert biçimde Hız. Osman'ı uyarmasından sonra Hız. Osman'ın minbere çıkarak bir konuşma yapması üzerine hadiseler şiddetini arttırmış ve İslam siyasî tarihinde ilk kez toplumsal bir hareket sonucu halife muhasara altına alınarak evinde şehit edilmiştir.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Taberi, *Târîhu't-Taberî*, I, 1207, 1208; İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 270.

¹⁵⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IX, 656.

¹⁵⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 43, 44.

¹⁵⁷ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 29.

1.2. Hz. Ali Dönemi Siyasî Hâdiseleri

Hulefâ-yi Râşidîn döneminin ilk halifesi olan Hz. Ebû Bekir, kendi döneminde daha çok iç karışıklıklarla karşılaşmıştı. Peygamberlik iddiasında olanlarla, zekât vermek istemeyenlerin çıkardıkları karışıklıklar sebebiyle bu dönemde herhangi bir fetih hareketine girişmek mümkün olamamıştı. Hz. Ebû Bekir, söz konusu karışıklıkları kontrol altına aldıktan sonra Irak ve Şam yönüne doğru iki ordu çıkarmış ancak bu orduların kazandıkları zaferleri göremeden vefat etmişti.¹⁵⁸

Hz. Ömer halife olduktan sonra Hz. Ebû Bekir'in siyasî anlayışını devam ettirmiştir. Irak ve Suriye fetihlerinden sonra Kuzey Afrika fetihlerine de yönelen Hz. Ömer, kendi döneminde divan teşkilatı başta olmak üzere kurumsal faaliyetlere de hız vermiştir.¹⁵⁹ Üçüncü halife Hz. Osman dönemi genişleyen fetih hareketleriyle birlikte Hulefâ-yi Râşidîn'in zirve ve duraklama dönemine tekabül etmektedir. Zira bu dönemde devlet en geniş sınırlarına ulaşmış ve buna bağlı olarak da gelirler artmıştı. Ancak Hz. Osman'ın son dönemlerinde, valilerin bazı uygulamaları nedeniyle halife eleştirilmeye başlanmış ve bu eleştiriler neticesinde de Hz. Osman toplumsal bir hareketlenme sonucu şehit edilmiştir.¹⁶⁰

Hz. Ebû Bekir, vefat etmeden önce sahabenin de görüşünü alarak Hz. Ömer'i yerine tavsiye etmişti. Hz. Ömer de halife belirleme işini şûraya bırakmıştı ve şûra da Hz. Osman'ı halife olarak seçmişti.¹⁶¹ Ancak Hz. Osman'ın beklenmedik şekilde ve zamanda şehit edilmesiyle birlikte kimin halife olacağı sorusu gündeme gelmiş, Hz. Ali böyle bir durumda halifeliği üstlenmek istememişti. Zira kim seçilirse seçilsin, yeni halifeden Hz. Osman'ın kanı talep edilecekti ve nitekim öyle de olmuştu.¹⁶²

¹⁵⁸ Taberi, *Târîhu't-Taberî*, I, 882, 883, 884 vd.

¹⁵⁹ Geniş bilgi için bkz. Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, Çvr. Mehmet Akbaş, İstanbul 2008.

¹⁶⁰ Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle birlikte, başta yeni halife seçimi olmak üzere pek çok siyasî sorun ortaya çıkmıştı. Bir başka ifadeyle Hz. Osman döneminde varlığı konuşulan problemler, halifenin şehit edilmesinden sonra çok daha karmaşık hale gelmişti. Hüseyin Atay, *Ehl-i Sünnet ve Şia*, Ankara 1983, 22, 23

¹⁶¹ Taberi, *Târîhu't-Taberî*, I, 1207.

¹⁶² Hz. Ali'nin Muâviye ile savaşmasının ardında da zaten söz konusu kan talebi vardır. Yani Muâviye, kısas anlayışı ile dövüşüyordu. Bkz. Ethem Ruhi Fıçlalı, *İbâdiyenin Doğuşu ve Görüşleri*, Ankara 1983, 58.

1.2.1. Hz. Ali'nin Halife Seçilmesi

Her ne kadar Hz. Ali halifeligi talep etmese de Hz. Osman'ın şehit edilmesinin ardından başta muhacir ve ensardan oluşan, aralarında Talha ile Zübeyr'in de bulunduğu büyük bir kalabalık¹⁶³ Hz. Ali'ye gelerek biat etmek istemişler, insanları yönetmek için mutlaka bir imam seçilmesi gerektiğini belirterek Hz. Ali'nin halife olmak istememe ısrarını kırmaya çalışmışlardır.¹⁶⁴

Onların bu isteği karşısında Hz. Ali yine müspet bir yanıt vermemiş insanlar halife olarak kime razı olurlarsa kendisinin de ona razı olacağını beyan etmiştir. Onlar Hz. Ali'nin bu sözü karşısında daha da ısrarcı olmuşlar, Resûlullah'a (as) olan yakınlığı ile bu işe ehil olarak Hz. Ali'den daha iyi ve daha hak sahibi bir kimsenin bulunmadığını belirtmişlerdir. Bu durum karşısında Hz. Ali, *sakın böyle bir şeye tevessül etmeyiniz, benim vezir olmam emir olmamdan çok daha hayırlı olur,*¹⁶⁵ diyerek kararlı tutumunu sürdürmüştür.

Sahabenin bu şekilde ısrarı bir tarafa, Hz. Osman'ı şehit eden gruplar da toplumun halifesiz kalmaması gerektiği görüşünde birleşerek¹⁶⁶ Hz. Ali'yi baskı altına almaya başlamışlardı.¹⁶⁷ Nihayetinde bu ısrarlara kayıtsız kalamayan Hz. Ali biatin gizli olmaması için halkın ve Hz. Peygamber'in ashabının mescitte toplanmalarını istemiştir. Daha sonra Iraklı Malik b. Hâris el-Eşter Hz. Ali'nin elini açmış ve ona ilk biat eden kişi de, Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Hz. Âişe'nin halife adayı olarak ismini zikrettiği¹⁶⁸ Talha olmuştur.¹⁶⁹

¹⁶³ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 29.

¹⁶⁴ Yakubî, Hz. Ali'nin halife seçilmesine veya halifelik noktasında sahabenin söz konusu ısrarlarına yer vermemiştir.

¹⁶⁵ Taberi, *Târîhu't-Taberî*, I, 1330.

¹⁶⁶ Taberi, *Târîhu't-Taberî*, I, 1330.

¹⁶⁷ Hz. Osman şehit edildikten sonra halifeligi beş gün boyunca Gafikî b. Harb üstlenmişti. Hz. Osman'ın şehit edilmesinde önemli rol oynayan Mısırlılar ise Hz. Ali'nin halife olmasını istiyorlar, ona bu konuda aşırı şekilde baskı yapıyorlardı. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 422.

¹⁶⁸ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II, 216.

¹⁶⁹ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II, 188; İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 29. İbn Sa'd, Hz. Ali'ye biat edenleri sırasıyla şu şekilde vermektedir: Talha, Zübeyr, Sa'd b. Ebî Vakkas, Said b. Zeyd, Ammar b. Yasir, Üsâme b. Zeyd, Sehl b. Huneyf, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Muhammed b. Mesleme vd. Görüldüğü üzere İbn Sa'd Malik b. Haris'ten bahsetmemektedir ancak Talha ve Zübeyr'in de gönülsüz biçimde biat ettiğini söylemektedir. Bkz. İbn Sa'd, aynı yer.

Biatın Talha'dan başladığını gören Habib b. Züeyb, *bu biate ilk başlayan çolak bir el oldu. Bu iş herhalde hayırla sona ermez*, diyerek hayıflanmıştır.¹⁷⁰ Ardından da Zübeyr biat etmiştir. Hz. Ali burada Talha ve Zübeyr'e isterlerse halife olabileceklerini ve kendisinin de onlara biat edebileceğini belirtmiş ancak onlar bu teklifi geri çevirmişlerdir.¹⁷¹

Taberî, daha sonraki süreçte hayli tartışmalara neden olan durumu şu şekilde aktarmaktadır:

'Talha ve Zübeyr mescide getirilmiş ve Hz. Ali onlara, benim bu işe rağbetim yoktur ama insanlar imamsız kaldılar. Sizden her kim derseniz elini uzatsın da ben ona biat edeyim. Şimdi ey Talha, cümlesinden sana yeğdir, elini uzat sana biat edeyim, dedi. Talha ise, Allah esirgesin, senin olduğun yerdeki fazl ve karâbetle ve bunca sabıkiyetle ben kim olayım ki orada el uzatayım.' diye cevap verdi.¹⁷²

Bu konuda farklı içerikte rivayetler de bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de şudur: Talha ile Zübeyr Hz. Ali'den kendilerini Basra ve Kûfe'ye vali olarak atanmasını talep ettikten sonra biat etmişlerdir. Ancak Hz. Ali kendilerine, *hayır siz benim yanımda kalın, sizinle müşavere yapar ve yalnızlığımı gideririm*, demiştir.¹⁷³ Bir başka rivayette de şu ifadeler yer almaktadır: *'Kûfeliler, Zübeyr'in halife olmasını istediler ama onu bulamadılar. Basralılar, Talha'nın halife olmasını istediler ama o, Basralıların bu isteğini kabul etmedi.'*¹⁷⁴

Hz. Ali'nin halife seçilmesiyle ilgili aktarmış olduğumuz bu bilgiler Yakubî'nin *Tarih*'inde geçmemektedir. Tezimizin giriş kısmında da belirttiğimiz üzere İslam tarihi kaynaklarından konuyu aktarmamızın nedeni, Yakubî'nin aktardıklarıyla sair İslam tarihi müellifleri arasında bir kıyas noktası oluşturabilmek içindir. Öte yandan Yakubî'nin söz konusu tartışmaları kitabına almaması da muhtemelen olayları daha özet halde vermek istemesinden kaynaklanmaktadır.

¹⁷⁰ Talha'nın eli Uhud Savaşı'nda yaralanmış ve o savaştan sonra da sakat kalmıştır. Bkz. İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 199; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, III, 291.

¹⁷¹ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II, 189; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, I, 1330.

¹⁷² Taberî, *Târîhu't-Taberî*, I, 1330, 1331.

¹⁷³ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, I, 1331, 1332.

¹⁷⁴ Hz. Ali'in konuyla ilgili sahabeyle olan konuşmaları için bkz. Taberî, *Târîhu't-Taberî*, I, 1330-1336.

Siyasî hadiselerden farklı olarak Yakubî, Hz. Ali dönemini anlatırken önce onun doğum tarihi, annesi ve babası hakkında bilgi vermiş¹⁷⁵ ardından ise seçilmesindeki tartışmalara hiç temas etmeden veya herhangi bir hususu tartışmadan Hz. Ali'ye biat eden ve etmeyen kişiler hakkında açıklamalarda bulunarak meseleyi ele almayı tercih etmiştir:

'Talha, Zübeyr, muhacir ve ensar ona biat ettiler. Ali'ye ilk biat eden Talha idi. Benî Esed'den bir adam ise bu konuda şunu aktarmaktadır: İlk biat eden çolak el olan veya eksik el olan Eşter'dir. O şöyle söylemiştir: Ey Emîr'ül-Mü'minîn Kûfe ehlinin adına sana biat ediyorum. Ardından Talha, Zübeyr ve muhacirler adına sana biat ediyoruz dediler. Daha sonra ise Ebû'l Heysem b. Teyhen, Ukbe b. Amr ve Ebû Eyub kalktılar ve dediler ki: Ensarın ve diğer Kureyşlilerin adına sana biat ediyoruz.'

Hz. Ali'ye ilk biat edenin Talha olduğu,¹⁷⁶ diğer İslam tarihi kaynaklarında da aynı şekilde geçmektedir. Ancak burada Yakubî, ilk biat edenin Malik b. Haris el-Eşter olduğu bilgisini aktarması da ilginçtir.

Nitekim İbnü'l-Esîr, konuyla ilgili şunları aktarmaktadır:¹⁷⁷

'Medineliler kendi aralarında istişâre edip, eğer Talha ve Zübeyr de gelip biat ederlerse bu iş rayına oturur, diye konuşmuşlar. Basralılar Zübeyr'e, Hukeym b. Cebele'yi bir grup adamla birlikte göndererek onu alıp getirmiş ve başına kılıcı dayayarak biat etmesini istemişler, o da biat etmiştir. Daha sonra el-Eşter yanındaki bir grup adamla Talha'ya gidip onun biat etmesini istemiştir. Talha, bırakınız, bakayım diğer insanlar ne yapacaklar, ondan sonra biat edeyim, demiş ancak ona fırsat vermeden dürte dürte getirip minbere kadar yaklaştırmışlar o da minbere çıkıp Hz. Ali'ye biat etmiştir. Zübeyr şöyle derdi: 'Abdilkaysoğullarından bir grup eşkiya gelip beni almış, boynuma kılıcı dayayarak zorla biat ettirmişlerdi.' Mısırlılar Talha ve Zübeyr'in Hz. Ali'ye biat ettiklerini ve Medinelilerin bu konuda fikir birliği

¹⁷⁵ Daha önceki bölümlerde bu konuyla ilgili Yakubî'nin üzerinde durduğu bilgileri aktarmıştık.

¹⁷⁶ Talha'nın ilk biat edenler arasında olduğu kesindir. Ancak ilk biat eden kişinin o olup olmadığı ise ihtilaflıdır. Nitekim Talha, Hz. Ali'nin hilafetinin daha ilk günlerinde umre yapmak için halifeden izin istemesi, onun biat konusunda herhangi bir sorunu olmadığını göstermektedir. Bkz. Taberî, *Târîhu't-Taberî*, I, 1340.

¹⁷⁷ Ayrıca bkz. Taberî, *Târîhu't-Taberî*, I, 1336, İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 30, 31.

ettiklerini görünce bir hayli sevinmişlerdi. Fakat buna karşı Kûfe ve Basralılar Mısırlılara tabi olduklarından dolayı bir hayli korkmuş, Talha ve Zübeyr'e karşı bayağı kin beslemişlerdi.'

Yakubî, yukarıda zikrettiğimiz meselelerde görüş beyân etmezken Mervan b. Hakem, Saîd b. Âs, Velid b. Ukbe gibi Ümeyyeoğullarının biattan kaçındıklarını açıkça ifade etmektedir.¹⁷⁸ Yakubî'nin Talha, Zübeyr gibi sahabeden bahsetmeyip doğrudan Ümeyyeoğullarının muhalefetinden bahsetmesi de dikkat çekicidir:

*'Kureyşten üç grup dışında bütün insanlar biat etti: Mervan b. Hakem, Saîd b. Âs, Velid b. Ukbe. Velid b. Ukbe kavminin sözcüsüydü ve ey Ali, sen hepimize haksızlık ettin, Bedir savaşında babamı kolları bağlı olduğu halde öldürdün. Sa'd'ın babasını da aynı savaşta öldürdün. Mervan'ın babasına ise hakaret ettin ve sonra onu Medine'ye getiren Osman'ı da bu davranışlarından dolayı ayıpladın. Biat edeceğimiz ama bizim şartımız var; bizleri affedeceksin, her şeye izin vereceksin ve arkadaşımızın katilini ölüreceksin. Daha önce biriktirdiğimiz mallar ile şu anda elimizde bulunan servetimize dokunmayacağına ve Osman'ı öldüren şahısları cezalandıracağına söz verirken sana biat ederiz, dedi. Ali, Velid'in bu sözlerine çok kızdı size zarar verdiğimi dile getirdin. Hâlbuki orada size yapılanlar Allah'ın emri gereği yapılmıştı. Ele geçirilen mallara dokunmamamı istediniz, Allah'ın hakkını size bırakmak benim yetkimi aşar. Şu anda elinizde bulunan servetlerinizin durumuna gelince bilin ki Allah'a ve Müslümanlara ait olan mallar konusunda adalet yerini bulacaktır. Osman'ın katillerini cezalandırmamı şart koştunuz, oysa bugün onları cezalandırırsam, yarın onlarla savaşmak zorunda kalırım. Fakat sizleri Allah'ın kitabı ve Peygamber'in sünneti ışığında idare edeceğime söz verebilirim. Kimi hak rahatsız ederse, onu batıl da rahatsız eder. Buna rağmen hepiniz serbestsiniz, istediğiniz yere gidebilirsiniz, şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Mervan, sana biat ediyoruz ve seninle kalacağız. Sen de gör biz de görelim, dedi ve biat etti.'*¹⁷⁹

Yakubî'nin burada aktardıkları esasında o dönemde yaşanan kafa karışıklığının bir özeti gibidir. Aktarılanlara göre Ümeyyeoğulları tepkisi, Hz.

¹⁷⁸ Taberi de Yakubî gibi bu üç Ümeyyelinin biattan kaçtıklarını söylemektedir. Taberi, *Târîhu't-Taberî*, I, 1333.

¹⁷⁹ Yakubî, *Târîh*, II, 75,76.

Ali'nin halifelğine değil, daha önceki dönemde yaşananlar karşısında Hz. Ali'nin tavrıdır. Buna rağmen adı geçen Ümeyyeoğulların biat etmiş olması da ayrı bir konudur.

Kaynaklarda farklılıklar olmakla birlikte Hz. Ali'ye biat etmeyenlerin listesi de yer almaktadır. Esasında Yakubî, Kureyşlilerin tamamının Hz. Ali'ye biat ettiğini ama sadece Ümeyyeoğullarından üç kişinin bu konuda tereddüt gösterdiğini aktarmıştı. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Yakubî'nin bu tespiti doğru ancak eksiktir. Zira Yakubî, biat etmeyip Medineli de olmayanlar ve ensarın tavrından da bahsetmemektedir.

Taberi ve İbnü'l-Esîr, Kureyşlilerin az bir kısmı hariç olmak üzere, neredeyse tamamının şu ya da bu şekilde Hz. Ali'ye biat ettiklerini söylerken ensardan küçük bir grubun biat etmediklerini ifade etmekte, bunun da sebebini biat etmeyen ensarın Hz. Osman taraftarı olmalarına dayandırmaktadır:

*'Hassan b. Sâbit, Ka'b b. Mâlik, Mesleme b. Muhalled, Ebû Said el-Hudrî, Muhammed b. Mesleme, Nu'man b. Beşir, Zeyd b. Sâbit, Râfi b. Hudeyc, Fudâle b. Ubeyd, Ka'b b. Ucre biat etmemişti. Bunların hepsi Osman taraftarıydı. Bunlardan Hassan şair olup, ne yaptığını bilmeyen bir adamdı. Zeyd b. Sâbit ise Osman tarafından divan ve beytü'l-mâl başkanlığına getirilmişti. Hz. Osman muhasara edilince Zeyd b. Sâbit, ey ensar topluluğu, haydi ikinci kez Allah'a yardımcıolar olunuz, diye konuşmuş, bunun üzerine de Ebû Eyyûb el-Ensârî ona, vallahi o sana bir sürü iyilikte bulunduğu için ona yardım etmek istiyorsun, şeklinde cevap vermişti. Ayrıca Abdullah b. Selâm, Süheyb b. Sinan, Seleme b. Sellâme, Üsame b. Zeyd, Kudâme b. Maz'ûm ve Mugire b. Şu'be de biat etmeyenler arasındaydı.'*¹⁸⁰

İbn Kesîr ise bu konuda daha farklı rivayetlere yer vermektedir. Ona göre de ensar ve bir grup Ümeyyeli Hz. Ali'ye biat etmemiştir. Ancak Mervan b. Hakem, Velid b. Ukbe gibi Ümeyyeoğulları, daha önce aktardığımız şekilde davranmamışlar, Hz. Ali halife olduktan hemen sonra Hz. Ali'ye biat etmeden Şam'a kaçmışlardır.¹⁸¹

¹⁸⁰ Taberi, *Târîhu't-Taberî*, I, 1331; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, III, 82, 83.

¹⁸¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 421.

İbn Kesîr, Ümeyyeoğulların biat etmediklerini söylediği gibi Vakıdî'den nakille ensarın tamamının biat etmiş olduğunu da aktarır. Ayrıca İbn Kesîr, Hz. Ali'ye ilk biat eden kişinin Malik b. Hâris el-Eşter olduğunu ifade etmektedir.¹⁸²

Yakubî'nin *Tarih*'inde bu kadar detay bilgi bulunmamaktadır. Kezâ Hz. Ali halife olduktan sonra yaptığı konuşmalar da bu eserde yer almamıştır.

1.2.2. Hz. Ali'nin Fazileti

Her ne kadar Yakubî'nin *Tarih*'inde, Hz. Ali'nin halife seçimi ve halifeliğinin ilk günleri yer almasa da, Hz. Ali'nin faziletiyle ilgili kısımlar bu eserde oldukça fazla yer bulabilmiştir. Anladığımız kadarıyla Yakubî, Hz. Ali'nin halifeliği hakkındaki bu şekilde delillendirmeye çalışmaktadır. Esasında onun aktardıklarının diğer İslam tarihi kaynaklarında aktarılanlardan, içerik açısından çok da farkı yoktur. Neticede diğer anlatılardan da ortaya çıkan sonuca göre Hz. Ali, Resûlullah (as) tarafından övgüye mazhâr olmuş ve ilmî noktada öne çıkarılmış birisidir.¹⁸³

Nitekim Yakubî, Hz. Ali'nin ilmî noktada halifelğe en layık kişi olduğunu vurgulamak için şu rivayetleri aktarmaktadır:

'Ensardan bir grup kalkıp konuştu ve içlerinde ilk konuşan Sabit b. Kays b. Şemmas el-Ensar'ın hatibiydi ve dedi ki, vallahi ey müminlerin emîri! Vele ki hilâfette senden daha önde olsalar bile dinde senden daha önde değiller. Dün seni geçmiş olsalar bile muhakkak bugün sen onları geçtin. Senin durumunda aranızda hiçbir gizlilik yoktur ve sizin durumun konusunda bir bilinmezlik de yoktur. Onlar bilmedikleri şeylerde sana muhtaç kalırlar fakat sen ilminle kimseye muhtaç kalmazsın.

Sonra Huzeyme b. Sabit el-Ensârî kalktı. İki şâhidi ve o dedi ki, ey müminlerin emîri! Biz buyruğumuzda senden başkasına yönelmedik dönüş sanadır,

¹⁸² Kûfelilerin dediklerine göre Ali'ye ilk biat eden el-Eşter'dir. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 422.

¹⁸³ Mesela bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, IV, 269-271; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 411-420; Hz. Ali'nin sözlerinin değerlendirmesi için bkz. Ali Aksu, Nehcü'l Belağa'da Hz. Ali'nin Bazı Tavsiye Ve Uyarıları, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/2, 2008.

sadece sana. Seni hakkında kendimize inanırsak sen insanlar içinde Allah'ı en iyi bilensin ve Allah'ın elçisine ilk iman edensin. Onlarda olan sende var ama onlarda sende olan yok.

Sa'saa b. Sudan kalktı ve dedi ki, ey müminlerin emîri! Sen hilâfeti süsledin o seni süslemedi, sen onu yükselttin o seni yükseltmedi, bundan dolayı senin ona olduğundan o sana daha muhtaç!

Sonra Malik b. Hâris el-Eşter kalktı ve dedi ki, ey insanlar! Bu vâsîlerin vâsîsidir, peygamberlerin ilim varisidir, önemli imtihandır, güzel zenginliktir, Allah'ın kitabı onun iyi imanına şâhit oldu ve Resûl'ü de Rıdvân cennetine şâhit oldu. Ve onda vaziyet kemâle ermişti. Onun geçmişinde, ilminde ve fazlunda öncekiler de sonrakiler de şüpheye düşmemişlerdir.

Sonra Ukbe b. Amr kalktı ve dedi ki, kimin Ukbe günü gibi günü var ve Rıdvân biati gibi biati var? Baskısından korkulmayan en hidâyetli imam ve câhilliğinden korkulmayan bir âlimdir.¹⁸⁴

Rivayetlerden de anlaşılacağı üzere Yakubî, ensar ve Mekkeli olmayanların görüşlerini aktararak Hz. Ali'nin halifeliği noktasında deliller öne sürmektedir. Burada yer alan ifadelerden özellikle Mâlik b. Hâris el-Eşter'in söylediği vâsîlik konusunun, Şîa'da önemli bir hilâfet argümanı olduğu ortadadır.¹⁸⁵ Ancak bu görüşe örneğin İbn Kesîr farklı yaklaşmakta ve halifeliğin Resûlullah'tan (as) gelen bir vasiyet, tavsiye yönündeki görüşleri rivayet edenleri *bazı câhillerin ve akılsız, sıradan kıssacıların iddiaları*, olarak nitelemekte, bu rivayetlerin tamamının uydurma olduğunu söylemektedir.¹⁸⁶

1.2.3. Hz. Ali'nin İlk Faaliyetleri

Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle Hz. Ali'nin biat almaya başlaması arasında yaklaşık beş günlük bir sürenin olduğu ve bu süre zarfında da halifeliği Gâfîkî b. Harb'in üstlendiğine dair rivayeti yukarıda zikretmiştik. Hz. Ali gibi hem kabilevî

¹⁸⁴ Yakubî, *Târîh*, II, 77.

¹⁸⁵ Ethem Ruhi Fırlalı, *İmâmiyye Şîası: Caferiyye Mezhebi, Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, Konya 1984, 210, 211.

¹⁸⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 418.

hem de şahsî gücü bulunan biri karşısında bir başkasının halifeliği üstlenmesinin ve sürdürebilmesinin neredeyse mümkün olmadığı, gelişen olaylar neticesinde açıkça anlaşılmıştı. Mısır ve Irak'tan gelen isyancılar bile Hz. Ali'nin halife olması noktasında baskılarını arttırmışlardı. Esasında Hz. Osman'ın şehit edilmesinden hemen sonra söz konusu grupların belirli bir halife adaylarının olduğu da söylenemezdi fakat Hz. Ömer'in oluşturduğu şûranın içinde de bu makama en layık ve genel kabul görme bakımından da en önde gelen kişinin Hz. Ali olduğu ortadaydı.¹⁸⁷

Hz. Ali'nin halifeliği üstlendikten sonraki ilk faaliyeti, beklenildiği üzere sorunsuz biçimde çalışabileceği valileri şehir merkezlerine göndermek olmuştu. Elbette Ubeydullah b. Ömer'in kisası, Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması gibi hususlar da Hz. Ali'nin göreve başlar başlamaz önüne getirilen meseleler olarak değerlendirilmekteydi.¹⁸⁸

Yakubî ise *Tarih*'inde, söz konusu problemlerle değinmeden Hz. Ali'nin ilk faaliyetlerinin vali atamaları olduğunu aktararak, Ebû Musa el-Eş'arî hâriç olmak üzere Hz. Osman'ın tüm valilerini azlettiğini bildirmektedir.

*'Ali, Ebû Mûsa el-Eş'ari hariç Osman'ın valilerini şehirden azletti, Eşter onunla konuştu ve kalmasına izin verildi. Kûsem b. Abbas Mekke'ye vali oldu. Ubeydullah b. Abbas Yemen'e ve Kays b. Sa'd b. Ubâde Mısır'a ve Osman b. Huneyf el- Ensarî Basra'ya vali oldu.'*¹⁸⁹

Hz. Ali'nin Şam valisi olarak görevlendirdiği Sehl b. Huneyf'in Muâviye'nin adamlarıyla yaşamış olduğu problemlere¹⁹⁰ pek değinmeyen Yakubî, söz konusu atamalarda Umâre b. Şihâb, Abdullah b. Abbas'tan hiç bahsetmemesi de dikkat çekicidir. Zira Umâre b. Şihâb, Ebû Musa'nın azledilmesinden sonra Kûfe'ye

¹⁸⁷ İsyancı gruplardan ayrı olarak sahabenin de bu konudaki ısrarları için bkz. Taberi, *Târîhu't-Taberî*, I, 1331-1336.

¹⁸⁸ Ubeydullah b. Ömer'in kisası meselesi ilk olarak Hz. Osman döneminde gündeme gelmiş ancak o dönemin şartları altında kısas gerçekleşmemiştir. Hz. Ali halife olduktan sonra bu mesele tekrar gündeme taşınınca Ubeydullah b. Ömer Şam'a kaçarak Muâviye'ye sığınmıştır. Geniş bilgi için bkz. İhsan Arslan, 'Ubeydullah b. Ömer'in Hayatı ve Siyasî Faaliyetleri', *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, Sivas 2018, II, 417-444.

¹⁸⁹ Yakubî, *Târîh*, II, 77.

¹⁹⁰ Taberi, *Târîhu't-Taberî*, I, 1339.

atanmış ancak Kûfelilerin istekleri sonrasında Ebû Musa'nın azlinden vazgeçilmiştir. Öte yandan Hz. Ali tarafından önce azledilip sonra tekrar göreve getirilen Ebû Musa, tahkimde de Hz. Ali'nin hakemliğini üstlenmiştir.¹⁹¹

Yakubî, bu atamalarından sonra Talha ile Zübeyr'ın Hz. Ali'nin yanına geldiğini ve Hz. Osman dönemiyle bu atamaları kıyaslayarak, kendilerinin de bir şekilde görev beklediklerini nakletmektedir.

*'Talha ve Zübeyr ona geldiler ve dediler ki, O bize Resûlullah'tan sonra bir anlaşmazlık getirdi. Bizi kendine ortak kıl' Ali de onlara şöyle dedi, siz benim güçlükte ve doğrulukta ortağsınız. Acizliğe ve zorluğa karşı yardımcısınız.'*¹⁹²

Hz. Ali'nin atamalarından sonra Talha ve Zübeyr'in Hz. Ali'nin yanına gelip görev talep etmeleriyle ilgili olarak sair kaynaklarda da bilgiler vardır ancak Taberi, atamalardan sonra Talha ve Zübeyr'in Hz. Ali'den izin isteyerek umreye gittiklerini ve bu hadisenin atamalardan önce gerçekleştiğini aktarmaktadır.¹⁹³

Şu da var ki Yakubî, Taberi'nin aktardıklarına paralel rivayete de yer vermektedir.

*'Bazıları rivayet eder ki Ali, Talha'ya Yemen vilayetini Zübeyr'e de Yemame ve Bahreyn'i vermişti. Sözleşmeyi onlara tanıyınca ona dediler ki, akrabaya kavuştun! Ali dedi ki, ben de sizi Müslümanların vilayetine kavuşturdum! Onlar da buna rıza gösterdiler ve bizi sevindirdin, dediler. Ali dedi ki, eğer arzunuz açıklanmasaydı sizin için bir fikrim vardı.'*¹⁹⁴

Hz. Ali'nin Talha ve Zübeyr'le ilgili olan tasarruflarını Yakubî, Muğire b. Şu'be'ye bağlamaktadır.

'Bazıları Muğire b. Şube'nin Hz. Ali'ye şöyle söylediğini rivayet etmişlerdir, ey müminlerin emîri! Talha'yı Yemen'e gönder. Zübeyr'i de Bahreyn'e, Muâviye'yi de sözleşmesinde Şam'a yaz. Eğer işler yolunda giderse onlardan istediğini dile! Ali

¹⁹¹ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 30.

¹⁹² Yakubî, *Târîh*, II, 77.

¹⁹³ Taberi, *Târîhu't-Taberî*, I, 1340.

¹⁹⁴ Yakubî, *Târîh*, II, 77.

ise şöyle dedi, Allah'a ant olsun ki ben ne ondan önce kimseye nasihat etmedim. Ne de ondan sonra kimseye nasihat etmeyeceğim.'¹⁹⁵

İbn Sa'd, Talha ve Zübeyr'in gönülsüz bir şekilde Hz. Ali'ye biat ettiklerini söyledikten sonra ikisinin de Hz. Âişe ile buluşmak üzere Medine'den ayrıldıklarını, Mekke'ye gittiklerini ve oradan da Hz. Âişe ile birlikte Basra'ya doğru hareket ettiklerini aktarır.¹⁹⁶ Dolayısıyla Yakubî, İbn Sa'd'ın görüşüne katılmaz.

Netice itibariyle Hz. Ali, gerek Yakubî'nin ve gerekse diğer İslam tarihi müelliflerinin verdiği bilgilere göre halifeliğinin ilk günlerinden itibaren Hicaz'da ciddi sayılabilecek bir muhalefetle karşılaşmıştır. Söz konusu muhalefetin bir kısım sahabeden de kaynaklanıyor olması muhtemelen Hz. Ali'nin sert tedbirler almasının önünde engel olmuş ve bunun sonucunda, halifeliğinin ilk günlerinden itibaren iç karışıklıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

¹⁹⁵ Yakubî, *Târîh*, II, 77.

¹⁹⁶ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 29.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HZ. ALİ'NİN HİLÂFET SONRASI HAYATI VE İÇ KARIŞIKLIKLAR

2.1. Cemel Savaşı

Hz. Osman, Irak ve Mısır'dan gelen grupların isyanı neticesinde şehit edilmişti. Ancak ne sahabe ne de Hz. Osman'ı şehit edenler, durumun bu şekilde cereyan edeceğine ihtimal vermemişti. Zira sahabenin ve isyancı grupların zihinlerinde belirli bir halife adayı bulunmamaktaydı. Şu var ki Hz. Ömer'in halife seçimi için belirlediği şûra, Hz. Osman ve Hz. Ali'yi öne çıkarmıştı. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra potansiyel halife adayı da doğal olarak Hz. Ali görünüyordu. Fakat Hz. Ali'nin bu konuda tereddüt yaşaması meselenin bir başka yüzüne işaret etmektedir. Zira görevi devralacak halifenin, Hz. Osman'ın kâtillerini cezalandırması gerekiyordu ancak ne var ki isyancı gruplar da henüz Medine'yi terk etmiş değillerdi. Böyle bir ortamda Hz. Ali'nin görevi derhal kabul ederek, Hz. Osman'ın kâtillerini cezalandırması ise pek mümkün görünmüyordu. Öte yandan şûranın diğer üyelerinin de bu görevi kabul etmede istekli olmadıkları aşikârdır.¹⁹⁷

Tezimizin ilk bölümünde de ifade ettiğimiz üzere Hz. Ali halifeliği büyük bir istekle kabul etmemiş, adeta bu göreve zorlanmıştır. Ancak halife seçildikten sonra da biat sorunu karşısına çıkmış, bu sorun kısa süre içerisinde çözülemeyince bir takım diğer problemlerin müsebbibi olmuştur. Özellikle Ümeyyeoğullarının ve sahabenin önde gelenlerinin biat konusundaki tutumları Hz. Ali'ye karşı farklı muhteviyatta yeni muhalefet cepheleri oluşturmuştu. Bu noktada neredeyse ensarın tamamının biat etmiş olması, en azından o dönem için Hz. Ali'nin temel dayanak noktası haline gelmişti. Zira böylelikle Hz. Ali, âsiler tarafından işbaşına getirilmiş bir halife görüntüsü de vermemiş olacaktı.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Adem Apak, 'Hz. Ali'nin İlk Dönem Siyasî Hadiselerdeki Rolü' *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, Sayı: 1, Bahar 2005, 131, 132.

¹⁹⁸ Hz. Ali biatı mescitte, herkesin huzurunda almak istemesinin temel nedenlerinden birisi de bu husustur. Bkz. Ünal Kılıç, 'Hz. Ali'nin Şehirlerinin İdarecileriyle İlgili Politikaları', *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XII/2, Sivas 2008, 122.

Öte yandan Hz. Ali'nin biat sürecinde yaşadıklarına ve özellikle Hz. Âişe, Talha, Zübeyr gibi sahabîlerin tavırlarına karşın Müslümanlardan bir kısmı tarafsız kalmayı tercih etmişlerdi. Fitne olarak değerlendirdikleri söz konusu hâdiselerden uzak kalanların sayısı belki çok fazla değildi ancak içlerinde Sa'd b. Ebî Vakkâs gibi Resûlullah'a (as) oldukça yakın isimler de bulunmaktaydı.¹⁹⁹

Netice itibariyle Hz. Ali'ye biat konusunda Müslüman toplum biat edenler, biat etmeyenler ve tarafsız kalanlar olarak üç ana gruba ayrılmıştı. Bu bakımdan Hz. Ali'nin halife olur olmaz karşılaştığı ilk ciddi buhrân da buydu.²⁰⁰

2.1.1. Hz. Âişe, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in Muhalefeti

Ümeyyeoğullarının biat etmekten kaçınması ve Hz. Osman'ın kanını halifeden talep etmeleri belki o dönemin şartları altında değerlendirilebilecek bir meseledir. Sistemli ve organize bir şekilde ilk muhalefetin Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr'den gelmesi önemlidir,²⁰¹ ancak burada asıl dikkat çeken hadise Ümeyyeoğulları gibi onların da Hz. Osman'ın kanını taleple ortaya çıkmış olmalarıdır.²⁰²

Hz. Ali'ye karşı Hz. Osman'ın kanını taleple ortaya çıkan üç sahabenin Hz. Osman ile araları çok iyi olmadığı²⁰³ gibi zaman zaman Hz. Osman'ı tenkit etmekten de geri durmadıkları bilinen bir gerçektir. Hatta Hz. Osman, Talha'nın halkı kendi aleyhine kışkırttığını açıkça ifade etmiştir.²⁰⁴

¹⁹⁹ Adnan Demircan, *Fitne...*, 86.

²⁰⁰ Tezimizizin önceki bölümünde Hz. Ali'nin ilk siyasî faaliyetleri başlığı altında Hz. Osman'ın valilerinin tamamını azlettiğini ve yerlerine yeni valiler tayin ettiğini belirtmiştik. Ancak bu da aktardığımız iç karışıklıklara çözüm olmamış hatta Şam, Kûfe gibi şehirlerde atanan valiler problemi daha da derinleştirmiştir. Bkz. Ünal Kılıç, 'Hz. Ali'nin Şehirlerinin İdarecileriyle İlgili Politikaları', 130, 131, 132 vd.

²⁰¹ Hz. Âişe'nin Hz. Osman'ın evi muhasara altındayken Mekke'ye gitmek üzere yola çıktığı ve yoldayken Hz. Osman'ın şehit olduğu haberini aldığı, bunun üzerine '*Osman mazlum olarak öldürüldü!*' dediği de rivayet edilmektedir. Taberi, *Târîhu't-Taberî*, I, 1349.

²⁰² Gülgün Uyar, *Ehl-i Beyt: İslâm Tarihinde Ali- Fâtıma Evlâdı 260/873'e Kadar*, İstanbul 2008, 50.

²⁰³ Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, Ankara 1975, 11, 12.

²⁰⁴ Hz. Osman dönemiyle ilgili sahabenin söyledikleri hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 62, 63, 64 vd.

Daha önce de bahsettiğimiz üzere Talha ve Zübeyr'in Mâlik b. Hâris ve Hukeym b. Cebele'nin baskısıyla²⁰⁵ Hz. Ali'ye biat ettikleri de rivayet edilmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken iki husus vardır. Öncelikle Hz. Osman'nın vefatından sonra Talha ve Zübeyr'in de içinde bulunduğu bir grup Hz. Ali'nin yanına gelerek insanlara bir imam gerektiğini ve bu göreve en uygun kişinin de kendisi olduğunu ifade etmişler, Hz. Ali ise hilafet teklifini kabul etmeyip bu görevi orada bulunan Talha ve Zübeyr'e teklif etmiş ancak onlar bu görevi reddetmişlerdir. Kaldı ki Talha ve Zübeyr Hz. Ali'yi halife olarak görmek istemeselerdi, Hz. Ali'nin yanına hilafet teklifinde bulunmak için gitmezler veya Hz. Ali'den herhangi bir görev talebinde bulunmazlardı. Diğer husus ise Hz. Ali'nin önde gelen sahabîlerden Sa'd b. Ebî Vakkâs, Muhammed b. Mesleme ya da ensardan herhangi bir kimseyi kendisine biat etmeleri için zorlamamışken Talha ve Zübeyr'i zorlamış olmasıdır. Bu konuyla ilgili çeşitli rivayetler bulunsa da bu yöndeki rivayetler dikkat çekmektedir.²⁰⁶

Yakubî'nin *Tarih*'inde, Hz. Ali'nin hilafetinin ilk günlerinden itibaren vali atamalarıyla uğraştığından ve tüm çabasını bu yönde sarf ettiğinden yukarıda bahsetmiştik. Hatta öyle ki Yakubî, Hz. Ali'nin bu atamalar karşısında sahabenin tavrına hiç değinmemiş, hilafetle ilgili tartışmalara yer vermemiştir. Sahabenin de gerek Hz. Ali'nin iktidara geliş şekline ve gerekse de atadığı valilerin kimliklerine dair olan görüşleri, eserinde geçmemektedir.

Ancak Yakubî, Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr'in oluşturdukları Basra muhalefetini neredeyse detaylı bir şekilde vermektedir. Yakubî'ye göre Hz. Âişe, Hz. Osman'ın şehit edilmesinden önce Mekke'ye gitmiş, hac görevini yerine getirmiş ve dönüş yolunda iken bu haberi öğrenmiştir.

'Âişe, Osman öldürülmeden önce Mekke'deydi ve haccını yapınca geri döndü. Biraz yoldan sonra Ümmü Kilâb'ın oğlu ile buluştu ve ona, Osman ne yaptı ki katledildi, insanlar kime biat ettiler, diye sordu. O da Talha dedi. Çolak, eksik el olan mı, dedi. Sonra diğeri ile buluştu ve insanların ne yaptığını sordu ve o da Ali'ye

²⁰⁵ Sa'd b. Ebî Vakkas, Hz. Osman muhasara altındayken evine gitmiş, o sırada Hz. Osman'ın evinden çıkan Mâlik b. Hâris el-Eşter, Hukeym b. Cebele ve Abdurrahman b. Udeys'le karşılaşmıştır. İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 68.

²⁰⁶ Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi II*, İstanbul 2013, 298.

biat ettiler, dedi. Bunun ona düşeceğini hiç ummazdım, diyerek Mekke'ye döndü. Ali birkaç gün ikamet ettikten sonra Talha ile Zübeyr geldiler ve dediler ki, umre yapmak istiyoruz. Çıkmamıza izin ver.'

Yukarıda aktardığımız paragrafa göre Yakubî, Hz. Âişe'nin, Hz. Osman'dan sonraki halife adayının aslında Hz. Ali olmadığını ifade etmektedir ki bu da esasında tarihi vakıya uygundur. Nitekim Taberi'nin de aktardıklarından bunlar anlaşılmaktadır. Ona göre de Hz. Âişe yolda Abd b. Ümmi Kılâb ile karşılaşmış, ona Medine'de neler olduğunu sormuş ve insanların Hz. Ali'ye biat ettiklerini öğrenince de işin bu şekilde olmaması gerektiğini ifade etmiştir.²⁰⁷

Talha'nın ve Zübeyr'in *umre yapmak istiyoruz*, şeklindeki sözlerini ve Mekke'ye gitmek isteme nedenlerini Yakubî farklı değerlendirmektedir. Onun aktarmayı tercih ettiği rivayetlere göre Hz. Ali yakınındakilere, *onların istediği umre değil onlar ihanet etmek istiyorlar*, diyerek meseleyi dile getirmiştir. Nitekim Yakubî, Hz. Âişe'nin de kendi başına hareket etmediğini ve hatta Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye karşı harekât düzenlemeyi düşünmediğini aktarır. Buna göre Hz. Ali esasında Hz. Âişe tarafından değil, kendilerine istedikleri görevler verilmediği için umre yapma bahanesiyle Mekke'ye gidip, insanları isyana teşvik eden Talha ve Zübeyr tarafından savaşa zorlanmıştır.²⁰⁸

Yakubî'nin *Tarih*'inde ayrıca Hz. Âişe'nin, Ebû Ümeyye'nin kızı Ümmü Seleme ile de konuyu tartıştığı nakledilmekte, Ümmü Seleme'nin de Hz. Âişe'ye hitâben, *şüphesiz ki dini düzeltmek kadınların işi değildir. Kadınların iyiliği gözlerini haramlara kapatmak, lüksü azaltmaktır*, dediği ve Hz. Âişe'nin Talha ve Zübeyr'le birlikte hareket etmesinin önüne geçtiği ifade edilmektedir.²⁰⁹

Her ne kadar Yakubî, Hz. Âişe'nin bu meselede öncü olmadığını ifade etse de İslam tarihçilerinden bazıları Yakubî'den oldukça farklı düşünmektedir. Taberi, Hz.

²⁰⁷ Taberi, *Târîhu't-Taberî*, I, 1349.

²⁰⁸ Yakubî, *Târîh*, II, 78.

²⁰⁹ Yakubî, *Târîh*, II, 78.

Osman'ın kanını talep ederek insanları bir araya getirenin Hz. Âişe olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir.²¹⁰

İbnü'l-Esîr her ne kadar tüm Basra muhalefeti Hz. Âişe'nin organize ettiğini ve hatta Resûlullah'ın (as) diğer hanımlarını da bu işe teşvik ettiğini aktarsa da Resûlullah'ın (as) diğer hanımları, Basra'ya gidileceğini öğrenince Medine'de kalmayı yeğlemişlerdir. Bununla beraber Talha ve Zübeyr ise Hz. Âişe'nin Mekke'den Basra'ya çıkışının ardından ona katıldıklarını rivayet edilmektedir. Nitekim Hz. Âişe kendilerine sonradan katılan Talha ve Zübeyr'e, Medine'de neler olduğunu sormuş, onlar da biz Medine'deki karışıklıklardan ve oradaki bedevilerin şerrinden kaçıp geldik, orada ne yapacağını bilmeyen, hakkı bilmedikleri gibi batıla karşı da koyamayan ve kendilerine isabet eden zulmü önleyemeyen kimseleri bıraktık, diye cevap vermişlerdir.²¹¹

İbn Kesîr de insanları Basra'ya gitmeye teşvik edenin Hz. Âişe olduğunu ve Resûlullah'ın (as) diğer eşlerinin Basra'ya gidileceğini duyunca *Medine'den başka yere gitmeyiz*, diyerek bu harekete katılım göstermediklerini benzer bir ifadeyle aktarmaktadır.²¹²

Yakubî de açık bir şekilde Talha ve Zübeyr'in Hz. Âişe'nin yanına gelerek onu huruca teşvik ettiklerini ifade eder. Öte yandan Yakubî, Hav'eb rivayetini de aktararak esasında Hz. Âişe'nin, Cemel'de yaşananlarla doğrudan bir ilgisinin olmadığını söylemeye çalışır. Hav'eb rivayetine göre Hz. Âişe ve beraberindekiler Basra'ya doğru ilerlerken Hav'eb suyu yakınlarında köpeklerin uluma sesleri duyulmaya başlanır. Bunun üzerine Hz. Âişe, bu su nedir, diye sorar. Hav'eb, cevabını verirler. Hz. Âişe de Allah'tan geldik, Allah'a döneceğiz. Ben buradan geriye döneceğim, der. Sebebini sorduklarında ise Hz. Âişe şunları söyler, bu su için Resûlullah bana dedi ki, Hav'eb köpeklerinin havladığı kişi olma. O, kırk adamı olan bir kavimden gelir! Bunun üzerine içlerinden birisi burasının Hav'eb suyu

²¹⁰ Taberi, *Târîhu't-Taberî*, I, 1350.

²¹¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 101, 102.

²¹² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 432, 433.

olmadığına dair yemin eder ve Hz. Âişe de böylelikle geri dönmekten vazgeçer.²¹³ Bu mevkide Abdullah b. Zübeyr'in Hz. Âişe'yi ikna ettiği belirtilmektedir.²¹⁴

Bu rivayet son dönem tarihçileri tarafından tenkide tabi tutulmuştur. Buna göre söz konusu rivayet Hz. Ali taraftarları vasıtasıyla uydurulmuştur.²¹⁵ Özellikle Hz. Âişe'nin ve sahabenin Basra'ya gitme konusunda haksız oldukları izlenimini uyandırmak için uydurulma ihtimali olan bu rivayet aynı zamanda Hz. Âişe'yi sorumluktan kurtarma amacı ile kaynaklarda yer almıştır. Rivayetin bağlamına göre Hz. Âişe yaptığı bu davranışın yanlış olduğunu anlamış ve dönmek istemiştir ancak Abdullah b. Zübeyr onu kandırmıştır.²¹⁶

2.1.2. Cemel Ordusunun Basra'ya Girişi

Görüldüğü üzere Yakubî, olayların başlangıcını Talha ve Zübeyr'in Mekke'ye gitmelerine bağlamakta, Hz. Âişe'nin bir şekilde ikna edilerek Basra'ya geldiğini ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle aslında Hz. Âişe, Hz. Ali ile savaşmak istememektedir.

Her ne kadar bu konudaki rivayetler farklı da olsa Hz. Âişe ve beraberindekilerin adam toplayarak Basra'nın dış mahallerine kadar geldikleri hakikatini değiştirmemektedir. Nitekim Basra'ya geldiklerinde Hz. Ali'nin Basra valisinin, herhangi bir olaya sebebiyet vermemek için Hz. Âişe ve taraftarlarının Basra'ya girişini yasaklaması da durumu açıklar niteliktedir.²¹⁷

Yakubî, Hz. Âişe taraftarlarının Osman b. Huneyf'le olan konuşmalarını teferruatıyla vermektedir. Onun aktardıklarına göre Hz. Ali'nin valisi, Hz. Âişe taraftarlarınca kandırılmış, savaş için gelmediklerine ikna olan vali silahını bırakınca

²¹³ Yakubi, *Târîh*, II, 79.

²¹⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 103.

²¹⁵ Belâzurî de bu rivayeti aktarmakta, o da Abdullah b. Zübeyr'in ismini açıkça vermektedir. Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II, 205.

²¹⁶ Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4 Hz. Ali*, Ankara, 2017, 79.

²¹⁷ Yakubi, *Târîh*, II, 79.

Hz. Âişe'nin taraftarları Osman b. Huneyf'e saldırarak, beytul-mâli yağmalamışlardır.²¹⁸

Yakubî, olayları teferruatıyla aktarırken oldukça dikkat çekici bir konuya daha temas etmiştir:

*'Namaz vakti gelince Talha ve Zübeyr tartıştı. Namaz vakti geçene kadar birbirlerini çekiştirdiler. İnsanları çağırdılar. Namaza ey Muhammed'in ashâbı! Âişe dedi ki, bir gün Muhammed b. Talha kaldırsın. Bir gün de Zübeyr b. Avvâm. Buna uydular.'*²¹⁹

Yakubî'nin namaz konusunda aktarmış olduğu bu pasajda Talha ve Zübeyr arasında, imamlık konusunda bir çekişme olduğu görülmektedir.²²⁰ Bir başka ifadeyle bu durum şunu göstermektedir ki, şayet Cemel ashâbı Hz. Ali ile yapılacak olan savaşı kazansalardı halife olarak kime biat edecekleri konusunda bir karmaşa içine düşeceklerdi.²²¹

Öte yandan Basra'daki gelişmeler Hz. Ali'ye ulaşınca, esasında Şam'a gitmek üzere toplanan ordunun Basra'ya yöneldiği aktarılmaktadır.²²² Yakubî'nin aktardıklarına göre Hz. Ali yerine Benî Neccâr'dan birisini vekil bırakarak yanında Resûlullah'ın (as) ashâbından dört yüz kişi ile birlikte şehirden çıkmıştır. Daha sonra Sad ve Tay yurduna varınca onlardan yedi yüz kişi daha ona tabi olmuştur. Bütün bu yaşananların ardından Osman b. Huneyf Hz. Ali'yle konuşarak ona, ey müminlerin emîri, beni sakallı gönderdin, bense sakalsız geldim sana, demiş ve yaşananları Hz. Ali'ye aktarmıştır.²²³

Yakubî, Hz. Âişe ve taraftarlarının Basra'ya gelişlerinden sonra yaşadıkları olaylar hakkında bilgi vermemektedir. Eserin Yakubî tarafından muhtasar tutulacağını daha önce de ifade etmiştik. Ancak Yakubî, Basra ashâbının toplanması ve Basra yolculukları hakkında Hav'eb rivayetine kadar olan teferruatı vermesine

²¹⁸ Yakubi, *Târîh*, II, 79.

²¹⁹ Yakubi, *Târîh*, II, 79.

²²⁰ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II, 208.

²²¹ Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi* II, 304, 305.

²²² Ebu'l-Hasen Ali en-Nedvî, *Ali el-Murtezâ*, Çvr. Yusuf Karaca, İstanbul 1995, 184.

²²³ Yakubî, *Târîh*, II, 80.

rağmen sonraki yaşananları vermemesi sadece eserin muhtasar olmasıyla alakalı olmayabilir. Muhtemelen Yakubî'nin şîlik temâyülü de bilgilerdeki daralmaya yol açmıştır. Zira Yakubî, daha önce de ifade ettiğimiz üzere Hz. Âişe'nin Basra'ya gitmekten vazgeçtiğini ancak başkaları tarafından tekrar ikna edildiğini söylemektedir. Buna göre Hz. Âişe aslında savaşmanın bir fitneye sebep olacağını biliyordu ve savaştan kaçınıyordu. Dolayısıyla yapılan veya yapılacak olan savaşta Hz. Ali haklı bir duruma gelecekti.

Konuyu diğer İslam tarihi kaynaklarından tetkik ettiğimizde, Yakubî'nin yer vermediği tartışmaların muhteviyatı açıkça görülebilmektedir.

İbn Sa'd, Hz. Âişe ve taraftarlarının Basra yolculuğu hakkında bilgi vermezken, Hz. Ali'nin vali atamalarından hemen sonra Basra'ya hareket ettiğini, orada Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr ile buluştuğunu ve Basra'da sadece beş gün kaldığını nakleder. Onun dışında herhangi bir ayrıntı vermez.²²⁴

Belâzurî, gerek Cemel ashâbının bir araya gelmesini ve gerekse yolda karşılaştıkları durumları, İbn Sa'd'a göre çok daha ayrıntılı ancak İbn Kesîr'e göre daha muhtasar biçimde vermeyi tercih etmiştir. Halkın Hz. Ali'ye biat ettiği sırada Talha'nın etrafında da insanların toplandığına temas eden Belâzurî, Hz. Ali'nin bu duruma müdahale ederek insanların kendisine biat etmesini sağladığını nakletmiştir. Akabinde Talha'nın da Zübeyr'in de Hz. Ali'ye, herhangi bir zorlama olmaksızın biat ettiklerini aktarmıştır.²²⁵

Taberi ise tüm Basra yolculuğunu, Hz. Âişe ve taraftarlarının Osman b. Huneyf'le yaşadıklarını, Osman b. Huneyf'in Hz. Ali'nin yanına gelerek durum hakkında bilgi vermesini ayrıntılarıyla vermekte ve hatta Osman b. Huneyf'le Cemel ashâbı arasında yaşananları da harp olarak nitelendirmektedir.²²⁶

İbnü'l-Esîr ise Taberi'nin aktardıkları çerçevesinde çok daha fazla ayrıntıya yer vermekte ve hadiseyi şu şekilde aktarmaktadır. Önce Hz. Âişe ile görüşmeler yapılmış daha sonra ise Talha'nın yanına gidilerek ona Basra'ya gelme sebepleri

²²⁴ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 30.

²²⁵ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, II, 198, 199.

²²⁶ Taberi, *Târîhu't-Taberî*, I, 1350, 1351.

sorulmuştur.²²⁷ Buna cevaben Talha da Osman'ın kanını talep etmek üzere geldiklerini belirtmiştir. Ardından onlar Talha'ya, Ali'ye niçin biat etmediklerini sormuş ve onlar da kılıç boyunlarının üzerinde iken Ali'ye biat ettiklerini ancak Ali'nin kendileri ile Osman'ın katilleri arasındaki meseleyi halletmediklerini ve böylelikle de biatın tam olarak gerçekleşmediğini ifade ederler. Daha sonra aynı sorular Zübeyr'e de sorulur ve ondan da aynı cevapları alırlar. Bunun üzerine her ikisi de Basra'ya Osman b. Huneyf'in yanına yola koyulurlar ve bu arada da Hz. Âişe'nin habercileri hareket için çağrıda bulunurlar. Sonunda Basra'ya varan Osman b. Huneyf'in adamları valiye Hz. Âişe ile savaşması için telkinde bulunur. Ancak Osman ona, *innâ lillah ve innâ ileyhi râciûn. Kâbe'nin Rabbi'ne and olsun ki İslam'ın değirmeni ters dönmeye başlamıştır. Bakınız, bundan sonra ne gibi değişiklikler meydana gelecek, görünüz*, der. Ardından Osman adamlarıyla konuşur ve adamları onu çarpışmalara katılmaması konusunda öğütler verir. Ancak Osman halife gelene kadar bu kişileri alıkoymak istediğini belirtir. Bunun üzerine Hz. Osman'ın Basra valisi Abdullah b. Âmir, Hz. Ali'nin Basra valisi Osman b. Huneyf'e gelerek, *senin yapmak istediğin şey bizleri şerre götürecektir ve sonradan nefret edeceğin bir netice doğuracaktır. Bu öyle bir yaradır ki kapanması mümkün değil, öyle bir deliktir ki onarılması imkansız. O halde onlara yumuşak davran, anlayış göster ve Ali'nin emri gelinceye kadar bekleyedur*, der. Bütün bu sözlere rağmen Osman b. Huneyf savaşma konusunda kararlıdır ve halka da savaş için hazırlık yapmalarını emretmiştir. Ardından insanları ikna etmesi için Kûfeli Kays kabilisinden bir adamı çağırır ve bu adam halka, *ey ahalî, Ben Kays b. Akadiyye el-Humeysi'yim. Bu gelenler eğer korktukları için gelmişlerse biliniz ki güvercinlerin bile emniyette olduğu bir şehirden geliyorlar. Ve eğer Osman'ın kanını talep etmek üzere geliyorlarsa biz zaten Osman'ın katilleri değiliz. O halde dinleyiniz ve bana itaat ediniz. Bu adamları geldikleri yere geri çeviriniz ve burada ikametlerini müsaade etmeyiniz*, şeklinde bir konuşma yapar. Fakat arkasından Esved b. Seri' es-Sa'dî de, *onlar bizim Osman'ın katilleri mi olduğumuzu zannettiler, hayır! Onlar Osman'ın katillerini bulmak ve onlara karşı çarpışmak üzere bizden ve*

²²⁷ Belâzurî, esasında bu grubun daha öncesinde Medine veya Şam'a gitme konusunu tartıştıklarını da bildirmektedir. Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II, 203.

başkalarından yardım dilemek üzere buraya gelmişlerdir, diyerek esasında Basra'ya gelenlerin amaçlarının farklı olduğunu ifade eder.²²⁸

İbnü'l-Esîr'in anlattıkları Yakubî'de geçmemektedir. Aktardıklarımızdan da açıkça anlaşılacağı üzere, İbnü'l-Esîr Osman b. Huneyf'i de bu savaşı çıkarmakla ve Hz. Âişe'nin sözlerine kulak asmamakla suçlamıştır.

İbn Kesîr de tıpkı İbnü'l-Esîr gibi olayların ayrıntılarını vermektedir. İbn Kesîr'in aktardıklarına göre de savaşı başlatan taraf Osman b. Huneyf'in komutanı Hukeym b. Cebele olmuştur.²²⁹ Başta Hz. Âişe tarafları karşılık vermemiştir ancak Hukeym onlara saldırınca karşı taraf da kayıtsız kalmamış ve çarpışmalar başlamıştır. Ardından Hz. Âişe'nin emriyle askerleri Benî Mazin kabilesinin mezarlığının yanına çekilmişler ve taraflar çarpışmaya ara vermişlerdir. Ertesi gün taraflar tekrar çarpışmaya başlamışlar ve savaş gün batımına kadar şiddetli bir şekilde devam etmiştir. Savaşın sonunda Osman b. Huneyf'in taraftarlarından çok fazla insan ölmüştür. Ve nihayetinde iki taraf da aralarında yazışarak savaşı bitirme kararı vermişlerdir. Bu maksatla Hz. Âişe, Ka'b b. Sûr el-Kadî'yi Medine'ye göndermiş ve Talha ve Zübeyr'in biate zorlanıp zorlanmadıklarını sormuştur. Buna göre eğer ki Talha ve Zübeyr zorla biat etmişlerse Basra'dan çıkıp orayı Osman b. Huneyf'e bırakacakları konusunda anlaşmışlardır. Ka'b Cuma günü Medine'ye varmış ve Medineliler'e Talha ve Zübeyr'in Hz. Ali'ye nasıl biat ettiklerini sormuştur. Bu soru karşısında herkes susmuş sadece Üsame b. Zeyd kalkıp, *tehdit altında kaldıkları için Ali'ye biat ettiler*, şeklinde cevap vermiştir. Bu sözün ardından etrafındakiler Üsame'ye saldırmışlar ancak Süheyb, Ebû Eyyûb ve oradaki topluluk onu saldırganlardan kurtarmışlardır.²³⁰

Ka'b geri döndükten sonra durumu Hz. Ali'ye anlatmış ve bunun üzerine Hz. Ali, Osman b. Huneyf'e şöyle bir mektup yazmıştır: *Vallahi onların her ikisi de*

²²⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 103, 104, 105. İbnü'l-Esîr bunları aktardıktan sonra Hz. Âişe'nin, Hz. Osman'ın haksız yere öldürüldüğünü söyleyerek Basralıları ikna etmeye çalıştığını nakletmiştir. Hz. Âişe'nin konuşmasını dinleyen halkın bir kısmı da Hz. Âişe'ye hak vererek sonradan Cemel ashâbına katılmışlardır.

²²⁹ Yakubî şayet bunları bu şekilde aktarmış olsaydı, savaşın başlamasından Hz. Ali'nin Basra valisi ve valinin adamları sorumlu tutulmuş olacaktı.

²³⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 434. Ayrıca bkz. Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II, 204.

böyle belirli bir grup tarafından zorlanmış değillerdir. Onlar ashabın ileri gelenlerinden bir cemaat ve fazilet sahibi kimselerin zorlamasıyla biat etmişlerdi. Eğer onlar beni bu görevden azletmek istiyorlarsa bu konuda bir mazeretleri yoktur fakat bunun dışında bir şey istiyorlarsa, biz duruma bakar inceleriz. Onlar da durumu incelesinler!

Daha sonra Talha ve Zübeyr yanlarına gelmeleri için Osman b. Huneyf'e haber göndermişler ancak Osman onların bu isteklerini kabul etmemiştir. Bunun üzerine Talha ve Zübeyr yağışlı ve fırtınalı bir gecede adamlarını toplayarak yatsı namazı için mescide gitmişler ve o gün Osman namaza geç kalmış, onun yerine Abdurrahman b. Attab'ı geçirmişlerdir. Daha sonra taraflar birine saldırmaya başlamışlar ve çarpışma sonucunda aralarından kırk kişi ölmüştür. Arkasından Osman'a adam gönderip onu zorla yanlarına getirtmişler ve adamlar Talha ile Zübeyr'in yanına gidene kadar Osman'ın saçını, sakalını yolmuşlar yüzünde tek bir kıl bile bırakmamışlardır. Talha ve Zübeyr bu duruma çok üzülmüşler ve durumu Hz. Âişe'ye anlatarak ne yapmaları gerektiğini sormuşlardır. Hz. Âişe ise onu serbest bırakmalarını söylemiştir.²³¹

Osman b. Huneyf yakalanıp getirildiğinde Hz. Âişe durum hakkında sorular sormuş ve aralarında istişare yapmışlardır. Bunun sonucunda Hz. Âişe onun öldürülmesine karar vermiş ancak oradan bir kadın bu duruma karşı çıkmış, Rasûlullah ile arkadaşlığı ve sohbeti olan bir insanın öldürülemeyeceğini söylemiştir. Hz. Âişe de vazgeçmiş ve onun hapsedilmesini emretmiştir. Mücaşi' b. Mes'ûd ise onun saçının, sakalının ve kirpiklerinin koparılması emrini vermiştir. Neticede Osman'a kırık sopa vurulmuş; saç, sakalı ve kirpikleri yolunmuş ve hapsedilmiş en sonunda da serbest bırakılmıştır.²³²

Bu olaydan sonra Talha ve Zübeyr Basra'daki beytül mâlin başına Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahman'ı tayin etmiştir. Talha ile Zübeyr beytül mâlde bulunan eşyaları insanlara dağıtmışlar ancak bunu pek de adil bir şekilde yapmamışlardır. Çünkü dağıtım yaparken kendilerine itaat edenlere ağırlık vermişlerdir. Beytül mâlin başına görevliler yerleştiren muhalefet grubunun katı bir yönetim sergilediği

²³¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 434, 435.

²³² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 436.

görülmektedir. Hz. Osman'ın kanından sorumlu tutulanlar da bu durumdan son derece rahatsız olmuş ve ayaklanarak yaklaşık üç yüz asker toplamışlardır. Komutan olarak ise Hz. Osman'ın katillerinden biri olan Hukeym b. Cebele'yi seçmişlerdir. Savaş başlamış ve adamın biri Hukeym b. Cebele'nin ayağına vurarak koparmıştır. Hukeym b. Cebele de ayağını sürüyerek koşmuş ayağını koparan adamı öldürmüştür. Sonra şöyle demiştir, *ey bacak, seni önemsemiyorum. Senin yerine kolum vardır. Onunla parçamı himaye ederim. Ölmek benim için utanç değildir. Halk arasında utanç, cepheden kaçmaktır. Harap olup ölmek, şerefi rezil etmez!*²³³

Hukeym ve Osman'ın taraftarlarından olan yetmiş kadar Medineli öldürülmüş ve böylece Talha ve Zübeyr'e muhalefet eden Basralıların moralleri bozulmuştur. Rivayete göre o sırada Basra'da Talha ve Zübeyr'e biat edilmişti. Zübeyr de Hz. Ali'yi karşılamaları için bin kadar süvariden destek istemiş ancak kimse onun çağrısına icabet etmemiştir. Hz. Âişe de Zeyd b. Sûhan'a mektup yazarak kendisine yardımcı olması noktasında istekte bulunmuş şayet bunu kabul etmeze hiçbir şeye karışmamasını ve evinde oturmasını istemiştir. Zeyd de ona ancak evinde oturursa kendisine yardımcı olacağını bildirmiştir. Savaş hususunda Hz. Âişe'yi desteklemeyen Zeyd ona şöyle demiştir, *Allah müminlerin annesi Âişe'ye rahmet etsin. Allah ona kendi evinde oturmasını bize de savaşmamızı emretmiştir. Ama o kendi evinden dışarıya çıkıp savaşmaya girişti. Bize de evlerimize kapanmamızı emretti ki; savaşmak aslında bizim hakkımızdır.*

Yakubî'den daha sonra yaşamış Taberi, İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr'in aktardıkları çerçevesinde olayları değerlendirecek olursak, Yakubî'den sonraki tarihçiler olayları ayrıntılı bir şekilde vermekte, esasında Basra'daki olaylar da Hz. Osman'ın şehit edilmesinde rolü olanlar tarafından başlatılmış görünmektedir. Şu halde Yakubî'nin olayları ayrıntılı bir şekilde vermemesinin tek nedenini, kitabını muhtasar yazmasına bağlamak yanlış değil fakat eksik bir değerlendirme olacaktır. Öte yandan Yakubî'den önce yaşayan İbn Sa'd, Belâzurî gibi tarihçiler de olayları daha muhtasar nakletmeyi tercih etmişlerdir. Fakat burada dikkatimizi çeken bir husus vardır. Belâzurî de Yakubî'nin aktarmayı tercih ettiği haberlere yer vermektedir. Bir başka ifadeyle Belâzurî ile Yakubî arasında çok da farklı

²³³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 438.

muhteviyatta bilgi bulunmamaktadır. Bu bağlamda Belâzurî'nin bu hadiselerle bakış açısıyla Yakubî'nin bakış açısı arasında bir benzerlik olduğu dikkat çekmektedir.

2.1.2. Hz. Ali'nin Basra'ya Gidişi ve Cemel Savaşı

Hz. Ali Şamlılar üzerine yürüme planlarken durum değişmiş, Basra'ya yönelme kararı almıştır. Zira Cemel²³⁴ ashabı Basra'yı ele geçirmişti. Bu savaş İslam tarihinde ilk defa iki müslüman topluluğun karşılıklı çarpıştığı bir savaş olacaktı. Halifenin Basra'daki görevlileri öldürülmüş, valisi Osman b. Huneyf'in saçı ve sakalı yolunmuş, beytülmal yağmalanmıştır. Bahsetmiş olduğumuz bu durumlar Hz. Ali'nin Şam yerine Basra'ya yönelmesini sağlamıştır.²³⁵

Cemel Savaşı, iki Müslüman grubun ilk kez karşı karşıya geldiği ve binlerce şehidin verildiği bir hâdisedir. Yakubî'nin bu konudaki görüşlerini daha sonra vereceğiz ancak öncelikle sair kaynak ve araştırmaların bu konuyu ne şekilde ele aldıklarını göstermek istiyoruz.

Savaşın sebebiyle ilgili olarak özellikle son dönemlerde yapılan çalışmalarda, Hz. Ali ile Hz. Âişe arasında yaşanan bir takım kişisel sebeplerin yer aldığı ifade edilmektedir. Bir başka ifadeyle binlerce sahabînin şehit olması, Hz. Âişe ve Hz. Ali arasındaki kişisel bir meseleden kaynaklanmıştır.²³⁶ Ayrıca bu çerçevede Hz. Âişe'nin, Hz. Ali'ye karşı güzel duygular beslemediği de ifade edilmektedir. Bunun sebebi olarak da İfk hadisesinden sonra Hz. Ali'nin Rasûlullah'a Hz. Âişe hakkında söyledikleri²³⁷ gösterilmektedir.

Hz. Ali'nin ne o dönemde, ne de sonraki dönemlerde Hz. Âişe'ye karşı herhangi bir şekilde suçlayıcı ifade kullandığına dair bilgi yoktur. İbn Hişâm ve diğer

²³⁴ Bu hadiseye Cemel denmesinin sebebi Hz. Âişe'nin bindiği deveden dolayıdır. O deveyi de Hz. Âişe'ye hediye eden, Hz. Ali'nin görevinden azlettiği Ya'la b. Münye'dir. Ayrıca Ya'la b. Münye, Cemel'e dört yüz süvarisiyle katılmıştır. Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II, 204.

²³⁵ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II, 208, 209.

²³⁶ Mesela bkz. Yusuf Ziya İnan, *Ebû Turab Hz. Ali'nin Hayatı*, İstanbul 1966, 196; Nuri Ünlü, *İslam Tarihi*, İstanbul 1992, I, 151; Tarık Mümtaz Sözen, *Tarih Boyunca Alevilik*, İstanbul 1991, 79; Ethem Ruhi Fırlı, *Türkiye'de Alevilik- Bektaşilik*, Konya 1990, 46.

²³⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebevîyye*, II, 257. Esasında burada Hz. Ali, Resûlullah'a (as) Hz. Âişe'yi boşaması yönünde bir telkinde bulunmamış, Hz. Âişe'den başka kadınların da bulunduğunu söylemiştir.

tarihçilerin de aktardıklarına göre Hz. Ali, Resûlullah'ı (as) rahatlatılabilmek için bu türden cümleler sarf etmiştir. Dolayısıyla Hz. Âişe'nin, dönemin şartları gereği söylenmiş ve kesinlikle suçlama veya hakaret içermeyen bir söz nedeniyle Hz. Ali'ye kin beslemesi zordur.

İslam tarihi kaynaklarında Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye muhalefet etmesinin bir diğer sebebi, onun Talha'yı halife olarak görmek istediği iddiası zikredilmektedir.²³⁸ Bilindiği üzere Hz. Âişe'nin hem Talha hem de Zübeyr ile akrabalık ilişkileri bulunmakta idi. Talha, kız kardeşi Ümmü Gülsüm ile evlidir. Zübeyr ise Hz. Âişe'nin diğer kız kardeşi Esmâ bnt. Ebû Bekir ile evlidir. Dolayısıyla her ikisi de Hz. Âişe'nin eniştesidir. Ayrıca Cemel ashabının oluşmasında büyük katkıları olan Abdullah b. Zübeyr Hz. Âişe'nin yeğenidir.²³⁹

Öte yandan Hz. Âişe'nin Talha ve Zübeyr dışında, halife olmasını istediği bir başka kişiden daha bahsedilmektedir ki o da kardeşi Muhammed b. Ebû Bekir'dir.²⁴⁰ Ancak Muhammed, daha çok küçük yaşlardan itibaren Hz. Ali'nin yanında kalmış ve sürekli onu desteklemiştir. Bu noktada Muhammed b. Ebû Bekir'in Cemel savaşında ablası Hz. Âişe'nin safında değil de üvey babası Hz. Ali safında yer almasından da hareket ederek Hz. Âişe'nin kardeşi adına siyasi bir faaliyete girişmesinin çok da mantıklı olmayacağı açıktır.²⁴¹

Hz. Ali'ye karşı oluşturulan muhalefetin bir diğer grubu da, blok halinde Emevî ailesidir. Haşimîlerle tarihî bir rekâbet geçmişine sahip olan Emevîlerin,²⁴² Cemel ashabıyla bir araya gelmesi siyasî gelişmeler gereği olmuştur. Bu doğrultuda Cemel ashabının öncüleri Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr, Hz. Osman'ın halifeligi sırasında onu eleştirenler arasında yer almışlardır. Emevî ailesinin önde gelen

²³⁸ Talha ve Zübeyr'in, Hz. Osman'ın şehit edilmesi sırasında yaptıklarından veya yapmadıklarından pişman olarak Hz. Âişe'nin yanına geldikleri de rivayet edilmektedir. Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, II, 195.

²³⁹ Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi II*, 192, 193.

²⁴⁰ Ömer Ferruh, *Tarihi Sadri'l-İslam ve'd-Devletü'l-Emeviyye*, Beyrut, Darü'l İlm li'l-Melayin, 1986, 118.

²⁴¹ Hatta Cemel'den sonra Hz. Ali Hz. Âişe'yi, kardeşi Muhammed b. Ebû Bekir'in nezaretinde önce Basra'ya, kendisine 12.000 dirhem verdikten sonra, oradan yanına kattığı Basralı kırk kadınla birlikte Medine'ye göndermiştir. Mustafa Fayda, 'Âişe', *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, İstanbul, 2016.

²⁴² Geniş bilgi için bkz. İbrahim Sarıçam, *Emevî- Haşimî İlişkileri*, İstanbul 2011.

isimlerinden birisi olan Mervan b. el-Hakem, Hz. Ali ve Hz. Âişe grubunun birbirleriyle mücadele etmesinin her iki tarafı da yıpratacağını söylemiş bunun için de daha zayıf olan Hz. Âişe grubuna destek vermişlerdir. Emevîlerin Cemel ashabına destek verme sebepleri Hz. Ali'nin zayıflaması ve Muâviye'nin üzerine gitmesini engellemektir. Nitekim durum bu şekilde gelişim göstermiş, Muâviye bu savaş sayesinde zaman kazanmış, Hz. Ali ise Cemel savaşından dolayı Şam seferini bir süre ertelemek durumunda kalmıştır. Bunun yanında Kûfeliler ile Basralıların birbirleriyle savaşmaları sonucunda kendisine destek veren bu grupların zayıflamaları sonucunda Hz. Ali'nin kendisi de güç kaybına uğramıştır.²⁴³

Bu iddiaların yanında bir de Cemel savaşının bizzat Muâviye tarafından planlı bir şekilde Hz. Ali'yi yıpratma amacıyla yapıldığı da iddia edilmiştir. Bu bağlamda Ümeyye ailesine mensup Basra valisi Abdullah b. Âmir ve Yemen valisi Ya'la b. Münye, Şamda'ki güçlü orduyu geleceğe dönük bir plan için, Mekke'de başlattıkları ayaklanmaya bulaştırmak istemiyorlardı. Daha önce belirttiğimiz gibi, Şam'a gitmeyi planlayan Talha ve Zübeyr'i bu fikrinden caydırmışlar ve onları Basra'ya yönelmeye ikna etmişlerdi. Onların amacı önce şûra üyesi Talha ve Zübeyr'i bertaraf etmek, sonra da meşru halifeyle uğraşmaktı. Nitekim bu ayaklanmayı başarıya götürmek için maddi yönden büyük destek sağlamışlar ve tüm masrafları bizzat valilikleri sırasında biriktirmiş oldukları servetten karşılamışlardı. Dolayısıyla Cemel Savaşı, Ümeyyeoğulları'nın devlet idaresini yeniden ele geçirmek için başlatmış oldukları ilk merhaleden ibarettir. Bu ayaklanma ile Ümeyyeoğulları, hem ileride devlet idaresine talip olacak güçlü muhaliflerden kurtulmayı başarmışlar, hem de Hz. Ali ile Basralılar arasında bir daha tamiri mümkün olmayan bir küskünlük ve nifak sokmaya muvaffak olmuşlardır.²⁴⁴

Bu savaşta Ümeyyeoğulları'ndan bir grubun muhalif olarak rol oynamadıkları ve bu savaşın Muâviye'ye büyük katkılar sağladığı açıktır ancak bunlardan yola çıkarak savaşın Muâviye'nin planladığını söylemek tarihî metinlerde yer almayan bir hususu ifade etmek anlamına gelecektir ki böyle bir durum söz konusu değildir. Kaldı ki biz de tezimizde bununla ilgili olarak herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

²⁴³ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 29, 30, Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, II, 203, 204, 205 vd.

²⁴⁴ Abdulhalik Bakır, *İdarî ve İktisadî Yönden Hz. Ali Dönemi*, Ankara, 1990, 19-20.

Öte yandan böyle bir iddianın kabul edilmesi durumunda, Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr'in önceden muhalifî oldukları tabakanın tekrar güçlenmelerini sağlayan ancak bunun farkında olmayan Emevîler'in oyununa gelen basiretsiz kimseler olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Ancak kaynaklar incelendiğinde özellikle de Hz. Âişe için bu durumun tam tersi rivayetlerle karşılaşılacaktır.²⁴⁵

Kaynak ve araştırmalarda açıkça görüleceği üzere Cemel Savaşı, birden fazla unsuru içinde barındırmaktadır. Bir taraftan sahabenin, diğer taraftan Hz. Osman'ı şehit eden isyancıların henüz Medine'yi terk etmemesi, Ümeyyeoğullarının Hz. Ali'ye karşıt tavırları gibi hususlar Cemel'in birden fazla yönünün olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Yakubî de meseleyi ele alırken, diğer kaynaklardan daha farklı bir yol izlemiştir. Daha önceki bölümlerde diğer kaynaklarda yer alan bilgileri verdiğimizden burada sadece Yakubî'nin meseleyi nasıl ele aldığını ve diğer kaynaklarda olduğu halde Yakubî'nin aktarmayı tercih etmediği konulara temas etmek istiyoruz.

Tezimizde sıkça kullandığımız kaynaklardan İbn Sa'd ve Belâzurî, Yakubî'den önce; Taberi, İbn Hacer, İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr ise Yakubî'den daha sonra yaşamış, eserlerini telif etmişlerdir. Söz konusu kaynaklarda geçtiği ve tezimizde de temas ettiğimiz halde Yakubî'nin *Tarih*'inde Hz. Ali'nin Talha ve Zübeyr'le olan konuşmaları, Talha ve Zübeyr'in Mekke'deki faaliyetleri, Hz. Âişe'nin sahabeye olan ilişkileri, Hz. Ali'nin Basra'da ne yapacağı, Hz. Ali'nin azlettiği valilerin Cemel'deki konumları, savaşın şiddetlenmesi gibi konular yer almamaktadır.

Yakubî, daha önceki bölümlerde aktardıklarımız dışında, doğrudan Cemel Savaşı'na girmekte ve Hz. Ali'nin savaş başlamaması için gösterdiği çabayı nakletmektedir. Bu bağlamda Yakubî şunları aktarmaktadır:

'Sonra müminlerin emîri Basra'ya vardı ve Hureybe denilen yerde Cemel Vakası oldu. Cemaziyelevvel ayı hicri 36 yılı idi. Talha, Zübeyr ve beraberindekiler çıkıp mevzilerinde durdular. Ali onlara elçi gönderdi. Ne istiyorsunuz, diye sordurdu. Onlar, Osman'ın kanını istiyoruz, dediler. Ali de, Allah lanet etsin

²⁴⁵ Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi II*, 301.

Osman'ın katillerine, dedi ve Ali'nin ashâbı sıraya geçtiler. Onlar dediler ki, ok atmayın, mızrakla yaralamayın, kılıçla vurmayın! Kavmin askerinden biri ok attı. Emîrû'l-mü'minîn'in ashâbından bir adamı öldürdü ve ona getirildi. Dedi ki, Allah'ım sen şahit ol! Sonra öbürü attı. Ali'nin ashâbından birini öldürdü ve dedi ki, Allah'ım sen şahit ol! Sonra bir diğeri attı. Vurulan Abdullah b. Bedil b. Varaka el-Huzâi idi ve o da öldürüldü. Kardeşi Abdurrahman onu kaldırıp getirdi. Ali dedi ki, Allah'ım sen şahit ol! Sonra savaş oldu. Benî Debbâğ²⁴⁶ deveyle çevrede döndüler. Sancağı kaldırıyorlardı ve onlardan iki bin kişi öldü. Ezd kabilesi onu sardı ve onlardan da iki bin yedi yüz kişi öldü. Deveye yaklaşan canını kaybeder. Talha savaşta öldürüldü. Mervan b. Hakem onu okla vurup yere düşürünce dedi ki, Allah'a and olsun, bu günden sonra Osman'ın öcünü istemiyorum. Onu ben öldürdüm. Talha düşünce dedi ki, Allah'a and olsun, bugün gibisini görmedim. Kureyş benden fazla kaybetmiştir! Vallahi ben ayağımın durduğu her yeri bilirdim. Bu olayda bilemedim.

Görüldüğü üzere Yakubî, savaşı başlatanın Hz. Ali ve taraftarlarının olmadığını nakletmekte, Mervan b. el-Hakem'in de Talha'yı Hz. Osman'ın kanından sorumlu tuttuğunu ifade etmektedir. Oysa sair kaynaklarda durum bundan daha farklı bir şekilde ele alınmış, savaşın başlaması ve şiddetlenmesi Abdullah b. Sebe ve taraftarlarına bağlanmıştır.²⁴⁷ Ancak Yakubî, Abdullah b. Sebe ve adamlarından bahsetmemektedir. Esasında Abdullah b. Sebe ve adamlarının bu gibi durumlarda ortaya atılan muhayyel bir kişilik olduğu da düşünülmektedir. Ancak tezimizin konusunu aşacağından Abdullah b. Sebe ve adamları mevzuuyla ilgili olarak bunları söylemekle iktifa etmek istiyoruz.²⁴⁸

Yine diğer kaynaklarda olduğu gibi Yakubî'nin *Tarih*'inde de Cemel Savaşı sırasında Hz. Ali ile Cemel ashâbı arasındaki konuşmalara yer verilir. Ancak Yakubî'deki konuşma metinleri oldukça muhtasar bir şekildedir. Örnek olması ve kıyas yapılabilmesi için ilgili konuşma metinlerinden sadece birisini doğrudan aktarmak istiyoruz:

²⁴⁶ İbnü'l-Esîr'de Benî Dâbbe şeklinde geçmektedir. *El-Kâmil fi't-Târh*, III, 134.

²⁴⁷ Taberi, *Târîhu't-Taberî*, I, 1377; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târh*, III, 129, 130.

²⁴⁸ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Sıddık Korkmaz, *Tarihin Tahriî İbn-i Sebe Meselesi*, İstanbul 2005.

'Ali b. Ebû Tâlib, Zübeyr'e dedi ki, ey Ebû Abdillâh! Bana yaklaş da sana senin de benim de Resûlullah'tan duyduğumuz bir sözü hatırlatayım. Zübeyr dedi ki, güvende miyim? Ali dedi ki, sen güvendesin. Ona göründü ve sözü hatırlattı. Dedi ki, Allah'ım bunu hatırlamadım! Gitmek için atına bindi. Ebû Abdillâh da ona nereye gidiyorsun, dedi. Ali bana Resûl'ün dediği bir sözü hatırlattı. Ebû Abdillâh dedi ki, kesinlikle hayır ama sen Haşimoğullarının keskin kılıçlarını, güçlülerin kaldığını gördün. Zübeyr dedi ki, vay sana, ben korkaklıkla mı kınanıyorum! Mızrağı ver hadi! Mızrağı aldı ve Ali'nin ashabına hamle yaptı. Ali dedi ki, bırakın şeyhi! O, sıkıştırılmıştır. Sağı, solu ve merkezi geçti. Sonra geriye döndü ve oğluna, sende ana yok. Korkak bunu yapar mı, dedi ve oradan ayrıldı.'

Yakubî'nin burada vermiş olduğu konuşma metnine benzer konuşmalar, bazı İslam tarihi kaynaklarında, içeriği oldukça farklı şekillerde geçmektedir. İbnü'l-Esîr de Yakubî gibi Hz. Ali'nin Zübeyr ve Talha ile savaş başlamadan önce görüşüklerini nakleder. Bu bağlamda Hz. Ali'ye, *bu gelen Zübeyr'dir*, denildiğinde Hz. Ali, *vallahi o kendisine Allah'ın emirleri hatırlatıldığı zaman ilk olarak uyacak iki adamdan ilkidir*, demiştir. Arkasından Talha çıkar ve Hz. Ali de ikisinin yanına yaklaşarak, and olsun sizler silah, at ve bir sürü asker hazırladınız. Eğer bunu yaparken Allah'a karşı sunacak bir özrünüz varsa bile yine de Allah'tan korkun, demiş ve şunları eklemiştir: *'Ben ikinizin de din kardeşi değil miyim, Ve sizin, benim kanımı, benim de sizin kanınızı haram kılmanız gerekmezmi, kanımın akıtılmasını helal kılacak herhangi bir olay meydana geldi mi?'*²⁴⁹

İbnü'l-Esîr'in aktardıklarına paralel olarak İbn Kesîr de, İbn Sevdâ'ya (Abdullah b. Sebe) atıfta bulunarak benzer içerikli ama farklı bir konuşma metni aktarmaktadır. İbn Kesîr, Hz. Ali ve adamlarının Talha ve Zübeyr'e yaklaştıklarında, saflar karşı karşıya geldiğinde Resûlullah'ın (as) katırına binmiş olduğu halde öne doğru çıktığını ve şu şekilde onlara seslendiğini aktarmaktadır: *Muhakkak ki ben Ali'yim, bana Zübeyr'i çağırın!* Bunun üzerine Zübeyr b. Avvâm çağrılır ve Hz. Ali ona, ey Zübeyr, Allah aşkına söyle. Hani falan yerde iken Resûlullah (as) sana uğradı ve şöyle sordu, ey Zübeyr, sen Ali'yi sevmez misin? Sen de demiştin ki, dayım oğlunu, amcam oğlunu ve benim dinimden olan birisini nasıl sevmem? Yine

²⁴⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 128.

Resûlullah (as) sana, ey Zübeyr ama sen kendisine haksızlık ederek Ali ile savaşacaksın! Bu sözleri duyan Zübeyr b. Avvâm, *evet vallahi ben bu sözleri unutmuştum. Şimdi hatırladım. Vallahi artık ebediyyen seninle savaşmayacağım!*²⁵⁰

İbn Kesîr esasında Zübeyr'in savaşmaktan vazgeçtiğini ve dönmek üzere hazırlık yapmaya başladığını aktarırken Talha'nın da benzer bir tutum içinde olduğunu söylemektedir. Bir başka ifade ile Talha da Zübeyr de aslında savaş için geldikleri yerde savaşmaktan son anda vazgeçmişler ve Hz. Ali'ye karşı herhangi bir suç işlememişlerdir.²⁵¹

İslam tarihinin muahhar dönem kaynaklarında durum bu şekilde iken Belazurî ve Taberî'de hemen hemen benzer rivayetler aktarmaktadır.

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Belâzurî, esasında Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye karşı herhangi bir savaşa girişmeyeceği ancak Talha ve Zübeyr'in Hz. Âişe'yi savaşa sürüklediklerini ifade etmektedir. Nitekim Talha ve Zübeyr, Hz. Âişe'nin yanına gelerek Hz. Ali'ye karşı çıkmaya çağırmışlar ve ilk aşamada Hz. Âişe de onlara, *beni savaşa mı çağırıyorsunuz*, diyerek cevap vermiştir. Talha ve Zübeyr de amaçlarının savaş olmadığını ama Hz. Osman'ın mazlum olarak öldürüldüğünden bahisle halifelik işinin şûraya bırakılmasını istediklerini beyan etmişlerdir. Belâzurî, bunları aktarırken Mekke'de özellikle Ümeyyeoğullarının bulunduğunu da zikrederek Basra'ya gitme konusunda sanki onların da etkisinin olduğunu söylemektedir. Talha ve Zübeyr'in Mekke'de başlattıkları, Ümeyyeoğullarının de destekledikleri bu harekete katılmak durumunda kalan Hz. Âişe, Hz. Osman'ın kanını talep ile üç bin kişiyle birlikte Basra'ya doğru hareket etmiştir.²⁵²

Taberî de bunlardan farklı bir şey aktarmamaktadır ancak Taberî, Zübeyr'in Hz. Osman'ın kanını talep ettikleri için değil de Hz. Ali'yi halifeliğe ehil görmedikleri için Basra'ya geldiklerini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Ali de kendisini Hz. Osman'dan sonra halifeliğe layık görmediğini beyan ederek İbnü'l-Esîr'in de aktardığı Resûlullah'ın (as), *sen kendisine haksızlık ederek Ali ile savaşacaksın*, sözünü hatırlatmıştır. Bunun üzerine Zübeyr'in de savaşmaktan

²⁵⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 460.

²⁵¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 459.

²⁵² Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II, 205.

vazgeçtiğini aktaran Taberi, Zübeyr'in oğlu Abdullah'la konu hakkında tartıştığını, kendisinin aslında savaşmak istemediği ancak sanki başkaları tarafından buna ikna edildiği gibi bir durumun ortaya çıktığını bu çerçevede ifade etmektedir.²⁵³

Şu halde İslam tarihi kaynaklarının genel olarak üzerinde durduğu mesele, ashâbın aslında savaşmak için Basra'ya gelmedikleridir. Ancak Yakubî'de durum bu kadar açık değildir. Yukarıda da aktardığımız üzere Yakubî, bu ve benzeri konuşmaları aktarmamış ancak savaşı başlatanın da Hz. Ali ve taraftarlarının olmadığını açıklıkla söylemiştir.

2.2. Siffin Savaşı

2.2.1. Amr b. As'ın Muâviye Tarafına Geçmesi

Amr b. As b. Vâil, Hendek Savaşı'ndan kısa bir süre sonra Hâlid b. Velid ile birlikte,²⁵⁴ aynı zamanda Müslüman olmuştur. Müslüman olduktan hemen sonra Resûlullah (as) onu kendisine yakın tutmuş ve Zâtu's-Selâsil Gazvesi'nde görevlendirmiştir. Amr b. As'ın vali olarak ilk görevlendirilmesi de Resûlullah (as) döneminde olmuş, Resûlullah (as) tarafından Amman'a vali olarak atanmış ve kendisi bu görevdeyken Resûlullah (as) vefat etmiştir.²⁵⁵

Hz. Ebû Bekir döneminde ridde hadiselerinin bastırılmasında aktif rol alan Amr b. As, Hz. Ömer döneminde Şam ordusunda görevlendirilmiş ve Kudüs'ün fethinde bulunmuştur. Fetihden sonra Hz. Ömer tarafından önce Filistin'e vali olarak atanan²⁵⁶ ancak daha sonra Mısır tarafına memur edilen Amr b. As, Mısır'ın fethini de gerçekleştirerek bugünkü Kahire'nin yerinde olan Fustad şehrini kurmuştur. Amr b. As'ın Amman ve Filistin'den sonra ikinci valilik dönemi de burada başlamıştır.²⁵⁷

Hz. Osman hilafete geldiğinde Amr b. As'ın valilik görevi bir süre daha devam etmiş ancak Hz. Osman'ın Mısır'daki mali işleri idare etmesi için görevlendirdiği sütkardeşi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh ile anlaşamamışlar ve Amr

²⁵³ Taberi, *Târîhu't-Taberî*, I, 1379.

²⁵⁴ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, V, 50.

²⁵⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, V, 2.

²⁵⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, V, 3.

²⁵⁷ İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, V, 61, 62, 63 vd.

b. As, Mısır valiliğinden azledilmiştir (27/648). Bu duruma çok üzülen Amr b. As her fırsatta hoşnutsuzluğunu dile getirmiştir.²⁵⁸ Hatta bu duruma üzülmekle kalmamış aynı zamanda halkı da halifeye karşı isyana teşvik etmiştir.²⁵⁹

İbnü'l-Esîr'in aktardığına göre Amr b. As Mısır valiliğinden azledildikten sonra Hz. Osman'a karşı bir tavır almış ancak Hz. Osman'ın evi muhasara altına alınmadan kısa bir süre önce Medine'den çıkarak daha önce valilik yaptığı Filistin'e yerleşmiştir.²⁶⁰ Medine'den çıkmadan önce olacakları hisseden Amr b. As Medinelilere hitaben yaptığı konuşmada *yüce Allah'ın zillete uğratmış olduğu bu adamın öldürülmesinden önce gücü yetenleriniz burada kalmayın. Ona yardım etmeye gücü yetmeyenleriniz buradan kaçıp gitsinler*, diyerek esasında Hz. Osman'ı hedef göstermiştir. Hz. Osman'ın şehit edildiğini duyduktan sonra da *herhalde bir savaş olacak, ey Arap ümmeti, sizinle diğer Araplar arasında bir kapı vardı, o da kırılıverdi. Artık bunun dışında bir kapı arayınız. İşte bizim de istediğimiz buydu*, diyerek amacını ortaya koymuştur.²⁶¹

Yakubî, Cemel Savaşı'nda olduğu gibi Sıffin Savaşı'nda da olayların gelişimini en başından itibaren vermiş ancak Sıffin'e daha fazla yer ayırmıştır. Neredeyse ayrıntıları dahi veren Yakubî, Hz. Ali'nin Muâviye'ye elçi olarak Cerîr b. Abdillah'ı göndermesinin doğru olmadığını Kûfeli Mâlik b. Haris el-Eşter'in ağzıyla nakletmektedir:²⁶²

'Ali Basra'dan çıkıp Kûfe'ye yöneldi. 36 yılının Recep ayında Kûfe'ye ulaştı. Hemedan'da bulunan Cerir b. Abdullah, Hz. Ali'ye gelerek, beni Muâviye'ye gönder, onun yanındakilerin çoğu akrabamdır. Belki onları emrine toplayabilirim, dedi. Eşter ise Hz. Ali'ye gelerek, ey müminlerin emîri, onu gönderme. Bunun arzusu onların arzusudur, der. Hz. Ali ise bırak gitsin, şayet nasihat olunmuşsa emaneti ulaştırarlardan olur. Ama ikiyüzlü olursa ona güvenenin günahını alır ve emaneti

²⁵⁸ Ahmet Önkal, 'Amr b. Âs', *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, İstanbul, 2016.

²⁵⁹ Amr b. As, Mısır valiliğinden azledildikten sonra işsiz kalmış daha sonra Muâviye'ye iltihâk etmiştir. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, V, 3.

²⁶⁰ Ayrıca bkz. Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, II, 253.

²⁶¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 157.

²⁶² Buradaki konuşma metni aynı şekilde İbn Kesîr'de de tekrar edilmektedir. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 491, 492. Ayrıca bkz. Taberî, *Târîhu't-Taberî*, I, 1410.

yerine getirmemiş olur, diye cevaplar. Ona güvenildi ama o bu güvene layık olamadı. Karşı çıkanlardan olup da beni davet edenlerin vay haline! Allah'a and olsun ki ben onlara haktan başkasını istemedim. Benden başkaları da onlara batıldan başkasını istemiyor.²⁶³

Cerîr b. Abdillâh esasında Muâviye b. Ebî Süfyân'ın yanına giderek önce onu Hz. Ali'ye biata çağırması²⁶⁴ sonra da Hz. Ali'nin mektubunu sunmuştur. Muâviye mektubu okuduktan sonra Cerîr ayağa kalkarak, ey Şam halkı azın kime faydası olmuyorsa çokluğun da faydası olmaz. Basra'da destan vardır. Onun gibisine bela fayda etmez. İslam'da yeri olmaz. Allah'tan korkun ey Şam halkı! Ali ve Muâviye için hayır söyleyin. Neşinize bakın. Neşinizi kimse sizin gibi göremez, demiş ve sonrasında Muâviye de Cerîr'e *Tükürüğümü kuruttun Cerîr*, diyerek tepkisini ortaya koymuştur.²⁶⁵

Yakubî'nin aktardıklarına göre Muâviye mektubu okuduktan sonra Cerîr b. Abdillâh'ın Şam'dan ayrılmasına izin vermeyerek derhal Amr b. As'a bir mektup yazmış ve onu yanına davet etmiştir.²⁶⁶

*'Ali, Talha, Zübeyr ve Âişe ile olanlar sana ulaşmamıştır. Basra ehlinde Mervan taraf değiştirerek bize düştü. Ali gelene kadar Allahu Teâlâ'nın bereketi ile gel!'*²⁶⁷

Amr b. As'ın, Hz. Osman'ın şehit edilmesinden hemen önce Medine'yi terk ettiğini ancak Hz. Osman'ın da bir şekilde şehit edileceğini anladığından yukarıda bahsetmiştik. Mektup Amr b. As'a ulaşınca Amr b. As yanında bulunan oğulları Abdullah ve Muhammed'le istişare yapmış ancak oğulları babalarının Şam'a gitmelerinden yana olmamıştır:

'Yazı Amr b. As'a ulaştığı zaman, oğulları Abdullah ve Muhammed'i çağırdı. Onlarla istişare etti. Abdullah ona dedi ki, ey ihtiyar, Allah Resûlü öldü. Senden razı

²⁶³ Yakubî, *Târîh*, II, 83.

²⁶⁴ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II, 248.

²⁶⁵ Yakubî, *Târîh*, II, 83.

²⁶⁶ Belâzurî, Muâviye'nin Amr'a değil öncelikle Hz. Ali'ye bir mektup yazdığını, Hz. Ali'nin de bu mektuba cevap verdiğini nakletmektedir. Bkz. Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II, 249.

²⁶⁷ Yakubî, *Târîh*, II, 83.

idi. Ebû Bekir ve Ömer öldüler. Onlar da senden razılardı. Sen Muâviye yüzünden dünya için dinini fesada uğratarsan yarın ateşte yatarsın. Sonra Muhammed'e senin görüşün nedir, diye sordu. Muhammed dedi ki, bu işi düşün. Onda baş ol kuyruk olmadan önce (suç taraftarı olmadan reis ol).'²⁶⁸

Yakubî'nin bize aktarmış olduğu rivayetlere göre Muâviye, Amr b. As'ı tarafına çekmek için imkânlarını zorlamış ve sonunda çok istediği Amr b. As'ı kendi tarafına çekebilmiştir.

Daha önce aktardığımız üzere İslam tarihi kaynaklarında Amr b. As ile ilgili rivayetler farklılık arzetymekte, ilgili mektuplaşmalara yer verilmemektedir. Ancak Amr b. As'ın Muâviye'yi daha çok sevdiği ve doğrudan Muâviye'ye katılmaya karar verdiği aktarılmaktadır.²⁶⁹

Bir başka rivayete göre de Amr, Hz. Osman'ın öldürüldüğü haberini alınca, *bana Abdullah'ın babası derler, Siba vadisinde oluğum halde onu ben öldürdüm, eğer onun arkasından bu işi Talha yürütecek olursa o, Arapların en gencidir. Eğer Ebû Tâlib'in oğlu bu işi yüklenecek olursa Osman'dan sonra başa geçeceklerden en sevmediğim kişi de odur*, diyerek tavrını ortaya koymuştur. Bu tavır esasında Amr'ın insanların halifeye karşı isyan etmesinde dolaylı yoldan da olsa katkı sağladığı anlamına gelmekteydi. Amr, Hz. Osman'ın öldürüldüğü haberini alınca ondan sonra yerine Talha geçerse genç olduğu için onu istemediğini, Hz. Ali geçerse onu da hiç sevmediğini söyleyerek her iki durumdaki memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. Amr, Hz. Ali'ye biat edildiğini duyunca çok üzölmüş ve insanların ne yapacağını ve Âişe, Talha ve Zübeyr'in Hz. Ali'ye muhalefet ettiğini duyanca da durumun nasıl devam edeceğini beklemeye koyulmuştur. Ardından Amr, Şam'da Muâviye'nin Hz. Ali'ye biat etmediğini ve Hz. Osman'ın kanını talep ettiğini öğrenmiştir. İfade ettiğimiz üzere açıkça görülüyor ki Amr, Muâviye'yi Hz. Ali'den daha çok seviyordu. Bunun

²⁶⁸ Yakubî, *Târîh*, II, 83; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II, 256.

²⁶⁹ İbnü'l-Esîr, doğrudan oğullarına danışmış ancak oğulları Yakubî'nin aktardığı cevapları vermiştir. İbnü'l-Esîr'in mektuptan hiç bahsetmeden böyle bir konuya girmesi dikkat çekicidir. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 159, 160.

üzerine oğulları Abdullah ve Amr'ı çağırılmış ve ne yapacağı konusunda onlarla istişare etmiştir.²⁷⁰

Yakubî'nin aktardığına göre Muâviye sadece Amr b. As'ı değil aynı zamanda Hz. Ali'nin Mısır'a görevlendirdiği Kays b. Sa'd b. Ubâde'yi de yanına çekmek istiyordu.

*'Muâviye Mısır'da Ali'nin görevlisi olan Kays b. Sa'd b. Ubâde'ye de hile yaptı. Kendine çekmek için ona mektuplar gönderiyordu. Kays ise ona şöyle yazdı: Kays b. Sa'd'dan Muâviye b. Sahr'a, şöyle ki sen Mekke'nin putlarından bir putperestsin. İslam'a istemeyerek girdin ve İslam'dan isteyerek çıktın. Muâviye ise Sa'd'a şöyle cevap verdi. Osman'a destek olacak en haklı insanlar Kureyş'in istişare ehlidir. Onlar ki hakkı sabit kıldı, onun dışındakilere onu tercih ettiler, Talha ve Zübeyr ona yardım etti, işte o ikisi sana ortak ve onlar İslam'da sana denktir. Onların rıza gösterdiği şeyden nefret etmeyin, kabul ettiklerini geri çevirmeyin. Sa'd ise şöyle yazdı: Şöyle ki Amr istişareye hilafeti hak edenle de dışarı kimseyi sokmamıştır. Biz de hiç birimiz onun sahibinden daha haklı olamayız. Ömer şûraya dâhil etmedi ancak sahabeden kimse bununla hilafete daha layık olmadı ancak üzerinde icma ettiğimiz kişi daha ayık oldu. Ancak tek bir fikirde birleşebilirsek. Bizde olan Ali'de de var ama Ali'de olan bizde yok. Talha ve Zübeyr ise evlerinde kalsalar onlar için daha hayırlı olacaktı. Allah müminlerin annesini affetsin.'*²⁷¹

Yakubî'nin aktardığı bu metinler diğer İslam tarihi kaynaklarında da benzer şekillerde geçmekte, Kays b. Sa'd'ın Muâviye tarafından ikna edilmeye çalışıldığı ifade edilmektedir. Ancak buna rağmen Kays b. Sa'd, Muâviye'nin tekliflerini geri çevirmiştir.²⁷²

2.2.2. Savaşın Başlaması

Hz. Ali tarafından Muâviye'ye elçi olarak gönderilen Cerîr b. Abdillah, Muâviye tarafından oyalanmış, hemen geri gönderilmemişti. Cerîr'den gelecek

²⁷⁰ Taberi, *Târîhu't-Taberî*, I, 1408, 1409; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 159-161.

²⁷¹ Yakubî, *Târîh*, II, 86.

²⁷² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 153. Siffin'de Kays b. Sa'd b. Ubâde'nin Hz. Ali'nin yanında olduğuna dair mesela bkz. Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II, 271.

haberi bekleyen Hz. Ali ve taraftarları da bu süre zarfında Basra'dan ayrılarak önce Kûfe'ye, ardından Medine'ye dönmüşlerdi. Muâviye, Hz. Ali'nin kendisiyle savaşaacağını tahmin ettiğinden olsa gerek, Cerîr b. Abdillâh'ı tekrar Hz. Ali'nin yanına göndermeden Amr b. As'a haber ulaştırarak, onu Hz. Ali'ye karşı savaşmaya ikna etmişti. Bir başka ifadeyle Hz. Ali, Cerîr b. Abdillâh'ın getireceği haberi bekliyordu ancak Muâviye b. Ebû Süfyân bu arada ordusunu tanzimle meşguldü.²⁷³

Öte yandan rivayete göre Şûrahbîl b. Sımt el-Kindî'nin de teşvikiyle Muâviye, Cerîr b. Abdillâh'ın isteklerini reddetmiş ve geri göndermişti. Nitekim Hz. Ali'nin mektubu geldiğinde Muâviye, Şûrahbîl'in gelmesini beklemiş ancak o geldikten sonra Cerîr b. Abdillâh'la konuşmalar başlamış fakat bu konuşmalardan sonra Cerîr geri gönderilebilmişti.²⁷⁴ Cerîr b. Abdillâh Medine'ye döndükten sonra hem Muâviye hem de Hz. Ali savaş hazırlıklarına başlamış, Abdullâh b. Abbas da bu sırada Basralılarla birlikte Hz. Ali'nin yanına gelerek orduya katılmıştır.²⁷⁵

Yakubî'nin aktardıklarına göre, Hz. Ali'nin savaş hazırlıklarına ancak Muâviye'nin savaş hazırlıklarına başladığı haberi kendisine ulaştınca başlamıştır:

*'Muâviye'nin savaş hazırlığında olduğu haberi ulaştı, Şam ehli onunla beraber toplandı, Ali bunu duyunca Medâin'e giderek muhacir ve ensar ile buluştu. Bunun üzerine şehirde bulunan dihkânlar onu hediyelerle karşıladılar o da hediyeleri reddederek geri çevirdi. Onlar da şöyle dediler, ey müminlerin emîri, bizi niye geri çeviriyorsun? Hz. Ali de biz layık olmakta sizden daha zenginiz ve sizin sorununuzu çözmekte daha hak sahibiyiz, dedi.'*²⁷⁶

Hz. Ali'nin Medâin'e gitmiş olduğu bilgisi dikkat çekicidir. Zira Hz. Ali'nin Basra'dan sonra önce Kûfe'ye sonra da Medine'ye gittiğinden ve Cerîr'in de Şam'dan ayrıldıktan sonra Medine'ye geldiğinden yukarıda bahsetmiştik. İbnü'l-Esîr'de geçen bir rivayete göre ise Hz. Ali Medâin'e gitmemiş ancak Medâin halkından Ma'kil b. Kays'ı üç bin kişilik bir kuvvetle Musul'a doğru göndererek

²⁷³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 162, 163, 164.

²⁷⁴ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II, 248.

²⁷⁵ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, I, 1411.

²⁷⁶ Yakubî, *Târîh*, II, 86.

Rakka'ya varmasını istemiştir.²⁷⁷ Bu rivayet Belâzurî'de farklı şekilde geçmekte ancak Belâzurî, Yakubî'den farklı olarak Hz. Ali'nin Medine'ye gittikten sonra Medâin'e döndüğünü aktarmaktadır.²⁷⁸ Nitekim Taberi de Belâzurî'nin aktardığı gibi aktarmış, Hz. Ali Medâin'e daha sonra gittiğini ifade etmiştir.²⁷⁹

Yakubî, Sıffin Savaşı'nı aktarırken genelde Muâviye ve taraftarlarının Hz. Ali ve taraftarlarına karşı olan, genelde olumsuz olarak değerlendirilebilecek hadiselerle temas etmekte ancak savaşın geneliyle ilgili bilgiler vermemektedir. Diğer İslam tarihi kaynakları ise genel olarak Hz. Ali'nin Medine'den çıkışından, Medâin'e, oradan Fırat nehrine doğru batıya gidişine kadar olan detayları da vermekte,²⁸⁰ Yakubî'nin aktardıklarına da elbette değinmektedir. Yakubî'nin *Tarih*'inde Sıffin Savaşı sırasında yaşananlar şu şekilde yer bulmuştur:

'Ali, Fırat'ın doğu tarafına geçerek Sıffin'e vardı. Muâviye daha önce varmış, çevresini hâkimiyet altına almıştı ve insanları Fırat suyundan mahrum etmişti. Bunun üzerine Ali ve arkadaşları o bölgeye giremediler. İnsanlar Muâviye'ye yalvararak şöyle dediler, insanları susuz öldürme! Bu yalvaran insanlar arasında köleler de bulunuyordu. Muâviye isteklerini reddederek şöyle dedi: Eğer insanlar bu sudan içerlerse Allah ne bana ne de Ebû Süfyan'a Allah Resûlü havzasından su içirmesin! Ali, Eşter ve Eş'as ata yöneldiler, Eş'as b. Kays da askerlere yöneldi, bunun üzerine Ali'nin arkadaşları onlara karşı savaşarak Fırat'a vardılar ve su yolunu ele geçirdiler. Suyun hâkimiyeti Eşter'in kardeşi Abdullah b. Harise'nin elindeydi. Durum böyle olunca Muâviye'nin arkadaşları şöyle dediler, bu saatten sonra burada bize yer yoktur. Ali suyu ele geçirmiştir. Amr b. As Muâviye'ye şöyle dedi: Ali seni ve ashabını tanımıyor. Tıpkı senin onu ve ashabını tanımadığın gibi. Ali 36 yılı Zilhicce ayında suyu serbest bıraktı. Sonra Ali Muâviye'ye yöneldi ve onu çağırarak dönmesini istedi. Kan dökülerek ümmet bölünmesin. Muâviye savaştan başka bir şey istemedi ve savaş Sıffin'de oldu. Yıl 37 idi. Kırk sabah aralarında savaştılar. Sıffin günü Ali ile birlikte Bedir ehlinde yetmiş adam vardı ve

²⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 164.

²⁷⁸ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II, 264.

²⁷⁹ Taberi, *Târîhu't-Taberî*, I, 1413.

²⁸⁰ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II, 248, 249, 250 vd.; Taberi, *Târîhu't-Taberî*, I, 1410, 1411, 1412 vd.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 161, 162, 163 vd.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 490, 491, 492 vd.

*ağacın altında biat edenler yedi yüz adamdı. Ensardan ve muhacirlerden dört yüz kişiydi. Muâviye ile birlikte Ali'nin ashâbı savaşta niyetlerine sadık kaldılar. Ammar b. Yasir kalktı ve insanlara seslendi. Başına çok insan toplanınca onlara şöyle dedi: Allah'a and olsun ki onlar bize galip gelseler de tâ hacer hurmalıklarına kadar geri çıksak da haklı olduğumuzu biliyoruz. Onların da batıl olduğunu biliyoruz. Sonra dedi ki, cennete gitmek isteyen var mı? Arkasından gittiler. Muâviye'nin çadırının çevresinde öyle savaştı ki Ammar b. Yasir savaşta öldü ve o akşam savaş şiddetlendi. İnsanlar Allah Resûlü'nün dostu öldü diye feryat ettiler. Resûlullah demiştir ki: Ammar'ı zalim bir topluluk öldürecek.*²⁸¹

Görüldüğü üzere Yakubî, Sıffin Savaşı başlamadan önce suyun tutulduğunu, Hz. Ali ve taraftarlarına su verilmediğini aktarır. İlgili rivayet diğer kaynaklara da yansımış hatta İbnü'l-Esîr bu konudan Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'i sorumlu tutmuştur.²⁸² Ancak Yakubî, doğrudan Muâviye'yi öne çıkarmış, bir başkasından bahsetmemiştir.

Öte yandan Yakubî'nin aktardıklarında dikkat çeken bir diğer husus da Ammar b. Yasir'in öldürülmesi meselesi ve bunun yanında da Hz. Ali'nin Bedir ehlinden yetmiş, biat-ı rıdvana katılan yedi yüz kişiyle birlikte hareket ediyor olmasıdır. Bir başka ifadeyle Yakubî, Ammar b. Yasir'in öldürülmesinden Muâviye'yi sorumlu tutarken, Hz. Ali'nin yanında çarpışan faziletli sahabeden bahsetmesi, mezhebî anlamındaki yaklaşımını örnekleyen hususlar olarak değerlendirilebilir.

Nitekim Ammar b. Yasir'in isyancı bir topluluk tarafından öldürüleceğini bildiren rivayetin, sahih bir rivayet olmadığı aksine şîî ve sünnîlerin bu rivayet üzerinden tarafları yargıladığı da ifade edilmektedir. Asıl mesele şîî ve sünnî algının kendi taraflarının haklılığını ispat için olandan değil olmayandan yola çıkarak bir çözüm üretme çabasına girmesidir.²⁸³

²⁸¹ Yakubî, *Târîh*, II, 87,88.

²⁸² Gerçi İbn Kesîr, Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'in bu konuyla ve hatta Sıffin'le ilgisinin olmadığına dair rivayetleri de nakletmektedir. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, III, 165, 166.

²⁸³ Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4 Hz. Ali*, 127-128.

2.3. Tahkim

Sıffin Savaşı, İslâm siyasî tarihinde önemli bir sürece işaret eder. Sadece savaşın içeriği değil aynı zamanda savaşın neticeleri de hayli tartışılmıştır. Zira İslam'daki ilk itikadi olayların başlangıcı Tahkîm olayı ile ilişkilendirilir. Sıffin savaşı Şam ordusunun hezimetıyla sonuçlanmak üzereyken ve hatta Muâviye'nin savaş meydanını terkedeceği sırada, Muâviye'nin siyasi ortağı Amr b. As'ın teklifi ile savaş bir başka boyuta taşınmıştır. Yakubî konuyu anlatırken savaşa değinmeden doğrudan tahkîm olayına geçmiştir. O olayın seyrini şu şekilde aktarmaktadır:

Ali ve ashabı şiddetle Muâviye ve ashabının karşısına çıkınca Muâviye kurtulmak için hemen atına atladı. Amr b. As ona: "Nereye?" dedi. O da "Görüyorsun." dedi. Muâviye "Ne var yanında?" dedi. Amr "Bir hile kaldı sadece. Mushafları kaldırıp ona göre onları anlaşmaya çağırırsın. O zaman onları durdurur ve güçlerini kırarak kuvvetlerini dağıtırsın." dedi. Muâviye "Sen bilirsin." dedi. Mushafları kaldırarak onları anlaşmaya çağırdılar ve dediler ki: "Sizi Allah'ın kitabına çağırıyoruz." Ali dedi ki: "Bu tuzaktır. Onlar Kur'an ashabı değiller."

Eşas b. Kays el-Kindi Hz. Ali'ye karşı çıktı. Muâviye onu kendine çekmişti. Ona mektup yazmış ve yanına çağırmişti ve dedi ki "Kavim Hakk'a çağırır." Ali dedi ki: "O zaman onlar sizi aldatmışlar ve sizi kendilerinden uzaklaştırmak isterler." Eşas dedi ki: "Eğer onların davetini kabul etmezsen ben senden uzaklaşırım." Yemenîler de Eşas'dan çekti ve Eşas dedi ki "Vallahi onların çağırısına icabet edeceksin. Yoksa seni onlara veririz." Eşas ile Eşter bunun üzerine büyük sözlerle tartıştılar. Aralarında savaş çıkacaktı hatta Ali, ashabı ondan ayrılacak diye çok korkmuştu. Bu durumu görünce isteklerine razı oldu. Ali dedi: "Abdullah b. Abbas'ı göndermeyi düşünüyorum." Eşas dedi ki "Amr b. As'ı gönderecek iki Mudarlı bize hüküm veremez ama sen Ebû Mûsa el-Eş'ari'yi gönder. O hiç savaşa girişmedi." Ali dedi ki "Ebû Mûsa düşmandır. İnsanları bana karşı aldattı Kûfe'de ve benimle çıkmalarına engel oldu." Başkasına razı olmayız dedikleri için Ali iki yüzlü ve kendisine düşman olduğunu bildiği halde Ebû Mûsa'yı gönderdi. Muâviye de Amr b. As'ı gönderdi. Bu konuyla ilgili iki mektup yazdılar: Birisi Ali tarafından Abdullah b. Ebû Rafi'in yazdığı mektup. Diğeri de Muâviye tarafından kâtibi Umeyr b. Abbad el-Kenânî'nin yazdığı mektup. Ali'nin müminlerin emîri diye tesmiye edilmesine karşı

çıktılar. Ebû Ağver es-Sülemi şöyle dedi: “Ali’yi öne çıkarmayız.” Ali’nin ashabi: “İsmi değişmeyecek ve müminlerin emîri olarak adını yazacağız” dediler. Bu yüzden ihtilafa düştüler. Tâ ki kavga ettiler. Ebû Ağver “Bu ismi silin” dedi. Eşter ise ona şöyle cevap verdi: “Ey Ağver! Vallahi kılıcımı senin kanınla doldururum. Sen ki senden daha şerir olmayan kavmi öldürdün. Biliyorum ki sen fitne çıkarmaktan başka bir şey yapmaya çalışmıyorsun ve dünya çıkarları için uğraşıyorsun. Ahireti de bırakıyorsun.” İhtilafa düştüklerinde Ali şöyle dedi: “Allahuekber! Rasûlullah Hudeybiye günü Süheyl b. Amr’a Allah’ın Resûlü’nden diye mektup yazmıştı. Süheyl’de Allah’ın Resûlü olduğunu bilsek seninle savaşmazdık demişti.” Bunun üzerine Rasûlullah kendi eliyle ismini sildi ve bana şöyle yazmamı emretti: “Abdullah’ın oğlu Muhammed’den.” Dedi ki “Benim ve babamın adı peygamberliği yok etmez.” Ardından Ali: “Ali b. Ebû Talib’den” diye yazdı.

Yakubî’nin buraya kadar anlattıkları diğer kaynaklarla ittifak halindedir. Fakat Yakubî Hz. Ali’nin Amr b. As ile olan muhabbetine değinmemiştir. Muhtemelen Hz. Ali’yi koruma amacıyla eserinde bu rivayete yer vermemiştir. Rivayet şu şekildedir: Amr, Hz. Ali’nin kendi ismini takdim etmesine karşı çıkmış Hz. Ali’nin ve babasının adının yazılmamasını, zira kendilerinin Hz. Ali’yi halife olarak kabul etmediklerini ifade etmiştir. Bunun üzerine Hz. Ali Hudeybiye gününde müşriklerin “Allah’ın Rasûlü Muhammed” ibaresine itiraz ettikleri için anlaşma metninden bu ifadenin Rasûlullah tarafından çıkarılmasını misal getirerek kendi ismini de babasının ismiyle tesmiye etmiştir. Bunun üzerine Amr, sübhanallah! Biz mümin olduğumuz halde müşriklere mi benzetiliyoruz? diyerek itiraz etmiş ve Hz. Ali de ona, ey Nabiğa’nın oğlu! Senin müminlerle dost ve fasıklarla düşman olduğun bir zamanın var mıdır, diye sorduğunda Amr vallahi şu anımızdan sonra seninle ebediyen bir araya gelmeyeceğim, demiştir. Hz. Ali ise ona ben de Cenab-ı Hakk’tan sen ve senin gibileri meclisimden ve yanımdan uzaklaştırıp meclisimi temizlemesini niyaz ederim, şeklinde karşılık vermiştir.²⁸⁴ Esasında Hz. Ali’nin göstermiş olduğu bu tavır İslami ölçülere uymamaktadır. Zira İslam’da her birey kendi hatasından sorumludur. Yakubî’nin bu rivayeti aktarmamasının sebebi yanlış

²⁸⁴ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târih*, III, 173.

olduğuna kanaat getirdiği bu davranışı Hz. Ali'ye yakıştıramaması ve bundan dolayı aktarmak istememesi olabilir.

Allah'ın vacip kıldığına razı olarak iki kitapta verilen hükümlere başından sonuna kadar Allah'ın kitabına uymak ve ondan dışarı çıkmamaya şart koştu. Hevesle bunlardan dönülmez, iki yüzlülük yapılmaz. Onlardan en ağır söz ve güvenceleri aldı. Eğer onlar bu hükümden dışarı çıkarlarsa başından sonuna kadar Allah'ın kitabından onlara mesuliyet yoktur.

Abdullah b. Abbas ile birlikte ashabından dört yüz kişi gönderdi. Aynı şekilde Muâviye de ashabından dört yüz kişi gönderdi. İlkbahar ayı yıl 38'de Du'met lcendel'de buluştular. Amr b. As Eb  Mûsa'yı aldattı ve ona Muâviye'yi hatırlattı. Dedi ki "O Osman'ın intikamının velisi onun Kureyş kabilesinde büyük bir şerefi vardı, sevdiği şeyi bulamadı (Eb  Mûsa Muâviye'yi sevecek bir şey bulamadı), Eb  Mûsa dedi ki: Oğlum Abdullah'a ne dersin? Onun makamı değil. Dedi ki: Abdullah b. Ömer'e ne dersin? Dedi ki: o zaman  mer'in yolunu takip edecek,  yleyse bu durumda. Dedi ki: Sen Ali'yi bırak, ben de Muâviye'yi bırakayım, müslümanlar seçsin.

Amr b. As Eb  Mûsa'yı minbere  ne geçirdi. Abdullah b. Abbas onu görünce kalktı ve Abdullah b. Kays'ın yanına gitti, ona yaklaştı, dedi ki: Eğer Amr seni bir şey için ayıracak olursa, senden önce onu takdim et, çünkü o hile yapacak, dedi ki: Hayır, biz konu hakkında anlaştık, minbere çıktı, ben Ali'yi bıraktım, sonra Amr b. As minbere çıktı ve dedi ki: Ben Muâviye'de yüzüğün parmağımda sabit olması gibi sabitim, Eb  Mûsa bağırdı: Hile yaptın ey münafık, aynı köpek gibisin peşinden gitsen solur, arkamı dönsem yine solur. Amr dedi ki: Senin misalin de kitap yüklü eşeğin misali gibidir.

Hakem olayında müelliflerin ayrıldıkları nokta Amr'ın Eb  Mûsa'yı hile ile kandırdığı ve yüzüğünü takarak Muâviye'yi halife tayin ettiğidir. Yukarıda görüldüğü gibi Yakubî bu rivayeti kabul etmektedir. Bu rivayeti kabul etmeyen müellifler bazen sahabeyi koruma amacıyla bazen de Muâviye'nin buna ihtiyaı olmadığı gerekçesiyle yüzük olayının uydurma olduğunu belirtirler.²⁸⁵ Sünni algının

²⁸⁵ Adnan Demircan, Ali-Muâviye Kavgası, 2002, 157.

temsilcileri yüzük rivayetini reddederken gerekçelerinden biri, râvi Ebû Mihnef'in yalancı olduğu şeklindeki bir düşüncedir. Bu noktada şu da ifade edilmelidir ki aynı düşünceyi savunanların bu defa kendilerince zaman zaman Şiilikle suçlanan Mesûdî'nin rivayetine sarılmaları ise dikkatleri çekmektedir.²⁸⁶

Bu düşünceleri desteklemek için Mesûdî'nin ilk rivayetlerinin, ayrıca diğer müelliflerin yüzük ile ilgili rivayetlerinin uydurma olduğunu belirtirler. Buna gerekçe olarak da bu dönemde Muâviye'nin hilafet iddiasının olmamasını söyleyebilmeleri çok ilginçtir!²⁸⁷ Halbuki Ali-Muâviye arasındaki mektuplaşmalar incelenirse bu iddia temelsiz kalmaktadır. Muâviye'nin halifelik iddiasında olduğunu dillendirmesine gerek yoktur. O günün bütün insanları Muâviye'nin böyle bir düşüncede olduklarını gayet iyi biliyorlardı. Nitekim İbn Ömer'in Muâviye'ye hitaben Sıffin öncesi "Sen kim hilafet kim, sen tulekadan birisin." şeklinde cevap vermesi bunun en iyi izahıdır.

İnsanlar çağırdılar: "Allah'a and olsun ki iki hüküm de kitabın dışında hüküm verdi. Bu onlara şarttı." Kavim birbirini kırbaçladı. İnsanlar ayrıldı ve asiler seslendi. İki hüküm de tanınmadı. Hüküm ancak Allah'ındır.

Denildi ki: İki hüküm toplanmadan önce Urve b. Adiy et-Temimi bununla nida edenlerin ilki idi ve hicri 38 senesi Ramazan ayında hükmettirdi.

İbn Kelbî dedi ki: Abdullah b. Husayn b. Süveyd bana haber verdi... Dedi ki: Şüphesiz ki ben Ebû Mûsa el-Eş'ari ile Fırat nehrinin kıyısında yürüyorduk, ve o zaman o geçimi için çalışıyordu, ve bana haber verdi, dedi ki: Şüphesiz ki fitnelerin Beni İsrail'i yüceltip ve alçaltması zâil olmadı, onlar bir yerden bir yere alçaldılar, tâ ki sapmışları hükümdar kıldılar ve onlar da kendilerine tabi olanları saptırdılar. Dedim ki: "Ey Ebû Mûsa eğer iki hakemden biri olursan?" Kendi için dedi ki: "O zaman Allah benim amelimi semada bırakmasın, ve yer yüzünde bana kaçacak yer bırakmasın." Süveyd bana dedi ki: "Belki tahkimden sonra mantığıyla ve liyakatiyle iki hakemden biri diğerine galip geldi. (biri diğerinden daha mantıklı hüküm verdi)" ve dedim ki: "Şüphesiz ki Allah bir işi kaza ettiğinde o gerçekleşir."

²⁸⁶ Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4 Hz. Ali*, 140.

²⁸⁷ Ahmet Önkal, "Tahkim Olayı Üzerine Bir Değerlendirme", İSTEM, sayı:2, 2003, 42; Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4 Hz. Ali*, 140.

Ali Kûfe'ye yöneldi, oraya vardığında etmek üzere kalktı, Allah'a hamdetti ve O'nu övdü, sonra dedi ki: Ey insanlar! Fitnelerin başlangıcı peşinden sürükleyen hevadır, bid'atin hüküm sürmesi de peşinden sürükleyen hevadır, onda adamlar adamları yüceltiyorlar, onda Allah'ın hükmüne muhalefet ediyorlar, eğer hakkıyla amel ederse onunla amel olunur ve akıl sahibi olana gizli kalmaz, fakat bu biraz karıştırılıyor ve onula amel ediliyor, böyle olunca şeytan kendisine ittibâ edenlerin velisi oluyor, ancak onlardan temiz kalanlar kurtulur.

2.4. Haricîlerle Mücadele

2.4.1. Haricîlerin Harûra'ya Çekilmesi

Tahkîm olayının ardından Hz. Ali'ye sinirlenen Hâricîler Harûra mevkiine çekilmişlerdir. Harûrâ'da toplanan on iki bin- -bir rivayete göre sekiz bin-²⁸⁸ Hâricî, Sıffin'de Hz. Ali ordusunun sol kanadına kumanda eden Şebes b. Rib'î et-Temîmî'yi askerî kumandan, Abdullah b. Kevvâ el-Yeşkürî'yi de namaz kıldırmak üzere imam seçmişlerdir. İdareyi ele geçiren Hâricîler bundan sonra İslâmî hususların şûra ile çözüleceğini, biatın Allah'a olduğunu ve iyiliğin emredilip kötülüğün yasaklanacağını ilân etmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Ali onlarla görüşmesi için Abdullah b. Abbas'ı görevlendirmiş ve İbn Abbas, çeşitli delillerle Hâricîler'i aldıkları karadan geri çevirmeye çalışsa da onları ikna edememiştir. Bu sırada Hâricîler Abdullah b. Habbab b. Eret'i ve hanımını öldürmüşlerdir.

Hâricîler Sıffin'den ayrılma sebeplerini Hz. Ali'nin tahkimde kendi isminin önünden halife sıfatını silmesi olarak göstermişler ve bu nedenle ayaklanmışlardır. Hz. Ali de karargâhlarına kadar bizzat giderek imamları İbnü'l-Kevvâ ile görüşmüş kendilerinden niçin ayrıldıklarını sormuş ayrıca yaptıkları bu davranışın hatalı olduğu noktasında onları uyarmıştır. Bu görüşmenin sonunda İbnü'l-Kevvâ da dahil olmak üzere yaklaşık 6000 kişi halifenin tahkîmden vaz geçtiğini düşündükleri için geri dönmüştür. Fakat Hz. Ali vazgeçmediğini söyleyince Hz. Ali'yi terk etmişler ve nihayet İbn Abbas'ın telkinleriyle 2000 kadar Hâricî firkadan ayrılmıştır. Kalanlar ise Abdullah b. Vehb er-Râsibî önderliğinde toplanmışlardır (19 Şevval 37/30 Mart

²⁸⁸ Yakubî, *Târîh*, II,

658). Küçük gruplar halinde gizlice Kûfe'den çıkarak Dicle'nin sol kıyısında Bağdat ile Vâsıt arasındaki Nehrevan kasabasında toplanmışlardır.

Hz. Ali Hâricîler'in ayaklanmalarının haklı bir sebebe dayanmadığını, Kitap ve Sünnet ile amel etmediklerini söylemiş ve düşmana karşı birlik olmayı teklif etmiştir. Ancak Hâricîler bu teklifi kabul etmemişlerdir. Hz. Ali Şamlılar üzerine yürüme planlarken Hâricîler'in Abdullah b. Habbab b. Eret'i ve hamile karısını öldürmeleri Hz. Ali'nin planını değiştirmiş ve Hâricîler üzerine yürümesine sebep olmuştur. Hz. Ali Nehrevan savaşından önce Hâricîler'den şehit edilen müslümanların katillerinin kendilerine teslim edilmesini ve böylece aralarında savaş çıkmadan meseleyi halledebileceklerini söylemiştir. Hâricîler Hz. Ali'nin bu çağrısını reddedince o da son olarak Kays b. Sa'd b. Ubâde ile Ebû Eyyûb el-Ensârî'yi nasihat için göndermiştir. Bunun üzerine Hâricîler'in bir kısmı Ferve b. Nevfel el-Eşcaî ile birlikte topluluktan ayrılp Bendenîcîn'e gitmiştir. Bu duruma sınırlanan Hâricîler savaşı başlatmışlar; neticede Hâricîler'in tamamına yakını katledilmiştir (38 / 658).

Hz. Ali Şamlılar'la savaşmak üzere Kûfe yakınlarındaki Nuhayle denilen yerde konaklamıştır. Adamlarının bir kısmını Kûfe'ye hazırlık yapmaları için gönderen Hz. Ali bir yandan da Nehrevan'da Abdullah b. Vehb er-Râsibî'den ayrılarak Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye sığınan ve kendilerine Ehl-i Nuhayle denilen yaklaşık 2000 kişilik bir Hâricî topluluğunun kendisine katılmaları için bir konuşma yapmıştır. Ancak Hâricîler onun bu teklifini kabul edilmemişler ve çıkan çatışmada pek çoğu öldürülmüştür. Netice itibariyle Nehrevan ve Nuhayle savaşları siyasî tarih açısından birer büyük zafer sayılırsa da savaştan kaçıp kurtulan Hâricîler ve onların gelecek müntesiplerinde bir intikam arzusu doğurmuştur. Nitekim Hz. Ali, böyle bir intikam duygusuyla Abdurrahman b. Mülcem tarafından hançerlenerek öldürülmüştür. (21 Ramazan 40 / 28 Ocak 661)

Nehrevan Savaşı'nın ardından Hz. Ali'yi son derece müteessir eden iki olay meydana gelmiştir. Bunlar Muhammed b. Ebû Bekir ve Eşter'in öldürülmesidir. Muâviye Mısır'ı ele geçirmek üzere Amr b. As'ı görevlendirmiş ve çıkan çatışmada Muhammed b. Ebû Bekir'i öldürmüştür. Eşter ise içine zehir katılan balı yemiş ve zehirlenerek öldürülmüştür.

Muâviye Yemen ve Hicaz üzerine bir sefer düzenlemiş ve komutan olarak Busr b. Ebî Ertât'ı görevlenmiştir. Busr da Muâviye'nin emriyle şehri yağmalamış, kendilerine biat etmeyen kim varsa hepsini şehirden zorla çıkarmıştır. Ayrıca Busr daha çocuk yaşta olan Ubeydullah b. Abbas oğulları Abdurrahman ve Kusem'i de katletmiştir.

Hâricîler onun ve Kûfe'nin arasında yarım fersah uzaklıkta olan Harûra denen köye gittiler,²⁸⁹ onlar bununla Harûriyye olarak isimlendirildiler, reisleri Abdullah b. Vehb er-Râsibi, İbn'ül-Kevvâ, Şebes b. Rıb'î idi, şöyle dediler: "Hüküm ancak Allah'ındır." Bu söz Ali'ye ulaştığında dedi ki: Bu kelam kendisiyle batıl istenilen haktır. Sonra sekiz bin askerle çıktılar ve denilir ki: "On iki bin kişilerdi." Ali onlara Abdullah b. Abbas'ı gönderdi ve onlarla konuştu ve onlar Ali'ye delil sundular, sonra Ali onlardan çıktı ve dedi ki: Benim bir cahilliğime şahit oldunuz mu? Dediler ki: Hayır! Dedi ki: Hükümlerimi tutacak mısınız? Dediler ki: Evet! Dedi ki: Şu an tartışıyoruz öyleyse yurtlarınıza dönün, onlardan hiçkimse kalmadı, sonra kalktılar ve şöyle dediler: Hüküm ancak Allah'a aittir, Ali şöyle dedi: Sizin hakkınızda Allah'ın hükmünü bekliyorum, Kûfe'den çıktılar, Abdullah b. Habbab b. Eret'in üzerine basıp onu ve ashabını öldürdüler, Ali onlara doğru çıktı ve Allah'ın ismiyle onlara seslendi, ve Abdullah b. Abbas'ı onlara gönderdi, ve dedi ki: Ey Abbas'ın oğlu şu Hâricîler'e de ki: Siz emîrî'l-mü'minîne niye kin besliyorsunuz? O sizin hakkınızda hak ile hükmetmiyor mu? Size karşı adil değil mi? Sizin hakkınızdan hiçbir şey ihlal etmedi (gasp etmedi), Abdullah b. Abbas onlara bununla seslendi, onlardan bir grup dedi ki: Ona cevap vermeyeceğiz, bir diğer grup da dedi ki: Ona cevap vereceğiz ve ona düşmanlık yapacağız, evet, Ey İbn Abbas, Ali'ye kötü niteliklerin hepsini besledik, şayet onlardan birini affetmezsek diğer konularda da affetmememiz gerekir, Muâviye'ye yazıldığı gün, "müminlerin emîri" ifadesi onun isminden silindi, biz Sıffin gününde ondan döndük, biz savaşa katılmamıza rağmen kılıçla uyarılmadık, iki hakim hükmettirdi, onun vasiyet olduğunu iddia ettiler,

²⁸⁹ Yakubî, *Târîh*,91.

vasiyeti kaybetti, Ey İbn Abbas sen bize güzel bir şekilde geldin ve onun bizi davet ettiği şeye sen de bizi mi davet ediyorsun?²⁹⁰

İbn Abbas dedi ki: İştittin! Ey müminlerin emîri, kavmin sözleri böyle, cevap vermede en hak sahibi olan da sensin, tohumu yaran ve rüzgarı estiren delillerine yemin olsun ki, onlara de ki: Allah'ın kitabındakilere ve Rasûllullah'ın sünnetine razı değil misiniz? Evet! dediler. Öyleyse Ali de buna daha çok razıdır.²⁹¹ Hudeybiye gününde Allah'ın Rasûlü'nün katibi yazdı, Süheyl b. Amr'a, Sahr b. Harb'e, o ikisinden önceki müşriklere "Allah'ın Rasûlü Muhammed'den yazdığında, ona yazdılar ki: Şayet biz senin Allah'ın Resûlü olduğunu kabul etseydik, seninle savaşmazdık, bize seçkin soyundan dolayı "Muhammed b. Abdullah" yaz, eliyle Rasûllullah ismini sildi, Dedi ki: Benim isimim ve babamın ismi nübüvvetimden bir şey götürmez ve Muhammed b. Abdullah'dan yazdı ve böylece Hz. Ali peygamberlerin babasına kadar bütün peygamberleri Rasûllullah'ı yazdığı gibi yazdı ve bunda Rasûllah'ın güzel bir sünneti vardır.²⁹²

Fakat sizin sözünüze gelince şüphesiz ki ben Sıffin gününde tâ ki siz Allah'ın emrinden dönene kadar sizi kılıcım ile darb etmedim, Allah (c.c) demiştir ki: "Ellerinizi kendinizi tehlikeye atmayın."²⁹³ Siz sayı olarak çoksunuz, ben ve ehli beytim sayıca azız.²⁹⁴

Sizin sözünüze gelince şüphesiz ki ben iki hakeme hükmettirdim. Aziz ve Celil olan Allah, çeyrek dirheme satılan tavşana hüküm kıldı. Dedi ki "Sizden adil olanlara hüküm verilir. İki hakim de Allah'ın kitabına göre hüküm verse idi ben onların hükmünden çıkamazdım."²⁹⁵

Ve sizin benim vasi olduğum ve vasiyeti kaybettiğim sözüünüze gelince Allah (c.c) diyor ki: "Ona bir yol bulabilenlerin (gücü yetenlerin) Beyti hacc etmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim küfrederse şüphesiz ki Allah âlemlerden

²⁹⁰ Yakubî, *Târîh*, 92.

²⁹¹ Yakubî, *Târîh*., 92.

²⁹² Yakubî, *Târîh*, 93.

²⁹³ "Anlaşma yaptığımız zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin ve Allah'ı üzerinize şahit tutarak, pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Şüphesiz Allah, yapacağınız şeyleri bilir." (Nahl 16/91)

²⁹⁴ Yakubî, *Târîh*, 93.

²⁹⁵ Yakubî, *Târîh*, 93.

ganidir.” Bu evi görmüyor musunuz, şayet onu hiç kimse hacc etmezse ev gizli kalır, şüphesiz ki bu ev ona yol olarak güç yetirenler içindir. Onu terk etseniz gizlenilir, sizler terkinizle beni gizlediniz fakat ben sizi terk etmekle sizi gizlemedim.²⁹⁶

Haricilerden iki bin kişi geri döndü ve dört bin kişi kaldı, güneşin zevaliyle aralarında savaş çıktı, gündüzden yaklaşık iki saat savaştılar, onların hepsi öldü, Zü’s-Südeyye’de öldü, kavimden ancak on kişiden daha azı kurtuldu, Ali’nin ashabından da ancak on kişi öldürüldü, Nehrevan Vakası hicri 38 senesinde idi.²⁹⁷

Denizi yarana rüzgârı temizleyene and olsun ki sizler kıyamet günü aranızdaki meselenin sorusunu bana sormayın. Yüz kişiyi doğruya götüren yüz kişiyi saptıran fitneyi de bana sormayın. Sadece beni size çağıranı başkanını yöneticisini haber ettiğim fitneyi, Kuran’ın tadını tatmayan ilmini bilmez. İlmi ile cahilliğini öğreten amelini gösteren sağıra duyuran yerini ona tanıtan olsa onu yaşatır Allah’ın rızasını gerçekleştirirdi. Onu ehlerinden isteyin onlar yaşam evindeler. Kuran’ın istikrar ettiği yerde. Meleklerin indiği yerde. Size amellerini ilimlerinden olmasını, dışındakilerinin içindekilerden olduğunu haber verenler işte onlar Hakk’a karşı gelmeyenlerdir. Ona hitap etmezler. Allah’tan sadık hükmü onlara geçti. Bunlar düşünenler için öğüttür. Sizse benden sonra tam rezillik ve öldüren kılıç kötü anılar alan zalimler sizin üzerinize sizin topluluğunuzu ayırıcı sünnettir. Gözünüzü ağlatacak evinize fakirlik getirecek şey bulacaksınız. Dediğimi birazdan hatırlayacaksınız. Allah kimseyi uzaklaştırmaz, illa zalim olanı.²⁹⁸

Muâviye b. Ebû Süfyan Amr b. As’ı Mısır’a yönlendirdi. Yıl 38 de oraya vardı. Yanında Şam halkından büyük bir ordu vardı. Dımeşk’i Yezid b. Esed el-Cebeli yönetiyordu. Filistin’i Şemir el-Husami yönetiyordu, Ürdün ehlini de Amr es-Sülemi yönetiyordu. Muâviye b. Hüdeyc Kindî ise haricilerin lideri idi. Muhammed b. Ebû Bekir, Müsenna denilen yerde onlarla karşılaştı. Aralarında şiddetli bir savaş çıktı. Amr diyor ki “Müsenna gibi bir gün görmedim.” Muhammed Yemenîler’i azarladı. Amr b. As Yemenîler ile çıktı ve Muhammed b. Ebû Bekir’i yalnız

²⁹⁶ Yakubî, Târîh, 93.

²⁹⁷ Yakubî Târîh, 93.

²⁹⁸ Yakubî Târîh, 94.

*bıraktılar. Bir saat sabretti sonra gitti ve Haraba kabilesinin evine girdi. İbn Hüdeyc peşinden gitti onu öldürdü. Ölüsünü eşeğin üzerine koyarak Havf denilen bir sokakta yaktı.*²⁹⁹

Muhammed b. Ebû Bekir'in zayıf düştüğü ve Yemenîler'in Muâviye ve Amr b. As iş birliği yaptığı haberi Ali'ye ulaştı. Muâviye ve Amr b. As dediler ki: Muhammed hırsından sonunu getirdi, Muhammed b. Ebû Bekir'in ölüm haberini almadan önce Mâlik b. el-Eşter Mısır'a yöneldi. Mısır ehline şöyle yazdı: "Ben size Allah'ın kılıçlarından bir kılıç gönderdim. Vuruştan geri dönmez bir kılıç, kör değil. Sizi ayaklandırırrsa ayaklanın, kalmanızı emrederse kalın, onun ilerlemesi ve durması benim emrimin dışında değil. Ben size onu tercih ettim." Muâviye Ali'nin Eşter'i gönderdiğinden haberdar olunca onun zoruna gitti ve "Yemen ehli Eşter'e daha yakın." dedi. Ona zehir gönderdi. Kulzum'e varınca Medine ehlinden bir adamın evine indi.³⁰⁰ Ona hizmet etti ihtiyaçlarını gördü. Sonra ona içinde zehir bulunan bir tabak bal getirip ona içirdi. Eşter Kulzum'da öldü. Oraya gömüldü. Onun ölümü de Muhammed b. Ebû Bekir'in ölümü de 38 yılında gerçekleşti.³⁰¹

Ali, Eşter ve Muhammed b. Ebû Bekir'in ölüm haberini alınca çok üzüldü ve şok oldu. Ali dedi ki "Senin gibisine ağlanmalı ey Mâlik! Mâlik gibisi nerede?" Muhammed b. Ebû Bekir'i hatırladı ve ona çok acıdı dedi ki "O benim oğlum gibiydi. Benim oğlum ve kardeşimin oğlu için de bir kardeş gibiydi." Hirreyt b. Râşid en-Nâci arkadaşlarından bir grupla beraber çıktı ve Kûfe'de kılıçlarını çektiler, bir topluluğu öldürdüler, insanlar onların peşlerine düştüler, Hirreyt ve ashâbı Kûfe'nin sınırından çıktılar, hiçbir beldeden geçmesinler ki o beldenin beytul-mâlini gasp etmesinler ve Amman'a kadar bu hal üzerine devam ettiler.³⁰²

Ali, Havle b. Avf el-Ezdî'yi yönlendirdi, Amman'a vali olarak gönderilmiş idi. Benî Nâciye onu yakaladı ve öldürdü, İslam'dan irtidat ettiler, Ali Amman'a Mağtel b. Kays er-Rayihi'yi gönderdi, Hirreyt b. Râşid ve onun arkadaşlarını öldürdü, Benî Nâciye'yi esir aldı, Masgalet b. Hübeyre eş-Şeybani onları satın aldı, paranın bir

²⁹⁹ Yakubî, *Târîh*, 95.

³⁰⁰ Yakubî, *Târîh*, 95.

³⁰¹ Yakubî, *Târîh*, 96.

³⁰² Yakubî, *Târîh*, 96.

kısmını verdi sonra Muâviye'ye kaçtı, Ali evinin yıkılmasını emretti, Benî Nâciye kabilesinin azatlısı bu görevi yerine getirdi, onlar kendilerinin Samed b. Lüey'in kabilesinden olduklarını iddia ediyorlardı.³⁰³

Muâviye Numan b. Beşir'e yöneldi, Mâlik b. Ka'b el-Erhabî'ye baskın yaptı, Mâlik Ali'nin Aynü't-Temr'in maslahatı üzerine gönderilmiş bir valisi idi, Ali ona methiyeler söyledi ve etrafındakilere de dedi ki: Ey Kûfe ehli Mâlik b. Ka'b'ın güzelliklerinden bahsedin, Numan b. Beşir bir cemaatle beraber onun bulunduğu bölgeye indi çok da kalabalık değillerdi, umulur ki Allah onların sonlarını getirir, ağır davrandılar, çıkmadılar, böyle olunca Ali minbere çıktı sessiz bir şekilde konuştu ve kimse duymadı,³⁰⁴ insanlar Ali'nin dua ettiğini zannettiler, sonra Ali sesini yükseltti ve dedi ki: Ey Kûfe ehli bundan sonra, Şam ehlinen her bir atlı grup geldiğinde herkes yırtıcı hayvanlar gibi evlerine girip kapılarını mı kilitleyecek, kertenkelenin yuvasında sakladığı gibi yuvanızda saklanacak mısınız? Yazıklar olsun size! Sizden gördüğüm muamele şu ki ben bir gün sizden yardım isterken bir gün size nasihat ediyorum, müracaatım esnasında kardeş bulamıyorum, nidam esnasında da hür (özgürce nidama cevap verecek kimseyi) bulamıyorum. Ali evine gittiğinde Adiy b. Hâtem kalktı ve dedi ki: Çok alçak bir yenilgidir. Sonra Ali'nin yanına girdi ve dedi ki: “Ey müminlerin emîri! Benim yanımda Tay'dan bin tane adamım var bana isyan etmezler, eğer onlarla beraber gitmemi istersen giderim? (Numan'ın üzerine savaşa)” Ali dedi ki: “Allah seni mükafatlandırsın, Ey Ebû Tureyf, ceza olarak Şam ehlinen tek bir kabilenin üstüne yürümek istemiyorum, fakat sen askerleriyle Nuhayle'ye git!” İnsanlar da onun peşinden gittiler Adiy Fırat kıyısı boyunca ilerledi, Şam'ın aşağısına kadar hücumlar yaptı.³⁰⁵

Dahhak b. Kays Guguthane üzerine saldırdı, Dahhak'ın kendilerine yöneldiği ve İbn Umeys'i öldürdüğü haberi Ali'ye ulaştı, Ali hutbeye çıktı ve dedi ki: “Ey Ehl-i Kûfe, artık ordunuzla beraber çıkın, çünkü ordumuzun bir tarafına saldırı oldu, öldürülen İbn Umeys'in olduğu yere gidin, namusunuzu koruyun, düşmanlarınızla savaşın, çabukça geri dönün”, dedi ki: “Ey Irak ehli! İsterdim ki sizden her sekiz adam için Şam ehlinen bir adam olsa (sayımız onların 8 katı olsa), Allah'ın laneti

³⁰³ Yakubî, Târîh, 96.

³⁰⁴ Yakubî, Târîh, 96.

³⁰⁵ Yakubî, Târîh, 97.

onların üzerine olsun onların zulümlerine sabırla savaşın, yazıklar olsun! Benimle beraber gelin, sonra eğer yenileceğimizi anlarsanız benim etrafımdan kaçın, Allah'a yemin ederim ki ben bir şehadeti çok istiyorum, şüphesiz ki o başımın üzerinde dönüp duruyor,³⁰⁶ bir de azgın genç develer gibi olan sizin idareciliğinizi bırakmayı büyük bir ruhla istiyorum, siz parçalanmış elbise gibisiniz, hangi taraftan tutulsa bir diğer tarafı yırtılır.” Hucr b. Adiy el-Kindî ayağa kalktı ve dedi ki: “Ey müminlerin emîri! Allah sana yakın olmak istemeyeni cennete yaklaştırmasın, yanında bulunan Allah'ın kullarını koru, hak mutlaka yardım edenidir (zafer kazanacaktır), şahadet iki kokunun en güzelidir, benimle beraber nasihatı kabul eden insanlara seslen, gücün yettiği kadar bana bir ordu oluştur, insanın ve ehlinin ordusu Allah'tır, muhakkak ki şeytan canları bedenlerinden çıkıncaya kadar insanların çoğunun kalplerini ayıramayacak (insanlar etrafından dağılmayacak).” Bu konuşması üzerine Ali, Hucr'u güzelce övdü ve dedi ki: “Allah seni şehadetten mahrum etmesin, ben biliyorum ki sen onların yiğitlerindensin.”³⁰⁷

Ali mescitte oturdu ve dört bin kişi toplandı, saldıranları aramak için onlarla beraber gitti, Hims'in bir kazası olan Tedmür'de onlarla karşılaşana kadar bu seyir devam etti, onlarla savaştılar ve onları yendiler, Dahhak'a kadar da ulaştılar, tam Dahhak'ın ele geçirecekleri sırada aralarına gece girdi, Dahhak o hal üzereyken kaçıp gitti, Hucr b Adiy oradaki şehirlerde iki gün iki gece baskın yaptı, sonra Süfyan b. Avf Enbâr'a saldırdı, Eşras b. Hassan el-Bekirî'yi öldürdü, Ali, Said b. Kays'ı gönderdi, Süfyan bunu duyunca döndü kaçtı, Ânât'a kadar onu takip etti, ama yetişemedi.³⁰⁸

Muâviye atlı bir bölükle Abdullah b. Mes'ade b. Huzeyfe b. Bedr el-Fizâri'yi gönderdi, Medine ve Mekke'ye yönelmesini emretti, bin yedi yüz kişilik orduyla gitti.³⁰⁹

Bu haber Ali'ye ulaştığında Müseyyeb b. Necbe el-Fezâri'yi yönlendirdi, ona dedi ki: “Ey Müseyyeb! Muhakkak ki benim, salahiyetine, cesaretine ve nasihatine

³⁰⁶ Yakubî, *Târîh*, 97.

³⁰⁷ Yakubî, *Târîh*, 98.

³⁰⁸ Yakubî, *Târîh*, 98.

³⁰⁹ Yakubî, *Târîh*, 98.

güvendiğim bir insansın, şu atlı askerlere doğru git onlarda tesirli ol, onlar senin kavmin.” Müseyyeb ona dedi ki: “Ey müminlerin emîri! Eğer ben senin güvendiğin kimselerden isem bu benim için mutluluktur.” Kemda, Tay ve diğer kabilelerden iki bin adamla yola çıktı, yolculuğu devam ettirdi, öncülerini gönderdi, Abdullah b. Mes’ade ile karşılaştı, onunla savaştılar, Müseyyeb arkadan onlara yetişti, İbn Mes’ade’yi almak ona mümkündü ama ele geçiremedi, onu koruyorlardı, İbn Mes’ade hezimete uğradı, Teyma’ya sığındı, Müseyyeb kaleyi kuşattı, İbn Mes’ade ve ashabı üç gün boyunca kaleyi korudu, ona “Ey Müseyyeb! Biz senin kavminiz, şefkat yolunu seç. İbn Mes’ade ve ashabının yollarını bırak kaleden kurtulsunlar.” dediler.³¹⁰

Gece çökünce gecenin altında çıktılar ve Şam’a ulaştılar, Müseyyeb sabahın ilk saatlerinde saldırdı, kaleye girdi, Abdurrahman b. Şübeyb dedi ki: Vallahi sen onların sözlerine kandın ey Müseyyeb, müminlerin emîrine hile yaptın, Ali’nin yanına döndü ve Ali ona dedi ki: Ey Müseyyeb! Sen benim nasihatçilerimdendin, sonra bunu yaptın! Onu birkaç gün hapsetti, sonra serbest bıraktı, Ardından onu Kûfe’de sadakaların toplanmasında emir kıldı. Bunun üzerine Muâviye, Busr b. Ebî Ertât’ı yönlendirdi, bir rivayete göre şöyle söylenmiştir: “İbn Ertât el-Amiri, Âmir b. Lüey’in kabilesinden olan, üç bin adamla birlikte, ona dedi ki: Git tâ ki Medine’ye ulaşınca kadar devam et, Medine ehlini oradan çıkar, kimlere uğradığını gizle (gideceğin yeri kimseye söyleme), bizim itaatimize dahil olmayan rastladığın kim varsa malını zorla al, Medine ehline şunu bildir; sen bizzat onları kastettin, senin yanında onların hiçbirinin beraati yok, hiçbirinin özrü yok, Mekke’ye gelinceye kadar git, hiçbirinden de vazgeçme (mallarını yağmala), Mekke ve Medine arasındaki insanları da korkut,³¹¹ onları darmadağın et, sonra ta ki San’a’ya varana kadar devam et, bizim orada bir topluluğumuz var, onlardan bana mektup geldi.” Busr çıktı, hiçbir Arap kabilesinin yanından geçmesin ki Muâviye’nin emrettiği şeyi yapmasın, Medine’ye kadar geldi, Ebû Eyyûb el-Ensârî Medine’nin valisi idi, Medine’den uzaklaştı, Busr girdi, minbere çıktı ve sonra dedi ki: “Ey Medine halkı kötü bir muameleye maruz kalmışsınız. Sizin için kötü örnek. Güvende ve rahat olan, rızık durmadan her yerden geldiği bir kavim vardı. Sonra onlar Allah’ın

³¹⁰ Yakubî, Târîh, 99.

³¹¹ Yakubî, Târîh, 99.

nimetlerini inkar ettiler. Allah bu yaptıkları karşılığında onları açlıkla cezalandırdı. İşte Allah bu meseleyi size vermiş ve sizi ehkinden kılmış.” Yüzleri değişti, ona küfretmeye başladılar. İnene kadar dedi ki: “Vallahi bana Câbir b. Abdullah el-Ensârî’yi teslim etmediğiniz sürece sizin can güvenliğiniz söz konusu değildir.” Câbir b. Abdullah el-Ensârî Peygamber’in hanımı Ümmü Seleme’ye koştı ve dedi ki: “Ben öldürülürüm diye korktum. Bu sapıklık biatıdır.” Dedi ki: “O zaman biat et. Allah korkusu Ashab-ı Kehf’i sulh giymekten ve kavgalarının bayramını kutlamaktan kurtardı.”³¹²

Busr Medine’de evleri yıktı. Sonra Mekke’ye kadar gitti ve Yemen’de Ali’nin valisi Ubeydullah b. Abbas idi. Haber Ali’ye ulaşınca hutbeye çıktı ve dedi ki “Ey insanlar! Sizin ilk eksikliğiniz sizden akıllı ve zeki olanlarınız konuşunca inananların, dediklerini yapanların gitmesi. Ben sizi tekrar tekrar ve baştan çağırdım. Açık ve gizli, gündüz ve gece. Ama çağrım sizin kaçmanıza sebep oldu. Sadece dua ve vaaz sizin hidayete ve selamete ermenize fayda etmedi. Allah’a and olsun ki ben biliyorum sizi neyin ıslah edeceğini. Ama onda fesada uğrarım. Bana biraz fırsat verin. Allah’a and olsun ki size gelen, sizi üzen ve azap çektiren biridir. Allah onu sizinle azaplandıracaktır. Ebû Süfyan’ın oğlu rezilleri ve sabıkalıları çağırıyor ve onlar da ona icabet ediyorlar. Ben sizi davet ediyorum siz düzelmeyorsunuz. Eskiye kaçılıyorsunuz. Bu dinin helakıdır. İşte Busr Yemen’de oldu. Ondan önce de Mekke ve Medine’de.”³¹³

Câriye b. Kudâme es-Sa’di dedi ki: “Ey müminlerin emîri! Allah seninle olan yakınlığımızı yok etmesin, bize ayrılık göstermesin, senin edebin ne güzeldir, Vallahi senin imamlığın da ne güzeldir. Bu kavme beni gönder!” Dedi ki: “Hazırlan, ben seni biliyorum şiddette ve darlık anında yardıma koşan bir adamsın, mübarek, hayırlı, seçilmiş bir adamsın, sonra Vehb b. Mes’ud el-Husami dedi ki: Ey müminlerin emîri ben de hazırlanıyorum.” Dedi ki: “Hazırlan o halde, Allah seni mübarek kılsın. İki bin kişiye Câriye’yi iki bin kişiye Vehb b. Mes’ud’u atadı, bana göre o ikisinin durumu beni yakaladıkları yerde benden gizlice bir şey istemeleridir, ikisi bir araya gelirse insanların reisi Câriye’dir.” Câriye Basra’dan yola çıktı, Vehb

³¹² Yakubî, *Târîh*, 100.

³¹³ Yakubî, *Târîh*, 100.

de Kûfe'den yola çıktı, Hicaz topraklarında karşılaştılar, Busr Taif'ten atağa kalktı, Yemen'e geldi, Ubeydullah b. Abbas Yemen'den geri çekildi, yerine de Abdullah b. Abd'ul-Meddân el-Hârisi'yi bıraktı. Busr geldi ve onu öldürdü, oğlu Mâlik b. Abdullah'ı da öldürdü. Ubeydullah b. Abbas oğulları Abdurrahman ve Kusem'i Cüveyriye'nin (annelerinin) yanında yerine halef bıraktı, o ikisiyle beraber Kinâne'den bir adamı da yerine bıraktı. Busr oradaki işini bitirdiğinde, Ubeydullah'ın iki oğlunu öldürmesi için yanına çağırdı, Kinanî kalktı ve dedi ki: "Vallahi o ikisi dışında herkesi öldüreceğim, özrümü de Allah'ın katında ve insanların yanında beyan edeceğim." Kılıcını çekti ve öldürülene kadar savaştı, Kinane oğullarından bir grup kadın çıktı ve şöyle dediler: "Ey Busr! Adamlar öldürüldü, çocukların durumu ne?" "Eğer Cahiliyede olsaydık Allah'a yemin olsun ki onları öldürürdüm." "Allah'a yemin olsun ki çocukların öldürülmesi konusunda sultan azimlidir, sultana karşı kötü bir muameleye de rahmeti geri çekilmiştir." Busr dedi ki: "Vallahi ben bunu yapmayı düşündüm ve kılıcımı ortaya koydum." Daha sonra bu iki çocuk sunuldu ve Busr o ikisini boğazladı, çocukların annesi mersiye okudu:

"İşte kim oğullarıma duygulandı? Onlar..."

Onlar benim kulağımdı, kalbimdi. Kalbim bugün çalınmıştır.

İşte kim oğullarıma duygulandı? Onlar..."

Kemiklerin iliği idi. İliğim bugün son nefeste.

İşte kim oğullarıma duygulandı? Onlar..."

İki fener gibi ışık saçarlardı..."

Busr'un haberini aldım. Ne dediklerine inandım ne de attıkları iftiraya. Oğullarımın şah damarından daha ince ve keskin saldırdı. Bunun gibi iş suçtur. Kim çılgınca yol gösterirse oğullarım için belasını bulur, eskiler gibi sapar. Sonra Busr Necran ehlini topladı ve dedi ki: "Ey Hristiyan kardeşler! Kendisinden başka ilah olmayana and olsun ki sizden nefret edeceğim bir iş duysaydım, sizden çok fazla kimseyi öldürürdüm!" Sonra iki orduya doğru gitti. Onlar Ali'nin taraftarlarıydı. Onlarla savaşıp bozguna uğrattı ve çok büyük katliam yaptı. Sonra Sanaa'ya döndü, Câriye b. Kudâme es-Sa'di gitti.³¹⁴

³¹⁴ Yakubî, *Târîh*, 101.

Necran'a varınca Busr'u aramaya başladı ondan başka yere kaçtı. Ona karşı gelmedi. Busr onun ahabından ve peşlerindekiilerden öldürerek Mekke'ye kadar gitti. Hicaz'a girince bir şey istemedi. Mekke ehli dedi ki: "Ali helaka uğradı. Kime biat edelim? Ali'den sonra ahabı kime biat etti?" Ağırlaşmaya başladılar ve dedi ki: "Allah'a and olsun ki zorla da olsa biat edeceksiniz." biat ettiler ve Medine'ye girdi. Ebû Hureyre ile anlaştilar. Onlar hayır dua etti ve Ebû Hureyre ondan kaçındı. Cârîye dedi ki: "Ey Medine halkı Hasan b. Ali'ye biat edin." Biat ettiler. Sonra Kûfe'ye doğru çıktı.³¹⁵

Medine halkı Ebû Hureyre'yi reddettiler. Gayyas b. Fıtr halifeden izin alarak dedi ki: "Ebû Halid el-Velbi bana anlattı." Dedi ki: "Ali'nin Cârîye b. Kudâme ile sözleşmesini şöyle okudum. Ey Cârîye sana Allah'tan sakınmanı tavsiye ediyorum. Onun tümü hayırdır. Allah'ın yardımı ile yürü seni yönlendirdiğim düşmanını bul. Seninle savaşmayanla savaşma. Sen de ahabın da ilerleseniz de yaralıyı öldürmeyin. Hiçbir yaratığı küçümseme. Su ehlini su için benimseme. Onların iyiliği ile güzel davranışla sularını için. Hiçbir Müslüman erkeğe ve kadına küfretmeyin. Kendine bir şey vacip kıl ki belki yaptığın şey başkasına edep öğretir.³¹⁶ Anlaşmaya ve anlaşana zulmetme. Allah'ı an, ne gece ne gündüz yalan söyleme. Ayağınızla gidin elinizle düzeltin, yürüyüşü yenile, düşmanı nerede olursa çıkar. Çıkar onu ön tarafından öldür, onu küçümseme, haklı yere kan akıt, haksız yere kan dökme. Tövbe edenin tövbesini kabul et. Her zaman her ne halde olursan haberim olsun. Doğrulukta doğruluk vardır. Yalancının fikri olmaz."³¹⁷

Ebû'l-Kenud şöyle dedi: Cârîye Busr'u aramaya geldi. Medine'ye dönmeden bir yere çıkmadan Yemen'e ve Necran'a vardı, öldüreceklerini öldürdü. Ama Busr ondan kaçtı. Ateş yaktığı için yakıcı ismi ile adlandırıldı. Ali valilerinin çıkması için Eşas b. Kays'a mektup yazdı. Eşas Azerbaycan'da vali idi. Şöyle ki: "Aldanman nefsendendir. Başkasına karşı cesur olman Allah vergisidir. Eskiden beri onun rızkını yemektesin ve onun ayetlerini inkar ediyorsun. Karşı gelmekten zevk alıyorsun. İyiliklerini bu gününde gideriyorsun. Eğer elçim sana bu yazımla gelirse kabul et. Gücünün yettiği kadar Müslümanların malından kaldır inşallah." Eşas mektubunu

³¹⁵ Yakubî, *Târîh*,102.

³¹⁶ Yakubî, *Târîh*, 102.

³¹⁷ Yakubî, *Târîh*, 103.

okuyunca ona gitti. Yezid b. Kays el-Erhabi'ye de yazdı. Şöyle ki: "Sen haracını taşımada yavaşladın.³¹⁸ Bunu neden yaptın bilmiyorum ama ben Allah'tan korkmanı tavsiye ederim. Müslümanlara ihanet etmekle cihadını kaybediyorsun, sevabını kaybetmemen için seni uyarıyorum. Allah'tan kork nefsini haramdan kurtar. Bana kötülüğünü gösterecek yol bırakma. Kesinlikle üzerinde suç bulmayayım. Müslümanları aziz kıl. Sözleşenlere zulmetme. Allah'ın sana verdikleriyle ahiret evini ara ve dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana lütfettiği gibi iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk arama. Çünkü Allah bozguncuları sevmez." Muhtar b. Ebû Ubeyd'in amcası Sa'd b. Mesûd'a yazdı. O da Medâin'de önderdi. Şöyle ki: "Sen vergini vererek Rabb'ine itaat ettin ve halifeni de razı ettin. Temiz ve doğru iş yaptın. Allah günahını affetti. Çalışmanı kabul etti. Dönüşünü güzelleştirdi."³¹⁹

O da Ömer b. Ebû Seleme el-Mahzû'ye yazdı. Peygamberin hanımı Ümmü Seleme'nin oğlu Bahreyn'de onun valisi idi. Şöyle ki: "Ben Numan b. İclah'ı Bahreyn'e vali kıldım. Sen eleştirmeyerek kabul et bunu. Ona verdiğim yetkilerden çık. Şam ehlinin zulmü için kalan azaplar için şahıslar seçtim. Senin de onlarla karşılaşmamızı görmeni istedim. Seni dini destekleyenlerden, hidayet taraftarlarından gösteriyorum. Allah bizi de seni de işini layıkıyla yapanlardan eylesin ve onunla dengelesin. Ömer kabul etti ve onunla birlikte hazır oldu. Sonra Ali'nin peşinden Kûfe'ye gitti. Onunla bir yıldan fazla geride kaldılar." Ona, Numan b. İclah Bahreyn'in malını götürdü diye haber geldi. Ali ona yazdı. Şöyle ki: "Kim emanete ihanet ederse nefsinin ve dinini tenzih etmezse kendini dünyaya vermiş olur. Sonra kalıcı ve uzun süre acıya, üzüntüye kapanır."³²⁰ Allah'tan kork, sen doğru olan bir kabiledensin. Sana doğru bakanın yanında ol ve senin hakkında bana gelen haber doğru ise düşün, senin için verdiğim fikrimi kabul et. Vergini haramdan temizle. Sonra bana yaz ki sana fikrim ve buyruğum gelsin. İnşallah Ali'nin mektubu ona gelince ve malı götürdüğünden haberi olduğunu bilince Muâviye'ye yetiştirdi."³²¹

Maskale b. Hubeyre'ye yazdı. Erdeşir Hira'nın malına saldırıyor ve bölüyor diye ona haber gitmiş. Oranın yöneticisiydi. Şöyle ki "Senden bana gelen habere

³¹⁸ Yakubî, *Târîh*, 103.

³¹⁹ Yakubî, *Târîh*, 104.

³²⁰ Yakubî, *Târîh*, 104.

³²¹ Yakubî, *Târîh*, 105.

göre senin Müslümanlar'ın ganimetini kavmine ve sert çıkan istekçilere ve ashaba ve yalancı şairlere paylaşırmana inanmak için hürmet ettim. Taneyi güvertene, rüzgarı temiz kılana and olsun ki bunu yapanı iyice araştıracağım. Eğer gerçekten onu bulduysam kendini bana karşı alçak bil, yaptıklarını zarara uğratanlardan olma. Onlar dünya hayatından sapmalarına rağmen iyi işler yaptıklarını zannederler.” Maskale de ona yazdı. Şöyle ki: “müminlerin emîrinin mektubu bana ulaştı. Hele sorsun eğer doğru ise beni cezalandırdıktan sonra azletsin. Ben her mülkümde özgürüm.³²² Rabia ve Mudar günleri benimdir. Eğer işimden bir dinar veya dirhem ve başka bir şeyi kayba uğratmışsam vali kılındığım zamandan müminlerin emîrinin mektubu gelene kadar bilin ki azl olmam iftiradan kolaydır bana.” Onun mektubunu okuyunca dedi ki: “Ebû'l-Fazıl'ın doğru olduğundan başka bir şey zannetmiyorum.” Ashabından bir adam gönderdi. Bazı valilerine teşvik ederek; ama hafife aldılar ve ona mektup yazdı. Şöyle ki: “Sen elçime küfrettin ve azarladın. Bana haber geldi ki kendini hoş tutuyor, yağı ve çeşitli yemek çoğaltıyormuşsun. Minberden inince de özgür iş yapanlar gibi yapıyorsun. Eğer bu böyleyse, kendine zarar verip adabıma karşı çıktın. Vay haline azamet ve büyüklük benim. Kim onları benden çekiştirirse ona kızarım dersin ama sana düşen rahatından ödün vermek. Allah Resûlü böyle buyurdu. Nasıl insanlardan yalancı şahitlik istersin. Sonra minberdeyken şahitlerin çoğalıyor ve Allah'ın gazabını büyütüyorsun kendine. Bir de sen nasıl Allah'tan salih insanların ecrini sana lütfetmesini istersin. Yetimden, duldan toplayıp refah sürdüğüün halde, Allah belanı versin! Üzerine düşen birkaç gün orucu tutsaydın, Allah için erzaklarından sadaka verseydin. Çünkü bu peygamberlerin yolu ve salihlerin adabı, nefsini ıslah et, günahına tövbe et. Allah'ın sana olan hakkını eda et, vesselam.³²³

Kays b. Sa'd yazdı. O da Azerbaycan valisi idi. Şöyle ki: “Haracında doğru ol ve askerine insaflı davran seni kabul edenlere Allah'ın öğrettiğinden öğret.” Sonra Abdullah b. Şebîl el-Ahmesî sana mektup yazıp iyiliği tavsiye etmemi istedi. Onu akıllı ve mütevazı gördüm. Koruyucularını yumuşat, kapını aç, doğruya güven, eğer hakka muvaffak olursa emeği onu sevindirir. Hevesin peşinden gitme, heves seni Allah yolundan şaşırtır. Hesap gününü unutanlar için Allah'ın yolundan sapanlara

³²² Yakubî, Târîh, 105.

³²³ Yakubî, Târîh, 106.

şiddetli azap vardır.³²⁴ Gayyas dedi: “Ali Muâviye ile savaş kararı alınca yine Kays’a yazdı.” Şöyle ki: “Abdullah b. Şebîl’i kendine halife olarak kullan ve bana gel. Müslümanlar apaçık toplandılar ve grupları yönetildi. Çabuk gel. Ay başında kendilerini özgür görenlere hazırlık yapacağım. Allah isterse geç kalmam. Senin için Allah bize de sana da tüm işimizde iyilik ihsan etsin.”³²⁵

Sehl b. Huneyf yazdı. O da Medine’de vali idi. Şöyle dedi: “Duydum ki Medine halkından Muâviye’ye gidenler olmuş. Yakaladığının gitmesine, kaçana üzülme. Uzak dursunlar onlar günah kazanacaklar. Karadakiler dirilse de hasımlar birleşse de onların hesaplamadığı elçin bana gelmiş izin istiyor. Gel Allah seni de bizi de bağışlasın. Hiçbir kusur bırakma yüce Allah’ın izniyle.”³²⁶

Ali, Ömer b. Müselleme el-Erhabi’ye yazdı. Şöyle ki: “İşinin liderleri sert olmanı şikayet ediyorlar. Onların şikayetlerine baktım bir hayır görmedim. Durumun iki şeyin arasında olsun. Bir tarafından sert diğer taraftan da zulmü ve eksigi olmayan yumuşak bir cilbab gibi olsun. Onlar bizi küçük düşürdüler. Onlarda neyin varsa al çünkü alçak gönüllüler. Allah’tan başkasına dost olmayın. Aziz ve Celil olan Allah dedi ki: ‘Kendinizden başka arkadaş almayın. Onlar sizi karıştırmaya çalışıyorlar.’ Yine Allah Azze ve Celle kitap ehline dedi ki: ‘Hüdeyleri ve Nasranîleri kendinize arkadaş tutmayın.’ Yine övülen ve yüce olan Allah dedi ki:³²⁷ ‘Sizden kim onlara arkadaş olursa o da onlardandır.’ Onları vergi ile tut ve onları arkalarından izle. Kanlarını dökmekten sakın, vesselam.”³²⁸

Kurza b. Ka’b el-Ensârî’ye yazdı. Şöyle ki: “Yönettiğin zimmiden adamlar, tarlalarında silinip kaybolan bir nehri konuştular. Onlar bununla Müslümanlar’a destek sağlıyormuş. Sen de onlar da düşünün. Sonra nehri yap ve onar. Ömrüme and olsun ki yapmaları, gitmeleri, aciz kalmaları da memleketin iyiliği için geri kalmaları da bizim için iyi olur, vesselam.”³²⁹

³²⁴ Yakubî, *Târîh*, 106.

³²⁵ Yakubî, *Târîh*, 107.

³²⁶ Yakubî, *Târîh*, 107.

³²⁷ Yakubî, *Târîh*, 107.

³²⁸ Yakubî, *Târîh*, 108.

³²⁹ Yakubî, *Târîh*, 108.

Münzir b. Cârud yazdı. O da İstahr da liderdi. Şöyle ki: “Babanın iyiliği sana. Beni sana karşı anlattı. Sende seni rezil eden hevesinin peşinden gitmeye izin vermedin. Duydum ki sen çoğu zaman işine hor bakıyormuşsun, minberinden oyalanmaya çıkıp ava gidiyor ve köpeklerle oynuyormuşsun. Yemin olsun ki eğer bu doğru ise yaptığının cezasını vereceğiz. Halkın cahili senden iyi. Mektubumu okuyunca bana gel. Esen kal.” Mektubu okuyunca geldi. Münzir b. Cârud onu azletti ve otuz bin vergi cezası kesti. Sonra onu Sasaa b. Suhan ile bıraktı. Ona yemin verdikten sonra o da yemin etti. Ali Sasaa'nın yanına eğitmek için girdi. Ali onu görünce dedi ki: “Bildiğime göre sen iyi yiyecek sağlayan ve erzağı bereketli, verimlisin.” Sasaa'da dedi ki: “Sen de Allah'a and olsun ki! Müminlerin emîri bilgili ve iyi gönüllüsün.” O ulu makamında Ali ona dedi ki: “Kavmine kibirli olma.” Liderlerini ziyaret etti. “Hayır, müminlerin emîri ama ehl-i beytin ve âlemlerin Rabbi'nin elçisinin amcası oğlunun bana gelmesi Allah'ın ihsanıdır.” Sasaa ona dedi ki: “Ey müminlerin emîri bu Carut'un kızı her gün gözlerini süzüyor, kardeşi Münzir'i hapsediği için, onu bırak ben ona kefil olurum.” Ali dedi ki: “Neden kefil oluyorsun?³³⁰ O bize olmadığını söylüyor. Yemin etsin onu bırakalım.” Sasaa dedi ki: “Allah'a and olsun o yemin edecek gibi.” “Allah'a and olsun ben de ki öyle zann ediyorum.” ve Ali dedi ki: “O ki acındırır. Bakınca giysisi aldatır. Tuzak taşır. Yemin etsin, bakalım veya etmesin.” Yemin etti ve kurtuldu. Ziyad'a yazdı. O Fâris yöneticisiydi. Şöyle ki: “Elçimin verdiği haber ilginçti. Senden onun arasındakini onu söylediğini iddia etti. Üzerine çok vergi yüklendi. Ona “Bunu müminlerin emîrine bildirme.” demişsin. “Ey Ziyad! Allah'a yemin olsun ki sen yalancısın. Eğer vergini göndermezsen seni öyle sıkıştırırım ki elin darda, yükün ağır olur. Ancak topladığın vergiyi söylendiği gibi iade edersen o başka.”³³¹

Kab b. Mâlik'e yazdı. Şöyle ki: “İşini bırak bir grup ashabinla Küretil Sudan varana kadar orada amillerini sor ve onların yaşamlarını takip et.” Ebû Merim el-Kureyşi el-Mekki Ali'ye vardı. Onun arkadaşıydı. Onu görünce dedi ki “Neden geldin ey Ebû Merim?” “Allah'a and olsun ki ihtiyaç için gelmedim. Ama eskiden sana sözüm var ve seni görmek istedim. Yeryüzünün ehli toplansa da sen yolunu şaşırılmazsın.” Dedi ki: “Ey Ebû Merim! Allah'a and olsun ki ben senin bildiğin

³³⁰ Yakubî, *Târîh*, 108.

³³¹ Yakubî, *Târîh*, 109.

dostunum ama Allah'ın rahmeti dışında olan Allah'ın kötü yaratıklarına çattım. Davet ediyorlar onlara karşı geliyorum. Sonra icabet ediyorum benden ayrılıyorlar. Dünya salihlere zordur. Allah bizi de sizi de onları da yar eylesin. Resulûllah (as) şöyle diyordu: 'Bela ve zorluk Allah'ı ve beni seveni, selin ırmağa akışından daha çabuk bulur.'"³³²

*Ebû el-Esved ed-Düelî yazdı. Abdullah b. Abbas'ın Basra kadısı idi. Ali'ye Abdullah'ın beytûlmaldan on bin dirhem aldığını bildirdi. Ona geri göndermesini emretti. Ve ona "Allah'a yemin ederim ki geri göndereceksin." diye yazdı. Abdullah b. Abbas geri gönderince veya çoğunu geri gönderince Ali ona yazdı. Şöyle ki: "Kişi bir işi yapacağını idrak ederse sevinir. Yapamayınca, kaçırınca da üzülür. Dünyadan gelene çok sevinme. Ondan kaçırdığına da üzülme. Ölümden sonrayı merak et, vesselam."*³³³

İbn Abbas diyor ki: "Müminlerin emîrinin sözünden aldığım ibreti hiçbir sözden almadım." Kümeyl b. Ziyat dedi ki: "Ali ellerimden tuttu. Cabban bölgesine çıkardı beni, çöle varınca üç kez derin derin nefes aldı ve dedi ki:³³⁴ "Ey Kümeyl! Kalpler bilgili, onlara bilgi seçeneği ver. Sana söyleyeceğimi aklında tut. İnsanlar üç çeşittir: Rabbani alim -kurtuluş yoluna öğrenim görmüş-, vahşi otlayan, her çağırmanın peşinden gidenler. İlim ışığını görmemişler. Emin olan yere gitmemişler. Ey Kümeyl! İlim maldan hayırlıdır. İlim seni bekler sen de malı bekliyorsun. İlim hâkim, mal mahkûmdur. Malı depolayanlar öldü ama onlar hayattalar. Zaman var olduğu sürece alimler de var olacaklardır. Benzerleri kaybolmuş örnekleri kalplerde mevcuttur. İşte burada diyerek göğsüne işaret etti. Öyleleri de vardır ki dünya için dini alet eder ve hak yolda olanlara karşı gelirler. Lezzetlere dalar şehveti için veya birikim için hüküm sürerler. İşte onlar yabani hayvanlara benzerler ve din erbabı değildirler."³³⁵

Ali devam etti: "Yeryüzü bu çeşit alimlerden eksik olmayacaktır. Bu gibi kimselerin sayısı az, tehlikesi büyüktür. Bunlar ilim ve gerçeklere karşı

³³² Yakubî, *Târîh*, 111.

³³³ Yakubî, *Târîh*, 111.

³³⁴ Yakubî, *Târîh*, 111.

³³⁵ Yakubî, *Târîh*, 112.

savaşacaklardır. Ey Kümeyl! Allah hüccetlerini ve dinini gerçek alimler ile kılsın. Dedi ki “Eğer ki ilim ehli ilmi hakkıyla taşımış olsalardı, Allah ve melekleri ve Allah’ın itaatinde olan her şey onları seveceklerdi. Ancak onlar dünya menfaatleri için çalıştılar ve insanlara ihanet ettiler.”³³⁶

Dedi ki: “İnsanın kıymeti yapmış olduğu iyiliklerle değerlendirilir. Ey insanlar! Dileğiniz ancak Allah’tan olsun ve sadece günahlarınız sizi korkutsun. Bilmeyen öğrenmekten, bilen ise öğretmekten utanmasın. Bilin ki sabrın imanda yeri, başın vücutta yeri gibidir. Aşiret olmadan güç, çoğunluk olmadan nesil ve malsız zenginlik isteyen kimse ma’siyet zilletinden itaat izzetine dönsün. Nice iyilik yaptım diye kendini aldatanlar var, nice ört basla kibirlenen kimseler var, nice iyi söz söyledim diye çılına dönüşen kimseler var. Hiç kimse duygularına dalmış olanlar kadar belaya uğramamıştır. Allah Azze ve Celle’nin şu ayetini duymadın mı hiç? “ Biz onları, günahları artsın diye şişiriyoruz”³³⁷

Dedi ki: “Kim cenneti özlerse şehveti unuttur. Kim ateşten endişe ederse haramlardan geri döner. Kim dünyada zahit olursa musibetler ona kolaylık sağlar. Kim ölümü beklerse iyiliğe koşar.”³³⁸

Hutbe verdi. Allah Azze ve Celle’nin şu ayetini okudu: “Gerçekten ölüleri biz ancak diriltiriz. Önden gönderdiği şeyleri ve bıraktıkları eserleri kitaba geçiririz. Zaten biz her şeyi ancak bir kütükle sayıp tespit etmişizdir.” Sonra dedi ki: “Bu şey gökten Allah’ın malda veya nefiste veya elle yazdığı eksiklik her nefse aynı yağmur damlası gibi iner. Kimin malına veya ailesine eksiklik uğrarsa kardeşinden bunu görmez ise bu ona fitne yaratmasın. Müslüman kişi dünyasından korkup zelil olmak için gelmemiştir. Onun sözü geçince acı çeker.”³³⁹ İnsanlar kolay ve şanslı olarak ona ganimet getirip zararı uzak tutan ilk başarıyı beklerken ihanetten ve yalandan temiz olana her gece ve gündüz iki iyilikten birini bekleyen adam gibi ya Allah’a dua edip Allah’ın yanında bir iyiliği olmayan ya da aile ve mal sahibi olduğu beraber soy ve dini olup da Allah’tan bir kapı açılmasını bekleyen mal ve evlat dünya hizbidir. İyi

³³⁶ Yakubî, *Târîh*, 112.

³³⁷ Yakubî, *Târîh*, 112.

³³⁸ Yakubî, *Târîh*, 112.

³³⁹ Yakubî, *Târîh*, 112.

amel ise ahretin hizbidir. Allah bütün kavimleri bir araya getirecektir. Şöyle buyurmuştur: “Her kim ki insanlara zulümlü muamele etmez, onlara yalan konuşmaz, söz verince sözünü yerine getirir ise o kimseye gıybet haram kılınmıştır. O hoşgörülü, adaletli kimsedir. Ona vuslat vaciptir.”³⁴⁰

Bir gün çıkıp şöyle dedi: Ey ilim tâlibi! Alim kimsenin üç alameti vardır; Allah'ı bilmesi, Allah'ın sevdiği ve sevmediği amelleri bilmesidir. Amil kimsenin de üç alameti vardır; onlar namazı kılan, zekatı veren ve Allah'tan korkan biri olmasıdır. Mütekellif erkeğin de üç alameti vardır; kendisinden üstün olan kimseyle tartışır, bilmediği bir konu koruyacaktır. İşte onları özliyorum. Hakkında konuşur, yapamayacağı şeylerle uğraşır. Zalimin de üç alameti vardır; kendisinden daha üstün olan kimseye isyan ederek zulmeder. Kendisinden daha güçsüz olan kimseye zulmeder. Zulüm ve kötülükler izhar eder. İki yüzlü kimsenin de üç alameti vardır; yalnız kaldığı zamanlar tembellik eder, kendisini gören kimse olduğunda ise çalışkan tavırlar sergiler ve yaptığı her işte övülmek ister.³⁴¹

Kıskancın da üç alameti vardır; kaybolunca dedikodu eder, bulunduğu yerde yakınlık gösterir. Musibete uğrarsa küfreder. Münafığın da üç alameti var; dili kalbini, yaptığı söylediğini, sırrı açık ki görüntüsüne muhalefet eder. Müsriğin de üç alameti vardır; onun olmayan şeyi yer, onun olmayan şeyi içer, onun olmayan şeyi giyer. Tembel adamların da üç alameti vardır; işlerini boşlar, elindekini sonuna kadar harcar, günahkâr olana kadar israf eder. Şüphesiz sizden öncekiler abarttıkları için helak oldular. Sizden hiçbir adam Allah'ın dininden bilmediğini konuşup sorumlu olmasın. Şüphesiz Allah Azze ve Celle hatanı görüp düzeltmeni ister.³⁴²

Ömer b. Hattab'a dedi ki: “Üç şeyi koruyup onlarla çalışırsan sana yeter.”³⁴³ Ama bırakırsan onlardan başkasının sana faydası olmaz. Bunlar; yakının da uzağın da sınırı olması, rızalıkta da kızgınlıkta da Allah'ın kitabı ile hükmetmek ve kırmızı

³⁴⁰ Yakubî, *Târîh*, 113.

³⁴¹ Yakubî, *Târîh*, 113.

³⁴² Yakubî, *Târîh*, 113.

³⁴³ Yakubî, *Târîh*, 113.

ile siyahın arasında adaletle paylaşmak.” Ömer ona dedi ki: “Az sözle çok şey anlattın.”³⁴⁴

Dünyayı karalayan duydu ve dedi ki: “Dünya ona doğru olana doğruluk yeri, anlayana afiyet yeri, ondan çoğaltana da zenginlik yeri, Allah’ı sevenlere mescid, vahyin indiği yer, meleklerin musallası, evliyaların ticaret hanı, orada rahmete erip cenneti kazandılar. Kim onu hala kötülüyor? Apaçık bildirir ve ayrılığa çağırır. Kendine ve ehline kusur bulur. Dünya belası bela gibidir. Sevincini sevinçlere teşvik etti. Musibet gitti. Adamlar onu esefle kınadılar.. Diğerleri de onun ve onların söylediklerine şükretti. Konuşunca inandılar. Ey Dünyayı kınayan kişi! Dünya ne zaman seni aldattı? Babanın eski yatak arkadaşları mı? Veya annenin zenginlik mertebesi mi? Kaç kez elinle hasta oldun? Boş vaatlerle oyaladın? Kime şifa istedin ve doktor vasiyet ettin. Sana doktorluğunun faydası olmadı. Sağlığın iyileşmedi. Onu dünya nefesine benzetti. Dövüşünü de dövüşene benzetti. Yarın ne ağlamanın faydası var ne de sevdiklerinin bir faydası var.”³⁴⁵

Hutbe verdi dedi ki: “Sizin için en çok korktuğum iki şey şudur; hevanın peşinden gitmek, mal biriktirmek. Mal biriktirmek ahreti unutturur. Hevesin peşinden gitmek ise hakkı engeller. Kim güvenilir bir grupta uyanırsa, bedeni sağlıklı olursa, günlük yiyeceği varsa dünya onun olmuş gibi olur. Yüce Allah diyor ki: ‘İzzetime, azametime, cemalime, parlaklığıma ve yüceliğime yemin olsun ki eğer benim sevgim bir kulun kalbini etkilerse, onun dersini ahirete ertelerim ve dünyada kalbini ferah ederim, gökler ve yeryüzü onun rızkını sağlar, dünya da onun önünde diz çöker. Yer ve gökler rızkını korur. İsteksiz olduğu halde dünya onun lehine olur.”³⁴⁶

İnsanları tanıyan bela içinde kaldı, kimin o insanlardan haberi olmazsa onlarla yaşar. Öyle bir zaman gelecek ki sefih ve cahil insanlar hakim olacak ve sadece fasık olan güzel görünecek, adil olan zayıf gibi görünecek, insanlar arazileri ganimet yapacaklar, sadaka almayı fırsat görecekler. O zamanda hükümdarlık kadınlarda ve vezirlik küçük kızlarda, emirlik çocuklarda olacak. O zamanda mümin insanın hükmü doğru görünmez, sadece kafir olan ona yakıştırır, kitap da sonunu

³⁴⁴ Yakubî, *Târîh*, 113.

³⁴⁵ Yakubî, *Târîh*, 114.

³⁴⁶ Yakubî, *Târîh*, 114.

ulaşır. Bir savaşta adamın birine şöyle söyledi: Sen korktuğun zaman rahmet haklı olur, sabredersen sevap alırsın. Ali'ye dennildi ki: Gök ve yeryüzü arasında ne kadar mesafe var? Güneşin akşama kadar yürümesi kadar dediler.”

Cemel savaşında dedi ki: “Ölüm insanlar arkasına koşmak gibidir. İnsanların canını almak için çok çabalıyor, çocuğu olmayan bile onu duduramaz, kaçan da ondan kurtulamaz. Hayatı devam ettirin fakat oturup aciz kalmayın, ölümden kaçan yok, siz öldürülmezseniz bile ölüm size gelir. Yemin ederim ki kılıçla bin defa vurulmak yatak üzerinden ölmekten daha hayırdır. Ona bir adam dedi ki: ‘Bana vasiyet ver. Dede ki: Sana Allah’tan sakınmanı tevsiye ediyorum, bir günde iki vakte dikkat et; bir sabah namazından güneş doğmasına kadar, ikinci ise ikindinden güneşin batmasına kadar. Bir şey öğrendiğinde mutlu olma, bir şeyi öğrenip yapınca mutlu ol.’³⁴⁷

Haris b. Harut el-Rani ona dedi ki: “Talha’nın, Zübeyr’in ve Ayşe’nin batulla anlaştıklarını zannediyorum.” “Ey Haris! O sana göre öyle” dedi. Hak ve batıl insanları tanıtmaz. Hakkı bil ki haklıyı bilesin. Batılı tanı ki kimden geldiğini bilesin. Gece vakti bir adam gördü ve tanıdığını sordu”.³⁴⁸

Dedi ki: “Vay sana! Bugün Allah’tan başkasını mı soruyorsun?” Ve ondan şöyle dediği rivayet edilir: “Ey gençlik toplumu şerefınızı edeple, dininizi ilimle koruyun. Namazdan çıkınca yüzünü insanlara karşı çevirip dedi ki hidayet ışığı olun. Dalaletin yol göstericisi olmayın. Allah’ın sevmediği şakadan nefret edin. Sadık ve doğru olun.”³⁴⁹

Dedi: “Sessizlik hoşgörüdür. Susmak selamettir. Gizlilik mutluluktur. Bir grup onun yanında toplanıp doğruyu andılar. Doğruluk hazinelerin en iyisidir ve bilginin en akıllısıdır. Onun küfründen bir küfür inkârından bir inkar sizi yolunuzdan alıkoymasın. Seni ona ortak koşanlar. Hidayet ehlinin aldığından daha büyüğüne ulaşamayanlar başkasından karıştırma nefsinden kazandığını. Doğruluk sadece üç şeyle tamamlanır; küçültmek, örtmek, hızlandırmak... Eğer küçültürsen büyütmüş

³⁴⁷ Yakubî, *Târîh*, 115.

³⁴⁸ Yakubî, *Târîh*, 116.

³⁴⁹ Yakubî, *Târîh*, 116.

olursun. Eğer örtersen onu tamamlamış olursun. Eğer onu hızlandırırsan yararlandırırısın.”³⁵⁰

Batı ehlinden bir kavim ona vardı. Onlara dedi ki: “İçinizde kendini belirtip sadece onunla tanınan var mı?” “Evet” dediler. “İçinizde kötülükten korunan iyilik yapan bir kavim var mı?” “Evet” dediler. “İşte onlar Muhammed ümmetinin en hayırlıları. Onlar doğru olanların arasında olanlar. Değer onlarla döner. Onlar ihmalkârı yakalarlar.” Onun şöyle dediği rivayet edilir: “Hayvanlara her şey ilham edildi. Dört husus dışında onu Allah’ın yarattığını ve rızık verdiğini, ölümden kaçmayı ve rızık isteği.”³⁵¹

Dedi: “Altı kişiye selam verilmez; Yahudiye, Nasraniye, Mecusiye, namuslu kadına iftira atan şaire, annelerin küfrüne neşelenen kavme ve yemeklerinde içki içilen kavme.” Dedi: “Kureyş’in ileri gelenleri iyileri iyilerine, kötülükleri kötülüklerine. Bir adamı yargıladı.” Dedi ki: “Ey müminlerin emîri! Beni yargıladığın ceza malımı helak etti, ailemi dağıttı. Öfkeleni hatta öfkesini yüzünde belli etti.” Sonra dedi ki: “Ey Kunbur! İnsanları cemaat namazına çağır.” İnsanlar toplanınca minbere çıktı ve Allah’a hamd-u senâda bulunduktan sonra dedi ki: “Sözlerim güvence olsun ve ben söylediğim sözlere kefilim. İbret olsun ki ektiğinizi biçeceksiniz ve her şeyin karşılığını alacaksınız. Takva sahibi olursanız kaybetmeyeceksiniz. Kişinin kendini bilmesini göz ardı etmesi yeter. Allah’ı yarattıkları arasında en çok öfkeliendiren; kurtuluş amacıyla her şeyi kendine caiz gören kuludur. Biat sözünü düşkün rast gele insanlar ona benzeyene daldılar. Namazla, oruçla, karanlık fitneye kanarak o fitneye tabi olanı bilmeyen insanlar onu âlim sayarlar. Hiçbir gün sağlam genç orayı boş bırakmaz.”³⁵²

“Ömrünü bir şeyler toplayarak veya bozuk sular içerek kendilerini doyuran kimseler insanların sıkıntılarını çözemeyeceklerdir. Bilmiyor dememeleri doğru veya yanlış hüküm vermeyeceklerdir. Bilgi edinmeksizin kuru rivayetlere göre

³⁵⁰ Yakubî, *Târîh*, 116.

³⁵¹ Yakubî, *Târîh*, 116.

³⁵² Yakubî, *Târîh*, 117.

davranacaktır. Siz peygamberinizin ehli beytini bırakıp nereye gidiyorsunuz? Gemiye çıkanların kurtulduğu gibi bu yolda giden de kurtuluşa erecektir.”³⁵³

“Ben sizin için ehli kehfın mağarası gibiyim. Sizin kurtuluş kapınızım. Kim kapıdan girerse kurtulur. Kim de geri kalırsa helak olur. Zilhicce’de Hücceti’l Veda’dan bin hüccet var, size içinizden bıraktığım iki şeyi tutarsanız benden sonra hiç sapmazsınız; Allah’ın kitabı ve ehli beytinin ıtrei. Acayip hükümlerle hüküm verdi. Hatta bir kabileyi yakıtı ve diğerlerini de tutuşturdu. Hırsızlığa bazı elin parmaklarını kesti. Zina yapan iki kişinin üzerine duvar devirdi. Şöyle diyordu: ‘Evinize kapanın tövbe arkanızdadır. Kim dış yüzünü hakka gösterirse helak olur. Şüphesiz Allah bu milleti kılıçla kırbaçla edeplendirdi. Lider kimseye acımaz.’”³⁵⁴

2.5. Hz. Ali’nin Şehadeti

Şaban ayından son on gün kala hicrî 40 yılı idi. Abdurrahman b. Mülcem el-Murâdî Kûfe’ye geldi. “Ali’nin geldiğinden haberi olunca sözünü yerine getirdi.” dedi. “Zaten bana ondan başkası kalmadı” dedi. Şimdi zamanı. Eşas b. Kays el-Kindî’nin yanına indi. Onun yanında bir ay kaldı. Kılıcını keskinleştiriyordu. Üç nefer çıkmışlardı. Onlardan biri Şam’da Muâviye’ye yönelmişti. Diğeri de Mısır’da Amr b. As’a biri de Ali’ye. O da İbn Mülcem idi. Muâviye’nin sahibiyse onu vurdu. Kalçasına değdi ve saldırıp evine girdi. Amr b. As’ın sahibi ise Amr’ın emniyet görevlisi Harice b. Ebû Habibe’yi vurdu. ³⁵⁵

Onda bir şey azalırca çoğaltın. Onun çoğalması hayırdır. Kin gütmeden dönene kadar aldırmadan çoğalt. İnsanların arasında savcı olarak oturdu. Buna aldanan başkalarını kurtarmaya kefil oldu. Bir şeyi bir şeyle ölçerken kendini yalanlamaz. Bir şeyde karıştırsa da kendinde gizler. Ona bilmiyor denmesin diye Allah’a and olsun onun hakkında geçen yazılmadı. Övünen iyiliğın sahibi değil o. Gece karanlığın anahtara rastgele aldırmayan biri bilmediğine özür dilemez ve kurtulur. Bilgi de göze dokunan bir şey sunmaz. Rivayetleri harabeden rüzgârın dağıtması gibi dağıtır. Ondandır kan akıtır geri kalan ağlatır. Serbest olması haram

³⁵³ Yakubî, *Târîh*, 118.

³⁵⁴ Yakubî, *Târîh*, 118.

³⁵⁵ Yakubî, *Târîh*, 119.

olanı yargısıyla helalleştirir. Serbest olması helal olanı da kendi rızası için haram kılar. Sizi nereye götürüyor. Ya da siz nereye gidiyorsunuz. Peygamberimizin ehli beytinden, gemi ashabının kötü kökenlerinden, ondan kurtulan nasıl kurtulduysa bundan da kurtulan kurtulur. Kefilin vay haline onların peşine düşen olursa.³⁵⁶

Ali öldüğünde Hz. Hasan hatib olarak kalktı, Allah'a hamdetti ve şükretti ve Hz. Peygambere salat getirdi, sonra dedi ki: “Muhakkak ki bu gecede öyle bir adam gitmiştir ki önceki insanlar onun gibisini görmedi ve sonraki insanlar da onun gibisini göremez. O ki savaştığında onun sağında Cebrail ve solunda Mikail oluyor. Allah'a yemin olsun ki o, Musa b. İmran'ın vefat ettiği gecede vefat etti, İsa b. Meryem'in göğe yükseldiği ve Kur'an'ın indiği gecede vefat etti. Muhakkak ki o arkasında dinarlar bırakmadı ve mal bırakmadı sadece malından 700 dirhem kaldı. O parayla da ailesi için bir hizmetçi almak istiyordu.” Ka'ka b. Amr onun kabrindeyken dedi ki: “Allah ondan razı olsun, ey muminlerin emîri, yemin olsun senin hayatın bir hayırın anahtarı idi, insanlar seni kabul etseydi onların üstü ve altlarından yerlerdi (çok hayır ve nimet göreceklerdi). Fakat nimete yüz çevirdiler ve dünyayı ahiretten daha faziletli gördüler.”³⁵⁷

Onun hilfetinde 36 yılında Abdullah b. Abbas insanlara hac imamı oldu. Kusem b. Abbas 37 yılında yaptı ve deniliyor ki Abdullah b. Abbas yaptı. 38 yılında Ubydullah b. Abbas yaptı ve 39 yılında Şeybe b. Osman yaptı. Hz. Ali'nin ashabından sancağını taşıyan kişiler ise; Ebû Tufeyl Amir b. Vatile, Hubbat el-Urani, Reşit el-Heceri, Huvayze b. Mishir, Alasbağ b. Nabata, Mathem el-Nammar, Hasan b. Ali³⁵⁸

³⁵⁶ Yakubî, *Târîh*, 119.

³⁵⁷ Yakubî, *Târîh*, 120.

³⁵⁸ Yakubî, *Târîh*, 120.

SONUÇ

Çalışmamızda Yakubî'nin Tarih isimli eserini temel alarak aynı zaman da diğer İslam tarihi kaynakları ile de kıyaslama yaparak Hz. Ali dönemi siyasi olaylarını aktarmaya gayret ettik. Onun aktardığı rivayetlerin bir kısmının diğer İslam tarihi kaynaklarında geçmediğini tespit ettik, ancak birçoğunun diğer kaynaklarda geçtiği ifade edilmelidir. Çalışmamızda özellikle Yakubî'nin aktarmayı tercih ettiği ya da aktarmamayı tercih ettiği rivayetleri tespit edip karşılaştırma noktasına gittik. Yakubî'nin, içerisinde çağdaş tarihçilerin de bulunduğu birçok İslam tarihçisi ve şarkiyatçı tarafından Şîa'ya mensup bir tarihçi olarak değerlendirilmesi bizim de çalışmamızda çıkış noktamız oldu. Bu noktada şülikle itham edilen Yakubî'nin sahip olduğu mezhebi düşüncüyü eserine yansıtıp yansıtmadığı ve eserini telif ederken olaylara ne kadar tarafsız yaklaştığı hususunu değerlendirmeye çalıştık. Genel olarak çalışmamızdan elde ettiğimiz sonuçlar Yakubî'nin şîi temayüllü olduğunu göstermektedir.

Çalışmamızın giriş bölümünde Yakubî'nin hayatı, eserleri, ilimi kişiliği ve tarihçiliği hakkında bilgi vermeye çalıştık. Bu noktada onun ilk dönem tarihçiler arasında önemli bir konuma sahip olduğunu gördük. Yakubî'nin yazım metodu diğer İslam tarihçilerinden biraz farklı olmakla birlikte gözlemlediklerini ve bizzat dinlediklerini eserine akıcı bir üslulle aktardığı görülmektedir. Tezimizin birinci bölümünde Hz. Ali'nin hayatından, Yakubî'nin Tarih'ini baz alarak halife seçilmesi ve ilk faaliyetlerinden bahsettik. İkinci bölümünde ise Cemel Savaşı, Sıffin Savaşı, Tahkim ve haricîlerden bahsetmeye çalıştık. Çalışmamızdan elde ettiğimiz şu çıkarımları verdikten sonra konuyla ilgili genel kanaati ifade edeceğiz.

Yakubî Hz. Ali'nin hilafeti hak ettiğini delillendirmek üzere onun fazileti ile ilgili uzunca rivayetlere yer vermiştir. Özellikle Malik b. Haris el-Eşter'in vasilik ile ilgili rivayeti bunun açık bir örneğidir.

Yakubî Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr'in oluşturdukları Basra muhalefetini neredeyse en ince ayrıntısına kadar vermektedir. Bu noktada da suçu Hz. Âişe'nin üzerinden alarak Talha ve Zübeyr'e yüklemektedir. Ancak Taberi, İbnü'l-Esîr, İbn

Kesîr gibi İslam tarihi müellifleri açık bir şekilde Âişe'nin suçlu olduğunu ifade etmektedirler.

Yine bu konuyla ilgili Talha ve Zübeyr'in Hz. Âişe'nin yanına gelerek huruca teşvik ettiklerini ifade eder. Öte yandan Hav'eb rivayetini de aktararak, esasında Hz. Âişe'nin Cemel'de yaşananlarla bir ilgisi olmadığını izah etmeye çalışır. Ayrıca oradaki suyun Hav'eb suyu olmadığı noktasında Hz. Âişe'yi ikna ettiklerini ifade eder. Yine bu rivayet özellikle Hz. Âişe ve sahabenin Basra'ya gitme konusunda haksız oldukları izlenimini vermektedir.

Yakubî'nin detaylı bir şekilde aktardığı konuşmalardan birisi de Âişe taraftarlarının Osman b. Huneyf ile olan konuşmalarıdır. Oun aktardıklarına göre Hz. Ali'nin valisi Hz. Ali taraftarlarınca kandırılmış, savaş için gelmediklerine ikna olan vali silahını bırakınca Hz. Âişe'nin Taraftarları Osman b. Huneyf'e saldırarak beytülmali yağmalamışlardır. İbnü'l-Esîr, İbn Kesîr'de durum tam tersi. Onlar da Osman b. Huneyf'i suçluyorlar.

Yakubî, Hz. Âişe ve taraftarlarının Basra'ya geçtikten sonra yaşadıkları olaylar hakkında bilgi vermemektedir. Hav'eb rivayetine kadar olan kısmı ayrıntılarıyla vermesine rağmen sonraki yaşananları vermemesi muhtemelen şîilik temayülünden kaynaklanmaktadır.

Yakubî, Cemel Savaşı'na girmeden önce Hz. Ali'nin Talha ve Zübeyr'le olan konuşmaları, Talha ve Zübeyr'in Mekke'deki faaliyetleri, Hz. Ali'nin Basra'da ne yapacağı, Hz. Ali'nin azlettiği valilerin Cemel'deki konumları gibi konuları atlayarak doğrudan Cemel Savalı'ndan bahsetmiştir. Bu noktada da Hz. Ali'nin savaşın başlamaması için gösterdiği çabayı nakletmektedir.

Yakubî Cemel Savaşı sırasında Hz. Ali ve Cemel ashabi arasındaki konuşmaları muhtasar bir şekilde nakletmektedir. Bu noktadaki rivayetlerde de seçici olduğu görülmektedir. Zira Yakubî'nin naklettiği rivayetler bazı İslam tarihi kaynaklarındaki rivayetlerden oldukça farklı bir muhteviyata sahiptir. Mesela İbnü'l-Esîr'de geçen rivayette Hz. Ali Zübeyr b. Avvam'ı "Allah'ın emirleri hatırlatıldığı

zaman ona uyacak adamların ilkidir.” türünden rivayetler Yakubî’de yer almamaktadır.

İslam tarihi kaynakları genel olarak ashabın aslında savaşmak için Basra’ya gelmediklerini ifade etmektedir. Ancak Yakubî’de durum bu kadar açık değildir. Yakubî bu tür konuşmaları aktarmamış ancak Hz. Ali’yi koruyucu bir tavırla savaşı başlatan tarafın Hz. Ali ve taraftarları olmadığını açıkça ifade etmiştir.

Yakubî Siffin Savaşı’nı aktarırken genelde Muâviye ve taraftarlarının Hz. Ali ve taraftarına karşı olan genelde olumsuz olarak değerlendirebilecek hadiselerle temas etmekte ancak savaşın genel seyri ile ilgili bilgiler vermemektedir. Ancak diğer İslam tarihi kaynakları bu bilgilerin yanında Hz. Ali’nin Medine’den çıkışından, Medâin’e, oradan Fırat nehrine doğru batıya gidişine kadar olan detayları vermektedirler.

Öte yandan Yakubî’nin aktardığı rivayetler içerisinde dikkatleri çeken bir diğer husus da Ammar b. Yasir’in öldürülmesinden Muâviye’nin sorumlu tutulmasıdır. Bir diğer nokta ise bedir ehlinin yetmiş, biat-ı rıdvana katılan 700 kişiyle hareket ediyor olması yani Hz. Ali’nin yanında çarpışan faziletli sahabeden bahsetmesi de mezhebi anlamdaki yaklaşımını örnekleyen hususlar içerisinde değerlendirilebilir.

Yakubî, Tahkim sırasında Hz. Ali ile Amr b. As arasında geçen diyaloga hiç değinmeden atlamıştır. Daha önce de ifade ettiğimizi üzere Hz. Ali isminin tesmiye edilmesine karşı çıkışı Hz. Ali tarafından sert bir şekilde eleştirmiştir. Hatta Hz. Ali islami ölçülere uymayan bir tavırla Amr b. As’a kızmış ve bu durum da Yakubî tarafından eserine alınmamıştır. Yakubî Hz. Ali’ye olan bu korumacı tavrından dolayı muhtemelen kendisinin de yanlış bulduğu ve Hz. Ali’ye yakıştıramadığı bu tavrı eserinde zikretmemiştir.

Yakubî’nin Tarih’inden Hz. Ali dönemiyle ilgili öne çıkardığı rivayetleri anlatmış bulunmaktayız. Görüldüğü üzere Yakubî mesup olduğu Şii düşüncüyü eserine aldığı rivayetlerle ya da değerlendirmelerle bazen açıkça ama çoğu kez inceden inceye işlemiştir. O rivayetleri aktarırken gerek kendisinden önceki tarihçiler

gerekse de çağdaşlarının yaptığı gibi bütün rivayetleri aktarmamış, bu bağlamda kendisinin de ifade ettiği üzere geçmişten o güne kadar gelen eserleri kapsayan bir kitap yazmak yerine, yıllara göre farklılık arz eden bu rivayetler içinden kendisine göre sahih olan rivayetleri toplamıştır. Ancak konu içerisinde de değindiğimiz üzere, mesela Hav'eb rivayetinde olduğu gibi sıhhati oldukça şüpheli olan rivayetleri de eserine almıştır.

Yakubî'nin Şia eğilimli bir müellif olduğunun tespiti noktasında ifade edilmesi gereken bir diğer husus da onun hulefa-yı raşidîn dönemini başlıklandırırken seçmiş olduğu kelimelerdir. Zira Yakubî dört halife dönemini başlıklandırırken Ebû Bekir dönemi, Ömer dönemi, Osman dönemi ifadelerini kullanırken Hz. Ali ve Hz. Hasan dönemlerini ifade etmek üzere "halife" ibaresini kullanmıştır. Bilinçli bir şekilde seçtiği bu kelime dahi Yakubî'nin Şia'ya mensubiyetini ortaya koyma noktasında önem arz etmektedir. Belki de Yakubî'nin şîi düşüncesini açıkça ifade edememesinin ardında yatan sebep Abbasiler döneminde yaşamış olmasıdır. Ancak burada şunu da ifade etmemiz gerekir ki Yakubî diğer şîi tarihçilere göre oldukça mutedil bir tarihçidir.

KAYNAKÇA

- AĞARI, Murat, ‘Yakubî’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, İstanbul, 2016.
- AKSU, Ali, Nehcü'l Belağa'da Hz. Ali'nin Bazı Tavsiye Ve Uyarıları, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/2, 2008.
- APAK, Adem, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi II*, İstanbul 2013.
- APAK, Adem, ‘Hz. Ali’nin İlk Dönem Siyasî Hadiselerdeki Rolü’ *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, Sayı: 1, Bahar 2005.
- ARSLAN, İhsan, ‘Ubeydullah b. Ömer’in Hayatı ve Siyasî Faaliyetleri’, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, Sivas 2018, II.
- ARSLANTAŞ, Nuh, *İslâm Dünyasında İktisadî ve İlmî Hayatta Yahudiler: Abbasîler ve Fatımîler Dönemi*, İstanbul 2009.
- ARI, Salih, ‘Tarih ve Coğrafyacı Olarak Yakubî’, *İslami İlimler Dergisi*, Sayı: 2, Güz 2008.
- ATAY, Hüseyin, *Ehl-i Sünnet ve Şia*, Ankara 1983.
- AZİMLİ, Mehmet, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4 Hz. Ali*, Ankara, 2017.
- BAKIR, Abdulhalik, *İdarî ve İktisadî Yönden Hz. Ali Dönemi*, Ankara, 1990.
- BROCKELMAN, Carl, ‘Ya’kubî’, *İA*, XIII.
- BROCKELMAN, Carl, *Târîhu’l-Edebi’l-Arabî*, Çvr. Abdulhalim en-Neccâr, Kâhire 1983, IV.
- el-CÜBÜRÎ, Kâmil Selmân, *Mu’cemü’l-Üdebâ Mine’l-Asri’l-Câhilî Hattâ Sene 2002 m.*, Beyrut Lübnan 2003, I.
- ÇAMYAR, Selahattin, *Ya’kubî ve Tarihçiliği*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.
- DEMİRCAN, Adnan, *Ali-Muâviye Kavgası*, İstanbul, 2002.
- DEMİRCAN, Adnan, *Fitne Kardeşlerin Savaşı*, İstanbul 2015.
- DEMİRCAN, Adnan, *Siyer*, İstanbul 2016.

- DEMİRCAN, Adnan, ‘Tarih Üzerine Bazı Düşünceler’, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2007, cilt: IV, sayı: 3.
- FAYDA, Mustafa, ‘Âişe’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, 2016.
- FAYDA, Mustafa, ‘Halife b. Hayyat’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, 2016.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, “Ali”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, II, İstanbul, 2016.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, *İbâdiyenin Doğuşu ve Görüşleri*, Ankara 1983.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, *İmam Ali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, *İmâmiyye Şîası: Caferiyye Mezhebi, Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, Konya 1984.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, ‘Sakife Olayı Veya Hz. Ebû Bekr’in Halife Seçilmesi’, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, Cilt V, Sayı 3, İstanbul 1982.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, *Türkiye’de Alevilik- Bektaşılık*, Konya 1990.
- GOLDZİHER, Ignace, *Klasik Arap Literatürü*, Çev. Azmi Yüksel-Rahmi Er, Ankara 1993.
- GÜZEL, Ahmet, *Abbasî Halifesi Mehdi b. Mansur*, İstanbul 2017.
- el-HAMİS, Osman b. Muhammed, *Sahabenin Yüzyüze Kaldığı Olaylar ve Fitne'nin Tarihi*
- HALİFE B. HAYYAT, Ebû Amr eş-Şeybani (240/854), *Târîhu Halife b. Hayyat*, Thk. Ekrem Ziya el-Umerî, Riyad 1985.
- HATİPOĞLU, M. Sait, *Hilafetin Kureyşliliği*, Ankara 2005.
- İBNÜ'L-ESİR, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (630/1233), *el-Kâmil fi't-Târîh*, Thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Beyrut Lübnan 1987, III.
- İBN HACER EL-ASKALANÎ, Ahmed b. Ali b. Hacer (852/1449), *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut Lübnan 1995, IV.

- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik (213/828), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Thk. Mustafa es-Sakkâ, İbrahim el-Ebyarî, Abdulhafız Şelebî, Beyrut Lübnan 2007, I.
- İBN İSHÂK, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Yesâr el-Muttalibî el-Medenî (151/768), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Thk. Ahmed Ferid el-Mezidî, Lübnan 2009.
- İBN KESÎR, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer (774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cize-Hicr 1997.
- İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî (276/889), *el-Meârif*, Thk. Servet Ukkâşe, Kahire 1981.
- İBN SA'D, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' Zühri, (230/845), *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, Thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire 2001, II.
- İNAN, Yusuf Ziya, Ebu Turab Hz. Ali'nin Hayatı, İstanbul 1966.
- KEHHÂLE, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Dımaşk 1957, I.
- KILIÇ, Ünal, 'Hz. Ali'nin Şehirlerinin İdarecileriyle İlgili Politikaları', *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XII/2, Sivas 2008.
- KOÇYİĞİT, Talat, *Hadis Usûlü*, Ankara 1975.
- KORKMAZ, Sıddık, *Tarihin Tahrifi İbn-i Sebe Meselesi*, İstanbul 2005
- MAHZEN, Yernar, *Yakubî'nin Târîhu'l-Yakubî ve İbnü'l-Esîr'in el-Kâmil fi't-Târîh'ine Göre Emevî Halifelerinin Kişilikleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010.
- MESCİD-İ CÂMÎÎ, Muhammed, *Ehl-i Sünnet ve Şia'da Siyasî Düşüncenin Temelleri*, Trc. Malik Eşter, İstanbul 1995.
- Mecelletü Merkezi'l-Vesâiki ve'l-Hirâsâti'l-İnsâniyye* (Risale, Câmîatü Katar'da neşredilen isimli bir dergide yayınlanmıştır.)
- en-NEDVÎ, Ebu'l-Hasen Ali, *Ali el-Murtezâ*, Çvr. Yusuf Karaca, İstanbul 1995.
- ÖNKAL, Ahmet, 'Amr b. Âs', *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, 2016

- ÖNKAL, Ahmet, ‘Araplarda Ensâb İlmi ve İslâm Tarihi Açısından Önemi’, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya 1990, Sayı: 3.
- ÖNKAL, Ahmet, “Tahkim Olayı Üzerine Bir Değerlendirme”, *İSTEM*, sayı:2, 2003.
- ÖZ, Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, İstanbul 2008.
- ÖZ, Şaban, ‘Müşâkeletü’-n-Nâs li-Zamânihim ve Mâ Yağlibu Aleyhim fi Kulli Asrîn Kitap Tanıtımı ve Değerlendirmesi’, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 14, Kahramanmaraş 2009.
- ÖZ, Şaban, *Sahabe Sonrası İktidar Mücadelesi*, Ankara 2011.
- ÖZDEMİR, Mehmet, ‘Siyer Yazıcılığı Üzerine’, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2007, cilt: IV, sayı: 3.
- SARIÇAM, İbrahim, *Emevî- Haşimî İlişkileri*, İstanbul 2011.
- SARIÇAM, İbrahim, ‘Hz. Ali’nin Hayatı ve Şahsiyeti’, *Hayatı, Kişiliği ve Düşünceleriyle Hz. Ali Sempozyumu*, Bursa 2005.
- SALLABİ, Ali Muhammed, *II. Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, Çvr. Mehmet Akbaş, İstanbul 2008.
- es-SALİH, Subhi, *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstılahları*, Çvr. M. Yaşar Kandemir, Ankara 1973.
- SÖZENGİL, Tarık Mümtaz, *Tarih Boyunca Alevilik*, İstanbul 1991.
- ŞÂKİR, Mustafa, *et-Târîhu’l-Arabî ve’l- Müerrihûn*, Beyrut Lübnan 1983, I, 249-253. Ayrıca bkz. Yakubî, *Müşâkele*.
- ŞEŞEN, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih- Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1988.
- TABERÎ, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid (310/923), *Târîhu’t-Taberî*, Beyrut Lübnan 2005, I.
- UYAR, Gülgün, *Ehl-i Beyt: İslâm Tarihinde Ali- Fâtıma Evlâdı 260/873’e Kadar*, İstanbul 2008.
- ÜNLÜ, Nuri, *İslam Tarihi*, İstanbul 1992, I.

YAKUBÎ, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Cafer b. Vehb b. Vâzih el-Kâtib el-Abbâsi, *Târihu'l-Ya'kubî*, Beyrut Lübnan 1993, I.

YAKUBÎ, Ahmed b. Ebi'l-Yakub b. Cafer b. Vehb b. Vâzih (292/905), *Kitâbu Müşâkeleti'n-Nâsi li-Zamânihim ve mâ Yağlibu Aleyim fî Külli Asrin*, Thk. Mazyûf el-Ferrâ, Câmiatü'l-Katar 1993.

YAKUBÎ, Ahmed b. Ebi'l-Yakub b. Cafer b. Vehb b. Vâzih (292/905), *el-Buldân*, Thk. Muhammed Emin Dannavî, Beyrut Lübnan 2002.

YÂKUT, Yâkut b. Abdillâh el-Hamevî er-Rumî, *Mu'cemü'l-Üdebâ İrşâdü'l-Erib İlä Ma'rifeti'l-Edîb*, Thk. İhsân Abbâs Beyrut Lübnan 1993, I.

YAZICI, Nesimi, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Ankara 1992.

EKLER

ALİ B. EBÛ TALİB'İN HİLAFETİ

Ali b. Ebû Talib b. Abdulmuttalip halife oldu ve annesi Fatıma bnt.³⁵⁹ Esed b. Haşım b. Abdumenaftır. Salı günü Zilhiccenin son yedinci gecesi idi. Yıl 35 idi. Acemi aylardan Haziran idi. Güneş yirmi altı derece ve kırk dakika ikizler burcunda idi. Ay on sekiz derece ve kırk dakika kova burcundaydı. Zühal yirmi beş derece sümbülde Merih ise yedi derece oğlak burcundaydı. Talha, Zübeyr, muhacirler ve ensarlar ona biat ettiler. Ona ilk biat eden Talha idi. Beni Esed'dan bir adam dedi ki "İlk biat eden eli sakat veya eksik el Eşter kalktı ve dedi ki sana biat ediyorum Kufe ehlinin adına ya emir-el müminin." Sonra Talha ve Zübeyr kalktılar ve dediler: "Muhacirlerin biatı adına sana biat ediyoruz. Sonra Ebu'l Heysem b. Teyhen ve Ukbe b. Amr ve Ebû Eyüb kalktılar ve dediler: "Sana biat ediyoruz. Ensarın ve diğer Kureyşlilerin adına."³⁶⁰

Kureyşten üç grup dışında bütün insanlar biat etti. Mervan b. Hakem, Saîd b. Âs ve Velid b. Ukbe kavminin sözcüsüdür. Dedi ki "Ey sen, bize haksızlık ettin, hepimize, bense Bedir günü babamı öldürdüm. Sa'd ise babamı öldürdü. Mervan ise babasına küfür etti ve sonra Osman'a sarıldı. Onu yanına alınca Abdumenaft oğulları onları öldürdü.³⁶¹ Biat ettik ama bizim şartımız bizleri affedeceksin ve her şeye izin vereceksin ve arkadaşımızın katilini ölüreceksin. Ali kızdı ve dedi ki "Hakkınızı almama gelince ondan sakının. O haktır. Yaptıklarınızı yargılamak bana düşmez. Bu ancak Allah'ın yetkisidir benim değil. Özverinizdeki affetmek ise Müslümanların ve Allah'ın adaletini gösterir. Osman'ı öldürenleri katletmek bugün gerekli ise yarın da gerek. Ama size Allah'ın kitabını ve peygamberin sünnetini uygulamam gerek. Kim haktan yana ise batıl ondan uzaktır. Hakka istediğiniz gibi ulaşabilirsiniz. Mervan dedi ki "Sana biat ediyoruz ve seninle kalacağız. Sen de gör biz de görelim. Sen de gör biz de görelim."³⁶²

³⁵⁹ Yakubî, *Târîh*, 74.

³⁶⁰ Yakubî, *Târîh*, 75.

³⁶¹ Yakubî, *Târîh*, 75.

³⁶² Yakubî, *Târîh*, 76.

Ensar'dan bir grup kalkıp konuştu ve içlerinde ilk konuşan Sabit b. Kays b. Şemmas el-Ensar'ın hatibiydi ve dedi ki: “Vallahi ey müminlerin emîri eğer hilafette senden daha önde olsalar bile dinde senden daha önde değiller, ve dün seni geçmiş olsalar bile muhakkak bugün sen onları geçtin senin durumunda aranızda hiçbir gizlilik yoktur ve senin durumun konusunda bir bilinmezlik de yoktur, bilmedikleri şeylerde sana muhtaç kalırlar fakat sen ilminle kimseye muhtaç kalmazsın.”³⁶³

Sonra Huzeyme b. Sabit el-Ensârî kalktı, iki şahidi ve o dedi ki “Ey müminlerin emîri biz buyruğumuzda senden başkasına yönelmedik dönüş sanadır sadece sana. Seni hakkında kendimize inanırsak sen insanlar içinde Allah'ı en iyi bilensin ve Allah'ın elçisine ilk iman edensin. Onlarda olan sende var ama onlarda sende olan yok.”³⁶⁴

Sasaa b. Sudan kalktı ve dedi ki: “Ey müminlerin emîri!”³⁶⁵

Sen hilafeti süsledin o seni süslemedi, sen onu yükselttin o seni yükseltmedi, bundan dolayı senin ona olduğundan o sana daha muhtaç.”

Sonra Malik b. Haris el-Eşter kalktı ve dedi ki “Ey insanlar! Ey insanlar! Bu vasilerin vasisidir, peygamberlerin ilim varisidir, önemli imtihandır, güzel zenginliktir, Allah'ın kitabı onun iyi imanına şahit oldu ve Resulü de Rıdvan cennetine şahit oldu. Ve onda vaziyet kemale ermişti, onun geçmişinde, ilminde ve fazlında öncekiler de sonrakilerde şüpheye düşmemişler.”³⁶⁶

Sonra Ukbe b. Amr kalktı ve dedi ki “Kimin Ukbe günü gibi günü var ve Rıdvan biati gibi biatı var? Baskısından korkulmayan en hidayetli imam ve cahilliğinden korkulmayan bir âlimdir.”³⁶⁷

Ve Ali, Ebû Mûsa el-Eş'ari hariç Osman'ın valilerini şehirden azletti, Eşter onunla konuştu ve kalmasına izin verildi. Kasım b. Abbas Mekke'ye vali oldu. Ubeydullah b. Abbas Yemen'e ve Kays b. Sa'd b. Ubade Mısır'a ve Osman b. Hanif

³⁶³ Yakubî, *Târîh*, 76.

³⁶⁴ Yakubî, *Târîh*, 76.

³⁶⁵ Yakubî, *Târîh*, 76.

³⁶⁶ Yakubî, *Târîh*, 77.

³⁶⁷ Yakubî, *Târîh*, 77.

b. Ensari Basra'ya vali oldu. Talha ve Zübeyr ona geldiler ve dediler ki "O (Osman?) bize Resûlullah'tan sonra bir anlaşmazlık getirdi. Bizi kendine ortak kıl." Ali de siz benim güçlükte ve doğrulukta ortağımısınız. Acizliğe ve zorluğa karşı yardımcımsınız." dedi.³⁶⁸

Bazıları rivayet eder ki Ali, Talha'ya Yemen vilayetini Zübeyr'e de Yemame ve Bahreyn'i vermişti. Sözleşmeyi onlara tanıyınca ona dediler ki "Akrabaya kavuştun." Dedi ki "Bende sizi Müslümanların vilayetine kavuşturdum." rıza gösterdiler ve bizi sevindirdin." dediler ve dedi ki "Eğer arzunuz açıklanmasaydı sizin için bir fikrim vardı."³⁶⁹

Bazıları Muğire b. Şube'nin Hz. Ali'ye şöyle söylediğini rivayet etmişlerdir: "Ey müminlerin emîri! Talha'yı Yemen'e gönder. Zübeyr'i de Bahreyn'e, Muâviye'yi de sözleşmesinde Şam'a yaz. Eğer işler yolunda giderse onlardan istediğini dile." Ali ise şöyle dedi: "Allah'a and olsun ki ben ne ondan önce kimseye nasihat etmedim. Ne de ondan sonra kimseye nasihat etmeyeceğim."³⁷⁰

Ayşe, Osman öldürülmeden önce Mekke'deydi ve haccını yapınca geri döndü. Biraz yoldan sonra Ümmü Kilab'ın oğlu ile buluştu ve ona "Osman ne yaptı ki katledildi? İnsanlar kime biat ettiler?" dedi. O da Talha dedi. Parmaklı olan mı dedi.³⁷¹

Sonra diğeri ile buluştu ve insanların ne yaptığını sordu ve o da "Ali'ye biat ettiler." dedi. Bunun ona düşeceğini hiç ummazdım diyerek Mekke'ye döndü. Ali birkaç gün ikamet ettikten sonra Talha ile Zübeyr geldiler ve dediler ki "Umre yapmak istiyoruz. Çıkmamıza izin ver."³⁷²

Bazılarından rivayet edilir ki Ali onlara veya bazı ashabına demiş ki "Onların istediği umre değil onlar ihanet etmek istiyorlar." Mekke'de Âişe'ye yetiştiler. Huruca teşvik ettiler. Ebû Ümeyye'nin kızı Ümmü Seleme geldi. Resûlullah'ın hanımı dedi ki: "Amcamın oğlu ve kardeşimin kocası bana Osman'ın suçsuz yere

³⁶⁸ Yakubî, *Târîh*, 77.

³⁶⁹ Yakubî, *Târîh*, 77.

³⁷⁰ Yakubî, *Târîh*, 77.

³⁷¹ Yakubî, *Târîh*, 78.

³⁷² Yakubî, *Târîh*, 78.

öldürüldüğünü bildirdiler ve insanların çoğu Ali'nin biatine razı değiller. Basra'da olan bir grup karşı geldiler. Bizimle huruç edersen belki Ümmet-i Muhammed'in doğrulması bizim elimizle olur." Ümmü Seleme ona dedi ki, şüphesiz ki dini düzeltmek kadınların işi değil, kadınların iyiliği gözlerini haramlara kapatmak , lüksü azaltmak, vecera elzyul, Allah bu işleri benim ve senin gibilerin üzerine koydu, sen lüks ile Hz. Peygamber'in karşısına çıktığın zaman ne diyeceksin? Eğer örtünü çıkarmış olsaydın onun ikazı senin üzerine olurdu? Münadisi şöyle seslendi: Ümmü'l-mü'minin kalacak, siz de kalın.³⁷³

Talha ve Zübeyr ona geldiler. Fikrini bıraktırdılar ve huruca teşvik ettiler. Ali'ye karşı Basra'ya doğru yürüdü beraberinde güçlü Talha ve Zübeyr vardı,³⁷⁴

Yahya b. Münibe ona Yemen'in malından mal sundu. Dört yüz bin dinar olduğu söylenir. Talha ve Zübeyr onu aldı, ona sıkıca tutundular, Basra'ya doğru yürüdüler.³⁷⁵

Talha ve Zübeyr ondan alıp Basra'ya doğru ilerlediler ve gece vakti mürelhav'eb denen bir suya rastladı. Kavmin köpeği onlara havladı. Ayşe "Bu su nedir?" dedi. Bazıları hav'ebe suyu dedi. O da dedi ki "Allah'tan geldik Allah'a döneceğiz! Beni geri döndürün." dedi. Bu su için Resûlullah bana dedi ki "Hav'ebe köpeklerinin havladığı kişi olma." O 40 adamı olan bir kavimden gelir. Onun el-Hav'eb suyu olmadığına Allah adına yemin etti.³⁷⁶

Kavim Basra'ya doğru yürüdü. Ali'nin adamı (valisi) Osman b. Hanif onların girişini yasakladı. Dediler ki "Biz savaş için gelmedik barış için geldik." ve aralarında bir anlaşma yaptılar. Buna göre Ali gelene kadar olay çıkarmayacaklar ve herkes güvende olacaktı. Ayrıldılar ve Osman b. Hanif silahı bıraktınca onlar onun sakalını, bıyığını, kirpik ve kaşlarını yoldular. Beytülmalı soydular, içinde ne varsa aldılar. Namaz vakti gelince Talha ve Zübeyr tartıştı. Namaz vakti geçene kadar birbirlerini çekiştirdiler. İnsanlar çağırdılar. "Namaza ey Muhammed'in ashabı!" ve Ayşe dedi ki: "Bir gün Muhammed b. Talha kıldırısın. Bir günde Abdullah b.

³⁷³ Yakubî, *Târîh*, 78.

³⁷⁴ Yakubî, *Târîh*, 78.

³⁷⁵ Yakubî, *Târîh*, 79.

³⁷⁶ Yakubî, *Târîh*, 79.

Zübeyr.” Buna uydular. Haber Ali’ye gelince Basra’ya gitti ve oraya Ebû Hasan b. Abd Amr’ı halife koydu. Neccaroğullarından biriydi. Ali şehirden çıktı yanında Resûlullah’ın ashabından dört yüz kişi vardı. Sat ve Tay yurduna varınca onlardan yedi yüz kişi ona tabi oldu.³⁷⁷

Sonra Zükar’a yürüdüler. Hasan ile Amr b. Yasir’i gönderince Kufe ehli ayaklandı. Ali’nin Kufe’deki valisi o zamanda Ebû Mûsa el-Eş’ari idi. İnsanlar ondan yüz çevirdiler. Altı bin adam ona sadık kaldılar. Osman b. Hanif onunla karşılaştı ve ona dedi ki “Ey müminlerin emîri beni sakallı gönderdin. Bense sakalsız geldim sana.” Hikâyeyi anlattı ona.³⁷⁸

Sonra müminlerin emîri Basra’ya vardı ve Hureybe denilen yerde Cemel Vakası idi. Cemaziyelevvel ayında 36 hicri yılı idi. Talha, Zübeyr ve beraberindekiler çıkıp mevzilerinde durdular. Ali onlara elçi gönderdi. Ne istiyorsunuz? diye sordurdu. Onlar Osman’ın kanını istiyoruz, dediler. Ali de “Allah lanet etsin Osman’ın katillerine!” dedi ve Ali’nin ashabı sıraya geçtiler. Onlar dediler ki “Ok atmayın, mızrakla yaralamayın, kılıçla vurmayın!” Kavmin askerinden biri ok attı. Emir-ül müminin ashabından bir adamı öldürdü ve ona getirildi. Dedi ki “Allah’ım sen şahit ol.” Sonra öbürü attı. Ali’nin ashabından birini öldürdü ve dedi ki “Allah’ım sen şahit ol.” Sonra bir diğeri attı. Abdullah b. Bedil b. Varaka el-Huzai idi ve onu öldürdü. Kardeşi Abdurrahman onu kaldırıp getirdi. Ali dedi ki “Allah’ım sen şahit ol!” sonra savaş oldu. Dabbaoğulları deveyle çevrede döndüler. Sancağı kaldırıyorlardı ve onlardan iki bin kişi öldü. Azad kabilesi onu sardı ve onlardan da iki bin yedi yüz kişi öldü. Deveye yaklaşan nefsinin kaybeder. Talha savaşta öldürüldü.³⁷⁹

Mervan b. Hakem onu okla vurup yere düşürünce dedi ki “Allah’a and olsun! Bu günden sonra Osman’ın öcünü istemiyorum. Onu ben öldürdüm. Talha düşünce dedi ki “Allah’a and olsun bugün gibisini görmedim. Kureyşten benden fazla

³⁷⁷ Yakubî, *Târîh*, 79.

³⁷⁸ Yakubî, *Târîh*, 80.

³⁷⁹ Yakubî, *Târîh*, 80.

kaybetmişse! Vallahi ben ayağımın durduğu her yeri bilirdim. Bu olayda bilemedim.”³⁸⁰

Ali b. Ebû Talib Zübeyr’e dedi ki “Ey Ebû Abdullah bana yaklaş da sana senin de benim de Rasûlullah’tan duyduğumuz bir sözü hatırlatayım.” Zübeyr dedi ki “Güvende miyim?” Ali dedi ki “Sen güvendesin.” Ona göründü ve sözü hatırlattı. Dedi ki “Allah’ım bunu hatırlamadım!” Gitmek için atına bindi. Ebû Abdullah da ona nereye dedi. “Ali bana Resulün dediği bir sözü hatırlattı.” dedi ki “Kesinlikle hayır ama sen Haşimoğullarının keskin kılıçlarını, güçlülerin kaldığını gördün.” Dedi ki “Vay sana! Ben korkaklıkla mı kınanıyorum! Mızrağı ver hadi.” Mızrağı aldı ve Ali’nin ashabına hamle yaptı. Ali dedi ki “Bırakın Şeyhi. O sıkıştırılmıştır. Sağı solu ve merkezi geçti.” Sonra geriye döndü ve oğluna “Annen seni kaybetsin (İnşallah ölürsün). Korkak bunu yapar mı?” dedi ve ayrıldı. Ahnef b. Kays’ı yendi ve dedi ki “Bunun gibisini görmedim.” Allah Resulü’nün hanımını sürükleyerek getirdi. Ondan Resûlullah’ın perdesini yırttı ve o hanımını eve sakladı. Sonra teslim etti ve ayrıldı. O Allah’ı isteyen bir adam değil mi! Amr b. Cürmüz et-Temimi peşinden gitti, Vadi’l-Seba denilen yerde onu öldürdü ve savaş gündüz dört saatti. Bazılarına göre o gün otuz bin küsur kişi öldü.³⁸¹

Sonra Ali’nin habercisi çağırdı: “Yaralı öldürülmez, kaçanın ardından gidilmez, yöneticinin yüzüne durulmaz. Kim silahı bırakırsa o güvendedir. Kim kapısını kapatırsa o güvendedir.” Sonra Habeş ve Rum insanları inandırlar. İbn Abbas’ı Ayşe’ye gönderip dönmesini emretti. İbn Abbas onun yanına girince dedi ki “Ey İbn Abbas sünnete karşı iki hata yaptın: “Benden izinsiz evime girdin ve buyur etmeden eşyama oturdun.” O dedi: “Biz sana sünneti öğrettik. Burası senin evin değildir. Evini sana Allah’ın Resulü bıraktı. Kur’an onu araştırmanı emretmiştir.” Aralarında tartışma yaşandı. Kitapta bundan başka yeri yok.³⁸²

Ali ona geldi. O ve Talhaların Talhası diye bilinen oğlu, Abdullah b. Halef el-Huzai’nin evindeydi ve dedi ki “Peki Ey Hümeyra! Sana bu ayrılık yolu bitmedi mi?” dedi ki “Ey Ebû Talib’in oğlu! Güçlendin, kibar ol.” Ali “Medine’ye çık ve

³⁸⁰ Yakubî, *Târîh*, 81.

³⁸¹ Yakubî, *Târîh*, 81.

³⁸² Yakubî, *Târîh*, 82.

Allah Resulü'nün yerleş diye emrettiği evine dön.” dedi. Onunla birlikte Abdükays kabilesinden yetmiş tane erkek kılığında kadın yönlendirdi. Medine'ye kadar ona eşlik ettiler sadakatle. İnsanlara eşit dağıttı kimseden üstün tutmadı. Salıpiyelere verdiği gibi arka çıkanlara verdi. O yüzden ona denildi: “İki tarafın arasını okudum İsmail oğlunun İshak oğluna üstünlüğünü bulamadım.” Yerden bir çöp aldı ve parmaklarının arasına koydu.³⁸³

Cemel ashabı savaştan ayrılınca/savaş bittiğinde Ca'de b. Hübeyre b. Ebi Vehb el-Mahzumi Harran'a yöneldi. Mahevey Mezuban ona geldi, ona Merv'i verdi ve ona bir yazı yazdı. Şartlarını uyguladı ve ona olan vergi görevinin kalkmasını emretti/haraç gelirlerini taşımasını emretti. Verilen görevine göre ona mal götürdü.³⁸⁴

Ali Basra'dan çıktı Kufe'ye yöneldi. 36 yılında Recep ayında Kufe'ye geldi. Hemedan'da Cerir b. Abdullah'ı orada azletti/ Cerir b. Abdullah Hemedan'da idi ve o Ali'ye dedi ki “Beni Muâviye'ye gönderdi. Onun yanındakilerin çoğu akrabamdır. Belki onları emrine toplayabilirim.” Eşter ona dedi ki “Ey müminlerin emîri onu gönderme.” “Bunun arzusu onların arzusudur. Bırak gitsin. Şayet nasihat olunmuşsa emaneti ulaştıranlardan olur. Ama iki yüzlü olursa ona güvenenin günahını alır ve emaneti yerine getirmemiş olur.” Ona güvenildi ama o bu güvene layık olamadı. Karşı çıkanlardan olup da beni davet edenlerin vay haline! Allah'a and olsun ki ben onlara haktan başkasını istemedim. Benden başkaları da onlara batıldan başkasını istemiyor. Cerir Muâviye'ye geldi o otururken insanlar etrafındaydı ve Ali'nin mektubunu ona sundu. O okudu. Sonra Cerir kalktı ve dedi ki “Ey Şam halkı azın kime faydası olmuyorsa çokluğun da faydası olmaz! Basra'da destan vardır. Onun gibisine bela fayda etmez. İslam'a yer olmaz. Allah'tan korkun ey Şam halkı! Ali ve Muâviye için hayır söyleyin. Nefsinize bakın. Nefsinizi kimse sizin gibi göremez.” Sonra sustu Muâviye'de sustu, konuşmadı ve daha sonra “Tükürüğümü kuruttun Cerir.” dedi.³⁸⁵

Muâviye Amr b. el-As'a gece mektup gönderdi gelmesi için ve ona şöyle yazdı: “Şöyle ki Ali, Talha, Zübeyr ve Ayşe ile olanlar sana ulaşmamıştır. Basra

³⁸³ Yakubî, *Târîh*, 82.

³⁸⁴ Yakubî, *Târîh*, 83.

³⁸⁵ Yakubî, *Târîh*, 83.

ehlinden Mervan taraf değiştirerek bize düştü ve Cerir b. Abdullah Ali'nin gelene kadar gel Allahü Teâlânın bereketi ile.” Yazı ona ulaşınca oğulları Abdullah ve Muhammed'i çağırđı. Onlarla istişare etti. Abdullah ona dedi ki “Ey şeyh Allah Resulü öldü. Senden razı idi. Ebû Bekir ve Ömer öldüler. Onlarda senden razılardı. Sen Muâviye'den dünya için dinini fesada uğrattırsan yarın ateşte yatarsın.” Sonra Muhammed'e dedi ki “Nasıl gördün?” dedi ki “Bu işi düşün. Onda baş ol kuyruk olmadan önce/ suç taraftarı olmadan reis ol, ve şiir inşad etti.”³⁸⁶

“Kapımı çalan kaygılar gecemi uzatır.
Korkum azad olmuşların yüzünü görmekten.
Hind'in oğlu onu ziyaret etmemi istedi.
Oradaki kısmetsiz kızlar vardı.
Ali de planla geldi Cerir ona
Yaşamayı ona zehir etti her alanda
Umduğun cevabı alırsa
Eğer alamazsa uygun zilletle zelil ederdi.
Allah'a and olsun böyle olduğumu bilmiyorum
Ne şekilde götürürse sürükleyen oldu.
Aldatan mı aldatılанда mı kötü huy var
Yoksa şefkat mi nasihat mi vereyim kendime
Yoksa evimde mi oturayım çünkü bunda
Ölümde ne sabah korkar ihtiyara rahatlık var
Abdullah bir söz söylemişti nefsi ona bağlandı.
Eğer engele yakalanmışsam
Kardeşi Muhammed ona karşı çıktı.
Ben hakikatin yanında güçlüyümdür.”³⁸⁷

Abdullah onun şiirini duyunca dedi ki “İhtiyarın aklı eskiye dönmeğti ve dinini sattı.” Sabah olunca mevlası Verdan'ı çağırđı ve ona dedi ki “Git ey Verdan! Sonra dedi ki bekle ey Verdan. Üç kez durdu ve gitti Verdan. Dedi ki Karıştırdın Ebû Abdullah. İstersen içimdekini söyleyeyim sana şöyle dedi: Kalbinde dünya ve ahirete direndi. Dedi ki: Ali'ye dünyasız ahiret var. Muâviye'ye ahretsiz dünya var. Dünya

³⁸⁶ Yakubî, *Târîh*, 83.

³⁸⁷ Yakubî, *Târîh*, 84.

da ahiretlik yok. Hangisini seçeceğini bilmiyorsun.” dedi. Yok ya deme nefsimdeki hiçbir şeyde yanılmadın. “Düşüncen ne ey Verdan?” “Düşüncem evinde kalmalısın.” dedi. Eğer din ehli çıkarsa dinlerin iffetinde yaşarsın ama dünya ehli çıkarsa senden vazgeçilmez.” dedi. Amr dedi ki “Şimdi Araplar beni meşhur ettiler. Muâviye’ye gittiğim için.” Git ey Verdan. Verdan sonra şu şiiri inşad etti.³⁸⁸

“Vay Allah alsın Verdan’ı da aklını da ömrün üzerine and olsun ki belli ki sine de o vardı.³⁸⁹ Muâviye’ye geldi derdini hatırlattı ona ve o da dedi ki “Ali ise: Allah’a and olsun ki Araplar seninle onun arasında hiçbir şeyi eşit tutamazlar. Savaşta şanslıdır. Zulme uğratmazsan bu şans hiçbir Kureyşli’de yoktur.” “Doğrusun.” dedi ama biz elimizdeki güçle onunla savaşaacağız ve Osman’ın ölümünden onu sorumlu tutacağız. Amr: “Ne kadar kötü.” dedi. “İnsan ne kadar haklı olsa da Osman’ı dile getirmemeli. Ne ben ne de sen.” “Vay sana neden?” dedi. Dedi ki “Sense ona güldün Şam halkı ile birlikte. Zeyd b. Esed el-Becelli’den yardım istedi ve ona gitti. Bense açıkta bıraktım ve Filistin’e kaçtım. Muâviye dedi ki “Bırak bunu. Elini uzat ve bana biat et.” “Hayır.” dedi. Allah’a and olsun ki dinimi sana vermem dünyadan alana kadar. Muâviye ona dedi ki “Mısır sana feda olsun. Mervan b. Hakem kızdı ve dedi ki Bana niye dayanılmaz danışılmaz. Muâviye ona dedi ki “Ey Ebû Abdullah! Bu gece burada kal. İnsanlar aleyhine bozgunculuk yapmayı kerih gör. Amr kaldı ve şunu diyordu:³⁹⁰

“Muâviye sana dinimi vermem.

Senden dünyanı almadıkça, görelim nasıl yapacaksın?

Mısır’ı bana verirsen kazancımın zararı ve faydası olan bir ihtiyar olur.

Din ve dünya bir değil. Ben bana verileni rıza göstererek alırım.

Ama ben sana bunu versem kendimi aldatmış olurum,

Çünkü aldatan aldatılır.

Sana bir şey vereyim mi? Mülke güç katan.

Ve onu ayakta tutan ayağım kayarsa,

³⁸⁸ Yakubî, *Târîh*, 84.

³⁸⁹ Yakubî, *Târîh*, 85.

³⁹⁰ Yakubî, *Târîh*, 85.

Mısır'ı benden yasaklarsan gözüm yok.

Ben kanaatin zenginleştiği güne tutkunum.³⁹¹

Mısır için ona ısrarla ona şartlarını yazdı ve bazı tanıkları ona şahit tuttu ve şartı mühürledi. Amr'da ona biat etti ve sadık kalacağına söz verdi.³⁹² Muâviye Mısır'da Ali'nin görevlisi olan Kays b. Ubeyde'ye hile yaptı. Kendine çekmek için ona mektuplar gönderiyordu. Kays ise ona şöyle yazdı: "Kays b. Sa'd ile Muâviye b. Sahr'a: Şöyle ki Sen Mekke'nin putlarından bir putperestsin. İslam'a istemeyerek girdin ve isteyerek çıktın. Muâviye ise Sad b. Ebi Vakkas'a şöyle cevap verdi. Osman'a destek olacak en haklı insanlar Kureyş'in istişare ehlidir. Onun hakkını ispat edenler ve ona biat edenler Talha ve Zübeyr ona destek çıktılar (onlar ki hakkı sabit kıldı, onun dışındakilere onu tercih ettiler, Talha ve Zübeyr ona yardım etti, işte o ikisi işte sana ortak ve onlar İslam'da sana denktir.) Müminlerin annesi buna sessiz kalarak onların rıza gösterdiği şeyden nefret etmeyin, kabul ettiklerini geri çevirmeyin. Sa'd ise şöyle yazdı: "Şöyle ki Amr istişareye hilafeti hak edenle de dışarı kimseyi sokmamıştır. Bizde hiç birimiz onun sahibinden daha haklı olamayız. Ömer şuraya dahil etmedi ancak hilafeti bizden yani sahabelerden kimse bununla hilafete daha layık olmadı ancak üzerinde icma ettiğimiz kişi daha ayık oldu. Ancak fikrimiz birleşirse bizde olan Ali'de de var ama Ali'de olan biz de yok. Talha ve Zübeyr ise evlerinde kalsalar onlar için daha hayırlı olacaktı. Allah müminlerin annesini affetsin."³⁹³

Ali'ye Muâviye'nin savaş hazırlığında olduğu haberi ulaştı, Şam ehli onunla beraber toplandı, Ali bunu duyunca Medain'e giderek muhacir ve Ensar ile buluştu. Bunun üzerine Medine'de bulunan Dihkânlar onu hediyelerle karşıladılar oda hediyeleri reddederek geri çevirdi. Onlar da şöyle dediler: "Ey müminlerin emîri bizi niye geri çeviriyorsun? Dedi ki: Biz layık olmakta sizden daha zenginiz ve sizin sorununuzu çözmekle daha hak sahibiyiz, sonra bölgeye vardılar, onunla ve Nemr b. Kasıt onunla beraber yüce bir yaratılışa yürüdü, sonra inceliğe yöneldi, ve Kufe'den

³⁹¹ Yakubî, *Târîh*, 85.

³⁹² Yakubî, *Târîh*, 85.

³⁹³ Yakubî, *Târîh*, 86.

Muâviye'ye kaçan Osman'a mensup ehil celil oldu, onların emiri Semmak b. Mahreme el-Esedi idi,³⁹⁴

Eşter Malik b. Harise el-Neh'i onlara oldu, dedi ki: Muhakkak ki fetholunacak, ya da siz de kılıcınızı bırakacaksınız! Ve fethettiler, onun gününde müminlerin emîri onu yerine getirdi." ardından Ali, Tağlib ve Kasit kabileleri ile görüştü. Ardından Rakka'ya gitti. Kufe'de bulunan Osman taraftarı evlerini terk ederek Muâviye'nin yanına kaçtılar. Bazıları da kapıları kapatıp mevzilendiler. Bunun üzerine el-Eşter Malik b. Haris el-Nahi onlara gelerek şöyle dedi: "Vallahi kapıları açacaksınız! Yoksa kılıçla girerim!"³⁹⁵

Sonra Ali Fırat'ın doğu tarafına geçerek Sıffin'e vardı. Muâviye daha önce varmış ve çevresini hâkimiyeti altına almıştı ve insanları Fırat suyundan mahrum etmişti. Bunun üzerine Ali ve arkadaşları o bölgeye giremediler. İnsanlar Muâviye'ye yalvararak şöyle dediler: "İnsanları susuz öldürme." Bu yalvaran insanlar arasında kölelerde bulunuyordu. Muâviye isteklerini reddederek şöyle dedi: "Eğer insanlar bu sudan içerlerse Allah ne bana ne de Ebû Süfyân'a Allah Resulü havzasından su içirmesin." Ali, Eşter ve Eş'as ata yöneldiler, Eş'as b. Kays da askerlere yöneldi, Muâviye'nin atı Ebi Ağver Sülemma ileydi, Bunun üzerine Ali'nin arkadaşları onlara karşı savaşarak Fırat'a vardılar ve su yolunu ele geçirdiler. Suyun hâkimiyeti Eşter'in kardeşi Abdullah b. Harise'nin elindeydi. Durum böyle olunca Muâviye'nin arkadaşları şöyle dediler: "Bu saatten sonra burada bize yer yoktur. Ali suyu ele geçirmiştir." Amr b. As Muâviye'ye şöyle dedi: "Ali seni ve ashabını tanımıyor. Tıpkı senin onu ve ashabını tanımadığın gibi. Ali 36 yılı Zilhicce ayında suyu serbest bıraktı."³⁹⁶

Sonra Ali Muâviye'ye yöneldi ve onu çağırarak dönmesini istedi. Kan dökülerek ümmet bölünmesin. O savaştan başkasını istemedi ve savaş Sıffin'de oldu. Yıl 37 idi. Kırk sabah aralarında savaştılar.³⁹⁷ Sıffin günü Ali ile birlikte Bedir ehlinden yetmiş adam vardı ve ağacın altında biat edenler yedi yüz adamdı. Ensardan

³⁹⁴ Yakubî, *Târîh*, 86.

³⁹⁵ Yakubî, *Târîh*, 87.

³⁹⁶ Yakubî, *Târîh*, 87.

³⁹⁷ Yakubî, *Târîh*, 87.

ve muhacirlerden dört yüz kişiydi. Muâviye ile birlikte Ali'nin ashabı savaşta niyetlerine sadık kaldılar. Ammar b. Yasir kalktı ve insanlara seslendi. Başına çok insan toplanınca onlara şöyle dedi: "Allah'a and olsun ki onlar bize galip gelseler de ta hacer hurmalarına kadar geri çıksak da haklı olduğumuzu biliyoruz. Onların da batıda olduğunu biliyoruz." Sonra dedi ki "Cennete gitmek isteyen var mı?" Arkasından gittiler. Muâviye'nin çadırının çevresinde öyle savaştı ki Ammar b. Yasir savaşta öldü ve o akşam savaş şiddetlendi. İnsanlar Allah Resulü'nün dostu öldü diye feryat ettiler. Resûlullah demiştir ki: "Ammar'ı zalim bir topluluk öldürecek."³⁹⁸

Ali ve ashabı şiddetle Muâviye ve ashabının karşısına çıkınca Muâviye kurtulmak için hemen atına atladı. Amr b. As ona: "Nereye?" dedi. O da "Görüyorsun." dedi. Ne var yanında? Ya bir hile kaldı sadece. Mushafları kaldırıp ona göre onları anlaştırmaya çağırırsın. O zaman onları durdurur ve güçlerini kırarak kuvvetlerini dağıtırsın. Muâviye "Sen bilirsın." dedi. Mushafları kaldırarak onları anlaştırmaya çağırdılar ve dediler ki "Sizi Allah'ın kitabına çağırıyoruz." Ali dedi ki "Bu tuzaktır. Onlar Kuran ashabı değiller." Eşas b. Kays el-Kindi karşı çıktı. Muâviye onu kendine çekmişti. Ona mektup yazmış ve yanına çağırmişti ve dedi ki "Kavim hakka çağırır." Ali dedi ki "O zaman onlar sizi aldatmışlar ve sizi kendilerinden uzaklaştırmak isterler." Eşas dedi ki "Eğer onların davetini kabul etmezsen ben senden uzaklaşırım." Yemaniiler de Eşas'dan çekti ve Eşas dedi ki "Vallahi onların çağırısına icabet edeceksın."³⁹⁹

Yoksa seni onlara veririz." Eşas ile Eşter bunun üzerine büyük sözlerle tartıştılar. Aralarında savaş çıkacaktı hatta Ali ashabı ondan ayrılacak diye çok korkmuştu. Bu durumu görünce isteklerine razı oldu. Ali dedi: "Abdullah b. Abbas'ı göndermeyi düşünüyorum." Eşas dedi ki "Amr b. As'ı gönderecek iki Mudarlı bize hüküm veremez ama Ebû Mûsa el-Eş'ari'yi gönder. O hiç savaşa girişmedi." Ali dedi ki "Ebû Mûsa düşmandır. İnsanları bana karşı aldattı Kufe'de ve benimle çıkmalarına engel oldu." Başkasına razı olmayız dedikleri için Ali, iki yüzlü ve kendisine düşman olduğunu bildiği halde Ebû Mûsa'yı gönderdi. Muâviye'de Amr b. As'ı gönderdi. Bu konuyla ilgili iki mektup yazdılar: Birisi Ali tarafından Abdullah

³⁹⁸ Yakubî, *Târîh*, 88.

³⁹⁹ Yakubî, *Târîh*, 88.

b. Ebû Rafî'in yazdığı mektup. Diğeri de Muâviye tarafından kâtibi Umeyr b. Abbad el-Kenani'nin yazdığı mektup. Ali'nin takdim etmesine karşı geldiler. Veya Ali'nin müminlerin emîri tesmiye edilmesi için karşı geldiler. Ebû Ağver es-Sülemi şöyle dedi: "Ali'yi öne çıkarmayız." Ali'nin ashabi: "İsmi değişmeyecek ve müminlerin emîri olarak adını yazacağız" dediler. Bu yüzden ihtilafa düştüler. Tâ ki kavga ettiler. Eşas: "Bu ismi silin" dedi. Eşter ise ona şöyle cevap verdi: "Ey Avar! Vallahi kılıcımı senin kanınla doldururum. Sen ki senden daha şerir olmayan kavmi öldürdün. Biliyorum ki sen fitne çıkarmaktan başka bir şey yapmaya çalışmıyorsun ve dünya çıkarları için uğraşıyorsun. Ahireti de bırakıyorsun." İhtilafa düştüklerinde Ali şöyle dedi: "Allahuekber! Resûlullah Hudeybiye günü Suheyl b. Amr'a Allah'ın resulünden diye mektup yazmıştı. Suheyl'de Allah'ın resulü olduğunu bilsek seninle savaşmazdık demişti." Bunun üzerine Resûlullah kendi eliyle ismini sildi ve bana şöyle yazmamı emretti:⁴⁰⁰ "Abdullah'ın oğlu Muhammed'den. Dedi ki "Benim ve babamın adı peygamberliğimi yok etmez." Ardından Ali: "Ali b. Ebû Talib'den" diye yazdı. Allah'ın vacip kıldığına razı olarak iki kitapta verilen hükümlere ilkinden sonuna kadar Allah'ın kitabına uymak ve ondan dışarı çıkmamaya şart koştu. Hevesle bunlardan dönülmez iki yüzlülük olmaz. Onlardan en ağır sözleşme ve güvenceleri aldı. Eğer onlar hükümden dışarı çıkarlarsa başından sonuna kadar Allah'ın kitabından onlara mesuliyet yoktur.⁴⁰¹

Abdullah b. Abbas ile birlikte ashabından dört yüz kişi gönderdi. Aynı şekilde Muâviye'de ashabından dört yüz kişi gönderdi. İlkbahar ayı yıl 38'de Dumetülcendel'de buluştular. Amr b. As Ebû Mûsa'yı aldattı ve ona Muâviye'yi hatırlattı. Dedi ki "O Osman'ın intikamının velisi onun Kureyş kabilesinde büyük bir şerefi vardı, sevdiği şeyi bulamadı (Ebû Mûsa Muâviye'yi sevecek bir şey bulamadı), (Ebû Mûsa) dedi ki: Oğlum Adullah'a ne dersin? Onun makamı değil. Dedi ki: Abdullah b. Ömer'e ne dersin? Dedi ki: o zaman Ömer'in yolunu takip edecek, öyleyse bu durumda. Dedi ki: Sen Ali'yi bırak, ben de Muâviye'yi bırakayım, müslümanlar seçsin.⁴⁰²

⁴⁰⁰ Yakubî, *Târîh*, 89.

⁴⁰¹ Yakubî, *Târîh*, 90.

⁴⁰² Yakubî, *Târîh*, 90.

Amr b. As Ebû Mûsa'yı minbere öne geçirdi Abullah b. Abbas onu görünce kalktı ve Abdullah b. Kays'ın yanına gitti, ona yaklaştı, dedi ki: Eğer Amr seni bir şey için ayıracak olursa, senden önce onu takdim et, çünkü o hile yapacak, dedi ki: hayır, biz konu hakkında anlaştık, minbere çıktı, ben Ali'yi bıraktım, sonra Amr b. As minbere çıktı ve dedi ki: Ben Muâviye'de yüzüğün parmağımda sabit olması gibi sabitim, Ebû Mûsa bağırdı: Hile yaptın ey münafık, aynı köpek gibisin peşinden gitsen solur, arkamı dönsem yine solur. Amr dedi ki: Senin misalin de kitap yüklü eşeğin misali gibidir.⁴⁰³

İnsanlar çağırdılar: “Allah'a and olsun ki iki hükümde kitabın dışında hüküm verdi. Bu onlara şarttı.” Kavim birbirini kırbaçladı ve bazılarının duygusunu aldılar. İnsanlar ayrıldı ve asiler seslendi. İki hüküm de tanınmadı. Hüküm ancak Allah'ındır.⁴⁰⁴

Denildi ki: İki hüküm toplanmadan önce Urve b Adiy et-Temimi bunula nida edenlerin ilki, ve hükmettirmek hicri 38 senesi Ramazan ayında idi.⁴⁰⁵

İbn Kelbi dedi ki: Abdurrahman b. Husayn b. Süveyd bana haber verdi... Dedi ki: Şüphesiz ki ben Ebû Mûsa el-Eş'ari ile Fırat nehrinin kıyısında yürüyorduk, ve o zaman o ömür için çalışıyordu, ve bana haber verdi, dedi ki: Şüphesiz ki fitnelerin Beni İsrail'i yüceltip ve alçaltması zail olmadı, onlar bir yerden bir yere alçaldılar, ta ki sapmışları hükmettirdiler (hükümdar kıldılar) ve onlar da kendilerine tabi olanları saptırdılar. Dedim ki: Ey Ebû Mûsa eğer iki hakemden biri olursan, kendi için dedi ki: O zaman Allah benim amelimi semada bırakmasın, ve yer yüzünde bana kaçacak yer bırakmasın, Süveyd bana dedi ki: Belki tahkimden sonra mantığıyla ve liyakatiyle iki hakemden biri diğerine galip geldi (biri diğerinden daha mantıklı hüküm verdi), ve dedim ki: Şüphesiz ki Allah bir işi kaza ettiğinde o gerçekleşir.⁴⁰⁶

Ali Kufe'ye yöneldi, oraya vardığında hutbe etmek üzere kalktı, Allah'a hamdetti ve O'nu övdü, sonra dedi ki: Ey insanlar! Fitnelerin başlangıcı peşinden

⁴⁰³ Yakubî, *Târîh*, 90.

⁴⁰⁴ Yakubî, *Târîh*, 91.

⁴⁰⁵ Yakubî, *Târîh*, 91.

⁴⁰⁶ Yakubî, *Târîh*, 91.

sürükleyen hevadır, bid'atin hüküm sürmesi de peşinden sürükleyen hevadır, onda adamlar adamları yüceltiyorlar, onda Allah'ın hükmüne muhalefet ediyorlar, eğer hakkıyla amel ederse (ihlaslı olursa) onunla amel olunur ve akıl sahibi olana gizli kalmaz, fakat bu biraz karışık alınır, karıştırılıyor ve onula amel ediliyor, böyle olunca şeytan kendisine ittiba edenlerin velisi oluyor, ancak onlardan güzel (temiz) kalanlar kurtulur.⁴⁰⁷

Hariciler onun ve Kufe'nin arasında yarım fersah uzaklıkta olan Harura denen köye gittiler,⁴⁰⁸ onlar bununla Haruriyye olarak isimlendirildiler, reisleri Abdullah b. Vehbi er-Rasibi, İbn'ül-Kevva, Şebis b. Rıb'i idi, şöyle dediler: Allah'tan başkası için hüküm yoktur, bu Ali'ye ulaştığında dedi ki: Bu kelam kendisiyle batıl istenilen haktır, sonra sekiz binle (asker) çıktılar, ve denilir ki: on iki bin kişi, Ali onlara Abdullah b. Abbas'ı gönderdi, ve onlarla konuştu, ve onlar Ali'ye delil sundular, sonra Ali onlardan çıktı, ve dedi ki: Benim bir cahilliğime şahit oldunuz mu? Dediler ki: Hayır! Dedi ki: Hükümlerimi tutacak mısınız? Dediler ki: Evet! Dedi ki: Şu an tartışıyoruz öyleyse yurtlarınıza dönün, onlardan hiçkimse kalmadı, sonra kalktılar ve şöyle dediler: Hüküm ancak Allah'a aittir, Ali şöyle dedi: Sizin hakkınızda Allah'ın hükmünü bekliyorum, Kufe'den çıktılar, Abdullah b. Habbab b. Eret'in üzerine basıp onu ve ashabını öldürdüler, Ali onlara doğru çıktı, ve Allah'ın ismiyle onlara seslendi, ve Abdullah b. Abbas'ı onlara gönderdi, ve dedi ki: Ey Abbas'ın oğlu şu haricilere de ki: Siz Emirül müminine ne kin besliyorsunuz? O sizin hakkınızda hak ile hükmetmiyor mu? Size karşı adil değil mi? Sizin hakkınızdan hiçbir şey ihlal etmedi (gasp etmedi), Abdullah b. Abbas onalara bununla seslendi, onlardan bir grup dedi ki: Ona cevap vermeyeceğiz, bir diğer grup da dedi ki: Ona cevap vereceğiz ve ona düşmanlık yapacağız, evet, Ey İbn Abbas, Ali'ye kötü niteliklerin hepsini besledik, şayet onlardan birini affetmezsek diğer konularda da affetmememiz gerekir, Muâviye'ye yazıldığı gün "müminlerin emîri" ifadesi onun isminden silindi, biz Sıffin gününde ondan döndük, biz savaşa katılmamıza rağmen kılıçla uyarılmadık, iki hakim hükmettirdi, onun vasiyet olduğunu iddia ettiler, vasiyeti

⁴⁰⁷ Yakubî, *Târîh*, 91.

⁴⁰⁸ Yakubî, *Târîh*, 91.

kaybetti, Ey İbn Abbas sen bize güzel bir şekilde geldin ve onun bizi davet ettiği şeye sen de bizi davet ediyorsun?⁴⁰⁹

İbn Abbas dedi ki: İştittin (!), Ey müminlerin emîri, kavmin sözleri böyle, cevap vermede en hak sahibi olan da sensin, tohumu yaran ve rüzgarı estiren delillerine yemin olsun ki, onlara de ki: Allah'ın kitabındakilere ve Rasullullah'ın ondaki sünnetine razı değil misiniz? Evet! dediler. Öyleyse Ali de buna daha çok razıdır.⁴¹⁰

Hudeybiye gününde Allah'ın Rasulü'nün katibi yazdı, Süheyl b. Amr'a, Sahr b. Harb'e, o ikisinden önceki müşriklere "Allah'ın Rasulü Muhammed'den yazdığına, ona yazdılar ki: Şayet biz senin Allah'ın Resulü olduğunu kabul etseydik, seninle savaşmazdık, bize seçkin soyundan dolayı "Muhammed b. Abdullah" yaz, eliyle Resulullah ismini sildi, Dedi ki: Benim isimim ve babamın ismi nübüvvetimden birşey götürmez, ve Muhammed b. Abdullah'dan yazdı, ve böylece Hz. Ali peygamberlerin babasına kadar bütün peygamberleri Rasullullah'ı yazdığı gibi yazdı, ve bunda Rasullullah'ın güzel bir sünneti vardır.⁴¹¹

Fakat sizin sözüne gelince şüphesiz ki ben Sıffin gününde ta ki siz Allah'ın emrinden dönene kadar sizi kılıcım ile darb etmedim, Allah (c.c) demiştir ki: "Ellerinizi kendinizi tehlikeye atmayın"⁴¹² ve siz sayı olarak çoksunuz, ben ve ehli beytim sayıca azız.⁴¹³

Sizin sözünüze gelince şüphesiz ki ben iki hakeme hükmettirdim. Allah azze ve celle çeyrek dirheme satılan tavşana hüküm kıldı. Dedi ki: "Sizden adalet sahibi olanlar onunla hüküm verir." İki hakim de Allah'ın kitabına göre hüküm verse idi ben onların hükmünden çıkamazdım.⁴¹⁴

Ve sizin benim vasi olduğum ve vasiyeti kaybettiğim sözünüze gelince Allah (c.c) diyor ki: "Ona bir yol bulabilenlerin (gücü yetenlerin) Beyti hacc (ve ziyaret)

⁴⁰⁹ Yakubî, *Târîh*, 92.

⁴¹⁰ Yakubî, *Târîh*, 92.

⁴¹¹ Yakubî, *Târîh*, 93

⁴¹² Bakara/ 195.

⁴¹³ Yakubî, *Târîh*, 93.

⁴¹⁴ Yakubî, *Târîh*, 93.

etmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim küfrederse şüphesiz ki Allah âlemlerden ganî (müstağni) dir”⁴¹⁵ Bu evi (Kabe) görmüyor musunuz, şayet onu hiç kimse haccetmezse beyt gizli kalır, şüphesiz ki bu ev ona yol olarak güç yetirenler, onu terk etse gizlenilir sizler terkinizle beni gizlediniz fakat ben sizi terketmekle sizi gizlemedim.⁴¹⁶

Haricilerden iki bin kişi geri döndü ve dört bin kişi kaldı, güneşin zevaliyle aralarında savaş çıktı, gündüzden iki saat miktarı savaştılar, onların hepsi öldü, Zü's-Südeyye öldü, kavimden ancak on kişiden daha azı kurtuldu, Ali'nin ashabından da ancak on kişi öldürüldü, Nehrevan Vakası hicri 39 senesinde idi.⁴¹⁷

Ali Kufe'ye varınca hitaba çıkıp Allah'a hamd ve senada bulunarak nimetini zikretti. Muhammed'e salat edip Allah'ın ona faziletini söyledi. Şöyle ki “Ey insanlar ben fitnenin gözünü çıkardım buna benden başka kimse cüret edemezdi. Ben içinde olmasaydım ne sözleşmeyi bozanlar hakkı görenler ne de sapanlar öldürülmezdi.” Sonra dedi ki “Bana sorun beni kaybetmeden önce. Çok sürmez ben öleyim enginde olan kendine sığdıramaz yücedekini kana boğmak ister.”

Denizi yarana rüzgârı temizleyene and olsun ki sizler kıyamet günü aranızdaki meselenin sorusunu bana sormayın. Yüz kişiyi doğruya götüren yüz kişiyi saptıran fitneyi de bana sormayın. Sadece beni size çağıranı başkanını yöneticisini haber ettiğim fitneyi, Kuran'ın tadını tatmayan ilmini bilmez. İlmi ile cahilliğini öğreten amelini gösteren sağıra duyuran yerini ona tanıtan olsa onu yaşatır Allah'ın rızasını gerçekleştirirdi. Onu ehlinden isteyin onlar yaşam evindeler. Kuran'ın istikrar ettiği yerde. Meleklerin indiği yerde. Size amellerini ilimlerinden olmasını, dışındakilerinin içindekilerden olduğunu haber verenler işte onlar Hakk'a karşı gelmeyenlerdir. Ona hitap etmezler. Allah'tan sadık hükmü onlara geçti. Bunlar düşünenler için öğüttür. Sizse benden sonra tam rezillik ve öldüren kılıç kötü anılar alan zalimler sizin üzerinize sizin topluluğunuzu ayırıcı sünnettir. Gözünüzü

⁴¹⁵ Âli İmran, 97.

⁴¹⁶ Yakubî, *Târîh*, 93.

⁴¹⁷ Yakubî, *Târîh*, 93.

ağlatacak evinize fakirlik getirecek şey bulacaksınız. Dediğimi birazdan hatırlayacaksınız. Allah kimseyi uzaklaştırmaz illa zalim olanı.⁴¹⁸

Muâviye b. Ebû Süfyân Amr b. As'ı şart koşarak onu Mısır'a yönlendirdi. Yıl 38 da oraya vardı. Yanında Şam halkından büyük bir ordu vardı. Dımeşk'i Yezid b. Esed el-Cebeli yönetiyordu. Filistin'i Şümir al-Hasami yönetiyordu, Ürdün ehlini de Amr es-Sülemi yönetiyordu. Muâviye b. Hüdeyc Kindi ise haricilerin lideri idi.⁴¹⁹

Muhammed b. Ebû Bekir Müsennea denilen yerde onlarla karşılaştı. Aralarında şiddetli bir savaş çıktı. Amr diyor ki "Müsenna gibi bir gün görmedim." Muhammed Yemeniler'i azarladı. Amr b. As Yemeniler ile çıktı ve Muhammed b. Ebû Bekir'i yalnız bıraktılar. Bir saat sabretti sonra gitti ve Haraba kabilesinin evine girdi. İbn. Hüdeyc peşinden gitti onu öldürdü. Ölüsünü eşeğin üzerine koyarak Havf denilen bir sokakta yaktı.⁴²⁰

Muhammed b. Ebû Bekir'in zayıf düştüğü ve Yemeniler'in Muâviye ve Amr b. As iş birliği yaptığı haberi Ali'ye ulaştı. Dedi ki "Muhammed yönlendirilmedi." Muhammed b. Ebû Bekir'in ölüm haberini almadan önce Malik b. Haris el-Eşter'i Mısır'a gönderdi. Mısır ehline şöyle yazdı: "Ben size Allah'ın kılıçlarından bir kılıç gönderdim. Vuruştan geri dönmez bir kılıç, kör değil. Sizi ayaklandırırsa ayaklanın kalmanızı emrederse kalın onun ilerlemesi durması benim emrimin dışında değil. Ben size onu tercih ettim." Muâviye Ali'nin Eşter'i gönderdiğinden haberdar olunca onun zoruna gitti ve "Yemen ehli Eşter'e daha yakın." dedi. Ona zehir gönderdi. Kalzem'e varınca iki katlı çadıra da Medine ehlinden bir adamın evine indi.⁴²¹

Ona hizmet etti ihtiyaçlarını gördü. Sonra ona içinde zehir bulunan bir tabak bal getirip ona içirdi. Eşter Kalzem'de öldü. Oraya gömüldü. Onun ölümü de Muhammed b. Ebû Bekir'in ölümü de 38 yılında gerçekleşti.⁴²²

Ali, Eşter ve Muhammed b. Ebû Bekir'in ölüm haberini alınca çok üzüldü ve şok oldu. Ali dedi ki "Senin gibisine ağlanmalı ey Malik! Malik gibisi nerede?"

⁴¹⁸ Yakubî, *Târîh*, 94.

⁴¹⁹ Yakubî, *Târîh*, 94.

⁴²⁰ Yakubî, *Târîh*, 95.

⁴²¹ Yakubî, *Târîh*, 95.

⁴²² Yakubî, *Târîh*, 96.

Muhammed b. Ebû Bekir'i hatırladı ve ona çok acıdı dedi ki "O benim oğlum gibiydi. Benim oğlum ve kardeşimin oğlu için de bir kardeş gibiydi." Hırrit b. Raşit en-Naci arkadaşlarından bir grupla beraber çıktı, ve Kufe'de kılıçlarını çektiler, bir topluluğu öldürdüler, insanlar onların peşlerine düştüler, Hırrit ve ashabı Kufe'nin sınırından çıktılar, hiçbir beldeden geçmesinler ki o beldenin betülmalini gassetmesinler ve Seyfi Amman'a kadar bu hal üzerine devam ettiler.⁴²³ (sedece devlete zarar veriyorlar)

Ali Havle b. Avf el-Ezdi'yi yönlendirdi, Amman'a vali olarak gönderilmiş idi. Beni Naciye onu yakaladı ve öldürdü, İslam'dan irtidat ettiler, Ali Amman'a Mağtel b. Kays er-Riayhi'yi gönderdi, Hırrit b. Raşit ve onun arkadaşlarını öldürdü, Beni Naciye'yi esir aldı, Masgalet b. Hübeyre eş-Şeybani onları satın aldı, paranın bir kısmını verdi sonra Muâviye'ye kaçtı, Ali evinin yıkılmasını emretti, Beni Naciye kabilesinin azatlısı bu görevi yerine getirdi, onlar kendilerinin Samed b. Lüey'in kabilesinden olduklarını iddia ediyorlardı.⁴²⁴

Muâviye Numan b. Beşir'e yöneldi, Malik b. Kab el-Erhabi'ye baskın yaptı, Malik Ali'nin Aynü't-Temr'in maslahatı üzerine gönderilmiş bir valisi idi, Ali ona methiyeler söyledi ve etrafındakilere de dedi ki: Ey Kufe ehli Malik b. Kab'ın güzelliklerinden bahsedin, Numan b. Beşir bir cemaatle beraber onun bulunduğu bölgeye indi çok da kalabalık değillerdi umulur ki Allah onların sonlarını getirir, ağır davrandılar, çıkmadılar, böyle olunca Ali minbere çıktı sessiz bir şekilde konuştu ve kimse duymadı,⁴²⁵ insanlar Ali'nin dua ettiğini zannettiler, sonra Ali sesini yükseltti ve dedi ki: Ey Kufe ehli bundan sonra, Şam ehlinden her bir atlı grup geldiğinde herkes yırtıcı hayvanlar gibi evlerine girip kapılarını mı kilitleyecek, kertenkelenin yuvasında sakladığı gibi yuvarınızda saklanacak mısınız? Yazıklar olsun size! Sizden gördüğüm muamele şu ki ben bir gün sizden yardım isterken bir gün size nasihat ediyorum/nida ediyorum, müracaatım esnasında kardeş bulamıyorum, nidam esnasında da hür (özgürce nidama cevap verecek kimseyi) bulamıyorum. Ali evine gittiğinde Adiy b. Hatim kalktı ve dedi ki: Çok alçak bir yenilgidir. Sonra Ali'nin yanına girdi ve dedi ki: Ey müminlerin emîri! Benim yanımda Tay'dan bin tane

⁴²³ Yakubî, *Târîh*, 96.

⁴²⁴ Yakubî, *Târîh*, 96.

⁴²⁵ Yakubî, *Târîh*, 96.

adamım var bana isyan etmezler, eğer onlarla beraber gitmemi istersen giderim? (Numan'ın üzerine savaşa) Ali dedi ki: Allah seni mükafatlandırın, Ey Ebû Tureyf, ceza olarak Şam ehlinden tek bir kabilenin üstüne yürümek istemiyorum, fakat sen askerleriyle Nuhayle'ye git! İnsanlar da onun peşinden gittiler Adiy Fırat kıyısı boyunca ilerledi, Şam'ın aşağısına kadar hücumlar yaptı.⁴²⁶

Dahhak b. Kays Guguthane üzerine saldırdı, onun (Dahhak'ın) kendilerine yöneldiği haberi ve İbn Umeys'i öldürdüğü haberi Ali'ye ulaştı, Ali hutbeye çıktı, ve dedi ki: Ey Ehli Kufe ordunuzla beraber çıkın artık çünkü ordumuzun bir tarafına saldırı oldu, öldürülen İbn Umeys'in olduğu yere (ona gidin), namusunuzu koruyun, düşmanlarınızla savaşın. Çabukça geri dönün, dedi ki: Ey Irak Ehli! İsterdim ki sizden her sekiz adam için Şam ehlinden bir adam olsa (sayımız onların 8 katı olsa), Allah'ın laneti onların üzerine olsun onların zulümlerine sabırla savaşın, yazıklar olsun! Benimle beraber gelin, sonra (eğer yenileceğimizi anlarsanız) benim etrafımdan kaçın, Allah'a yemin ederim ki ben bi şehadeti çok istiyorum, şüphesiz ki o başımın üzerinde dönüp duruyor,⁴²⁷ bir de azgın genç develer gibi olan sizin idareciniz olmayı bırakmayı büyük bir ruhla istiyorum, ya da siz parçalanmış elbise gibisiniz, hangi taraftan tutulsa bir diğer tarafı yırtılır. Hucr b. Adiy el-Kindi ayağa kalktı ve dedi ki: Ey müminlerin emîri! Allah sana yakın olmak istemeyeni cennete yaklaştırmasın, yanında bulunan Allah'ın kullarını koru, hak mutlaka yardım edendir (zafer kazanacaktır), şahadet iki kokunun en güzelidir, benimle beraber nasihatı kabul eden insanlara seslen, gücün yettiği kadar bana bir topluluk (ordu) oluştur, insanın ve ehlinin ordusu Allah'tır, muhakkak ki şeytan canları bedenlerinden çıkıncaya kadar insanların çoğunun kalplerini ayıramayacak (insanlar etrafından dağılmayacak). Bu konuşması üzerine Ali Hucr'u güzelce övdü ve dedi ki: Allah seni şehadetten mahrum etmesin, ben biliyorum ki sen onların erkeklerindensin (babayiğitlerindensin).⁴²⁸

Ali mescitte oturdu ve insanlar toplandı, dört bin kişi toplandı, saldıranları aramak için onlarla beraber gitti, Hıms'ın kazalarından bir kaza olan Tedmür'de onlarla karşılaşana kadar bu seyir devam etti, onlarla savaştilar ve onları yendiler,

⁴²⁶ Yakubî, *Târîh*, 97.

⁴²⁷ Yakubî, *Târîh*, 97.

⁴²⁸ Yakubî, *Târîh*, 98.

Dahhak'a kadar da ulaştılar, (tam Dahhak'ın ele geçirecekleri sırada) aralarına gece girdi, Dahhak o hal üzerineyken kaçıp gitti, Hucr b Adiy oradaki şehirlerde iki gün iki gece baskın yaptı, sonra Süfyan b. Avf Enbar'a saldırdı, Eşras İbn Hassan el-Bikri'yi öldürdü, Ali Said b. Kays'ı gönderdi, bunu duyunca döndü kaçtı (Süfyan), Anat'a kadar onu takip etti, ama yetişemedi.⁴²⁹

Muâviye atlı bir bölükle Abdullah b. Mes'ade b. Huzeyfe b. Bedr el-Fizari'yi gönderdi, Medine ve Mekke'ye yönelmesini emretti, bin yedi yüz kişilik orduyla gitti,⁴³⁰ Bu haber Ali'ye ulaştığında Müseyyeb b. Necebe el-Firazi'yi yönlendirdi, ona dedi ki: Ey Müseyyeb! Muhakkak ki benim salahiyetine (salih olması), cesaretine ve nasihatine güvendiğim bir insansın, şu atlı askerlere doğru git onlarda tesirli ol, onlar senin kavmin. Müseyyeb ona dedi ki: Ey Müminlerin emîri! Eğer ben senin güvendiğin kimselerden isem bu benim için mutluluktur Kemda, Tay ve diğer kabilelerden iki bin adamla yola çıktı, yolculuğu devam ettirdi, öncülerini gönderdi, Abdullah İbn Mes'ade ile karşılaştı, onunla savaştılar, Müseyyeb arkadan onlara yetişti, İbn Mes'ade'yi almak ona mümkün oldu (ama ele geçiremedi), onu koruyorlardı, İbn Mes'ade hezimete uğradı, Teyma'ya sığındı, Müseyyeb kaleyi kuşattı, İbn Mes'ade ve ashabı üç gün boyunca kaleyi korudu, ona seslendiler: Ey Müseyyeb! Biz senin kavminiz, şefkat yolunu seç. İbn Mes'ade ve ashabının yollarını bırak kaleden kurtulsunlar.⁴³¹

Gece çökünce gecenin altında çıktılar ve şam'a ulaştılar, Müseyyeb sabahın ilk saatlerinde saldırdı, kaleye girdi, Abdurrahman b. şübeyb dedi ki: Vallahi sen onların sözlerine kandın ey Müseyyeb, müminlerin emîrine hile yaptın, Ali'nin yanına döndü ve Ali ona dedi ki: Ey Müseyyeb! Sen benim nasihatçilerimdendin, sonra bu yaptığımı yaptın! Onu birkaç gün hapsedti, sonra onu serbest bıraktı onu Kufe'de sadakaların toplanmasına emir kıldı.⁴³²

Muâviye Busr b. Ebi Ertaa'yı yönlendirdi, bir rivayete göre de denildi ki İbn Ertaa el-Amiri, Amir b. Lüey'in kabilesinden olan, üç bin adamla birlikte, ona dedi

⁴²⁹ Yakubî, *Târîh*, 98.

⁴³⁰ Yakubî, *Târîh*, 98.

⁴³¹ Yakubî, *Târîh*, 99.

⁴³² Yakubî, *Târîh*, 99.

ki: Git ta ki Medine'ye ulaşincaya kadar devam et, oranın (Medine) ehlini oradan çıkar, kimlere uğradığını gizle (gideceğın yeri kimseye söyleme), bizim itaatimize dahil olmayan rastladığın kim varsa malını zorla al, Medine ehline şunu bildir sen bizzat onları kastettin, senin yanında onların hiçbirinin beraati yok/affı yok, hiçbirinin özrü yok, Mekke'ye gelinceye kadar git, hiçbirinden de vazgeçme (mallarını yağmala), Mekke ve Medine arasındaki insanları da kaçır/korkut,⁴³³ onları darmadağın et, sonra ta ki San'a'ya varana kadar devam et, bizim orada bir topluluğumuz var, onlardan bana mektup geldi, Busr çıktı, hiçbir Arap kabilesinin yanından geçmesin ki Muâviye'nin emrettiği şeyi yapıyordu, Medine'ye kadar geldi, Ebû Eyyüb el-Ensârî Medine'nin emiriydi, Medine'den uzaklaştı, Busr girdi, minbere çıktı ve sonra dedi ki: Ey Medine ehli! Sizin için kötü örnek (Hz. Musa'nın kavminden bahsediyor) "Ey Medine halkı kötü bir muameleye maruz kalmışsınız. Güvenli, rahat, rızkı durmadan her yerden geliyordu. Allah nimetlerini inkar ettiler. Allah onları yaptıkları karşılığında açlıkla cezalandırdı. İşte Allah bu meseleyi size vermiş ve sizi ehlinden kılmış." Yüzler değışti. Sonra ona küfretmeye başladılar. İnene kadar söylenedi.⁴³⁴

Cabir b. Abdullah el-Ensârî peygamberin hanımı Ümmü Seleme'yle koştu ve dedi ki: Ben öldürülürüm diye korktum. Bu sapıklık biatıdır." Dedi ki "O zaman biat et. Allah korkusu Ashab-ı Kehf'i sulh giymekten ve kavgalarının bayramını kutlamaktan kurtardı Busr Medine'de evleri yıktı. Sonra Mekke'ye kadar gitti ve Yemen'de Ali'nin amili Ubeydullah b. Abbas vardı." Haber Ali'ye ulaşınca hutbeye çıktı ve dedi ki "Ey insanlar! Sizin ilk eksikliğınız sizin akıllı ve zeki olanlarınız konuşunca inanılanların, dediklerini yapanların gitmesi. Ben sizi tekrar tekrar ve baştan çağırdım. Açık ve gizli, gündüz ve gece. Ama çağrım sizin kaçınmanızı sağladı. Sadece dua ve vaaz sizin hidayete ve selamete ermenize fayda etmedi. Allah'a and olsun ki ben biliyorum sizi neyin ıslah edeceğini. Ama onda fesada uğrarım. Bana biraz fırsat verin. Allah'a and olsun ki size gelen, sizi üzen ve azap çektiren biridir. Allah onu sizinle azaplandıracaktır. Ebû Süfyan'ın oğlu rezilleri ve sabıkalıları çağırana ona icabet ediyorlar. Ben sizi davet ediyorum siz

⁴³³ Yakubî, *Târîh*, 99.

⁴³⁴ Yakubî, *Târîh*, 100.

düzelmiyorsunuz. Eskiye kaçıyorsunuz. Bu İslam'ın rezilliği dinin helakıdır. İşte Busr Yemen'de oldu. Ondan önce de Mekke ve Medine'de.”⁴³⁵

Cariye b. Kudame es-Sa'di geldi ve dedi ki: Ey Müminlerin emîri! Allah seninle olan yakınlığımızı yok etmesin, bize ayrılık göstermesin, senin edebin ne güzeldir, Vallahi senin imamlığın da ne güzeldir (sen gerçek bir imamsın). Bu kavme beni gönder! Dedi ki: Hazırlan, ben seni biliyorum şiddette ve darlık anında olan bir adamsın (buralarda öne çıkan bir kimsesin), mübarek, hayırlı, seçilmiş bir adamsın, sonra Vehb b. Mes'ud el-Husami dedi ki: Ey Müminlerin emîri ben de hazırlanıyorum (gitmek istiyorum). Dedi ki: Hazırlan (o halde), Allah seni mübarek kılsın. İki bin kişiye Cariye'yi iki bin kişiye Vehb b. Mes'ud'u atadı/gitti, o ikisinin durumu bana göre beni yakaladıkları yerde benden gizlice birşey istemeleridir, ikisi bir araya gelirse insanların reisi Cariye'dir, Cariye Basra'da yola çıktı, Vehb de Kufe'den yola çıktı, Hicaz topraklarında bir araya geldiler/karşılaştılar, Busr Taif'ten sıçradı/atağa kalktı, Yemen'e geldi, Ubeydullah b. Abbas Yemen'den geri çekildi, yerine de Abdullah b. Abd'ül-Medan el-Harisi'yi bıraktı, Busr geldi ve onu öldürdü, oğlu Malik b. Abdullah'ı da öldürdü, Ubeydullah iki oğlu Abdurrahman ve Kusem'i Cüveyriye'nin (annelerinin) yanında yerine halef bıraktı, o ikisiyle beraber Kinane'den bir adamı da yerine bıraktı, Busr oradaki işini bitirdiğinde iki oğlunu, Ubeydullah'ın oğlunu öldürmesi için yanına çağırdı, Kinani kalktı ve dedi ki: Vallahi o ikisi dışında herkesi öldüreceğim özrüm de Allah katında ve insanların yanında beyan edeceğim, kılıcını çekti ve (öldürülene kadar) savaştı, Kinane oğullarından bir grup kadın çıktı ve şöyle dediler: Ey Busr! Adamlar öldürüldü, çocukların durumu ne? Eğer Cahiliye'de olsaydık Allah'a yemin olsun ki onları öldürürdüm, Allah'a yemin olsun ki çocukların öldürülmesi konusunda sultan azimlidir (yani öldür diyor kadın), sultana karşı kötü bir muameleye de rahmeti geri çekilmiştir. Busr dedi ki: Vallahi ben bunu yapmayı düşündüm ve kılıcımı ortaya koydum. Bu iki çocuk sunuldu ve o ikisini boğazladı, o ikisinin annesi mersiye okudu.⁴³⁶

“İşte kim oğullarıma duygulandı? Onlar...

Onlar benim kulağımdı kalbimdi. Kalbim bugün çalınmıştır.

⁴³⁵ Yakubî, *Târîh*, 100.

⁴³⁶ Yakubî, *Târîh*, 101.

İşte kim oğullarıma duygulandı? Onlar...

Kemiklerin iliği idi. İliğim bugün son nefeste.

İşte kim oğullarıma duygulandı? Onlar...

İki fener gibi ışık saçarlardı...⁴³⁷

Busr'in haberini aldım. Dediklerine inanmadım. Ne de attıkları iftiraya. Oğullarımın şah damarından daha ince ve keskin saldırdı. Bunun gibi iş suçtur. Kim çılgınca yol gösterirse oğullarım için belasını bulur, eskiler gibi sapar. Sonra Busr Necran ehlini topladı ve dedi ki "Ey Hristiyan kardeşler! Şöyle ki Kendisinden başka ilah olmayana and olsun ki! Sizden nefret edeceğim bir iş duysaydım sizden çok öldürürdüm." Sonra iki orduya doğru gitti. Onlar Ali'nin taraftarıydılar. Onlarla savaşıp bozguna uğrattı ve çok büyük katliam yaptı. Sonra Sanaa'ya döndü b. Kudeme Sadi'nin cariyesi gitti.

Medine halkı Ebû Hureyre'yi reddettiler. Gayyas b. Fıtr halifeden izin alarak dedi ki "Ebû Halid el-Valbi bana anlattı. Dedi ki Ali'nin İbn Kudeme ile sözleşmesini şöyle okudum: Ey Cariye sana Allah'tan sakınmanı tavsiye ediyorum. Onun tümü hayırdır. Allah'ın yardımı ile yürü seni yönlendirdiğim düşmanımı bul. Seninle savaşmayanla savaşma. Sende ashabında ilerleseniz de yaralıyı öldürmeyin. Hiçbir yarattığı küçümseme. Su ehlini su için benimseme. Onların iyiliği ile güzel davranışla sularını için. Hiçbir Müslüman erkeğe ve kadına küfretmeyin. Kendine bir şey vacip kıl ki belki yaptığın şey başkasına edep öğretir. Anlaşmaya ve anlaşana zulmetme. Allah'ı an, ne gece ne gündüz yalan söyleme. Ayağınızla gidin elinizle tıraş edin, yürüyüşü yenile düşmanı nerede olursa çıkar. Çıkar onu ön tarafından öldür onu küçümseyerek kız haklı yere kan akıt. Haksız yere kan dökme. Tövbe edenin tövbesini kabul et. Her zaman her ne halde olursan haberim olsun. Doğrulukta doğruluk. Yalancının fikri olmaz.⁴³⁸

⁴³⁷ Yakubî, *Târîh*, 101.

⁴³⁸ Yakubî, *Târîh*, 102.

Ebu'l-Kenud dedi ve konuştu ki Cariye Busr'u aramaya geldi. Medine'ye dönmeden bir şeye çıkmadan Yemen'e ve Necran'a vardı, öldürdüğünü öldürdü. Ama Busr ondan kaçtı. Ateş yaktığı için yakıcı ismi ile adlandırıldı.⁴³⁹

Ali amillerine çıkmaları için Eşas b. Kays'a mektup yazdı. Azerbaycan'da amil idi. Şöyle ki aldanman nefsendir. Başkasına karşı cesur olman Allah vergisidir. Eskiden beri onun rızkını yemektesin ve onun ayetlerini inkâr ediyorsun. Karşı gelmekten zevk alıyorsun. İyiliklerini bu gününde gideriyorsun. Eğer elçim sana bu yazımla gelirse kabul et. Gücünün yettiği kadar Müslümanların malından kaldır(?) inşallah. Eşas mektubunu okuyunca ona gitti.⁴⁴⁰

Yezid b. Kays el-Erhabiye de yazdı. Şöyle ki "Sen haracını taşımada yavaşladın."⁴⁴¹

Bunu neden yaptın bilmiyorum ama ben Allah'tan korkmanı tavsiye ederim. Müslümanlara ihanet etmekle cihadını iptal sevabını kaybetmemen için seni uyarıyorum. Allah'tan kork nefsini haramdan kurtar. Bana kötülüğünü gösterecek yol bırakma. Kesinlikle üzerinde suç bulmayayım. Müslümanları aziz kıl. Sözleşenlere zulmetme. Allah'ın sana verdikleriyle ahret evini ara ve dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana lütfettiği gibi iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk arama. Çünkü Allah bozguncuları sevmez."⁴⁴²

Muhtar b. Ebû Ubeyd'in amcası Sad b. Mesud'a yazdı. O da Medain'de liderdi. Şöyle ki "Sen vergini verdin ve Rabb'ine itaat ettin halifeni razı ettin. Temiz ve doğru iş yaptın. Allah günahını affetti. Çalışmanı kabul etti. Dönüşünü güzelleştirdi."⁴⁴³

O da Ömer b. Ebû Seleme Mahzumi'ye yazdı: Peygamberin hanımı Ümmü Seleme'nin oğlu Bahreyn'de onun amili idi. Şöyle ki "Ben Numan b. İclah'ı Bahreyn'e vali kıldım. Sen eleştirmeyerek şüphesiz kabul et. Ona verdiğim yetkilerden çık. Şam ehlinin zulmü için kalan azaplar için şahıslar seçtim. Senin de

⁴³⁹ Yakubî, *Târîh*, 103.

⁴⁴⁰ Yakubî, *Târîh*, 103.

⁴⁴¹ Yakubî, *Târîh*, 103

⁴⁴² Yakubî, *Târîh*, 104.

⁴⁴³ Yakubî, *Târîh*, 104.

beraber onlarla karşılaşmamızı görmeni istedim. Seni dini destekleyenlerden hidayet taraftarlarından gösteriyorum. Allah bizi de seni de işini layıkıyla yapanlardan eylesin ve onunla dengelesin. Ömer kabul etti ve onunla birlikte hazır oldu. Sonra Ali'nin peşinden Kufe'ye gitti. Onunla bir yıldan fazla geride kaldılar.⁴⁴⁴

Onu Numan b. İclah Bahreyn'in malını götürdü diye haber geldi. Ali ona yazdı. Şöyle ki "Kim emanete ihanet ederse nefsinin ve dinini tenzih etmezse kendini dünyaya vermiş olur. Sonra kalıcı ve uzun süre acıya üzüntüye kapanır."⁴⁴⁵

Allah'tan kork sen doğru olan bir aşirettensin. Sana doğru bakanın yanında ol ve senin hakkında bana gelen haber doğru ise düşün senin için verdiğim fikrimi kabul etme. Vergini haramdan temizle. Sonra bana yaz ki sana fikrim ve buyruğum gelsin. İnşallah Ali'nin mektubu ona gelince ve malı götürdüğünden haberi olduğunu bilince Muâviye'ye yetiştireceğim.⁴⁴⁶

Maskale b. Hubeyre'ye yazdı. Müminlerin emîri bana Erdeşir'in Hira'nın malına saldırıyor ve bölüdüğünü haber verdi. Oranın yöneticisiydi. Şöyle ki "Senden bana gelen habere göre senin Müslümanların ganimetini kavmine ve sert çıkan istekçilere ve ashaba ve yalancı şairlere paylaşırman inanmak için hürmet ettim. Taneyi güvertene rüzgarı temiz kılana and olsun ki bunu yapanı iyice araştıracağım."⁴⁴⁷

Eğer gerçekten onu bulduysam kendini bana karşı alçak bil, yaptıklarını zarara uğratanlardan olma. Onlar dünya hayatından sapmalarına rağmen iyi işler yaptıklarını zannederler. Maskale de ona yazdı. Şöyle ki "Müminlerin emîrinin mektubu bana ulaştı. Hele sorsun eğer doğru ise beni cezalandırdıktan sonra azletsin. Benim her mülkümde özgürüm. Rabia ve Mudar günleri benimdir. Eğer işimden bir dinar veya dirhem ve başka bir şeyi kayba uğratmışsam vali kılındığım zamandan müminlerin emîrinin mektubu gelene kadar bilin ki azl olmam iftiradan kolaydır bana. Onun mektubunu okuyunca dedi ki "Ebu'l-Fazıl'ın doğru olduğundan başka bir şey zannetmiyorum." Ashabından bir adam gönderdi. Bazı amillerine teşvik

⁴⁴⁴ Yakubî, *Târîh*, 104.

⁴⁴⁵ Yakubî, *Târîh*, 104.

⁴⁴⁶ Yakubî, *Târîh*, 105.

⁴⁴⁷ Yakubî, *Târîh*, 105.

ederek; ama hafife aldılar ve ona mektup yazdı. Şöyle ki “Sen elçime küfrettin ve azarladın. Bana haber geldi ki kendini buğluyor, yağı ve çeşitli yemek çoğaltıyormuşsun. Minberden inince de özgür iş yapanlar gibi yapıyorsun. Eğer bu böyleyse kendine zarar verip adabıma karşı çıktın. Vay haline azamet ve büyüklük benim. Kim onları benden çekiştirirse ona kızarım dersin ama sana düşen rahat yağlamak. Allah resulü böyle buyurdu. Nasıl insanlardan yalancı şahitlik istersin. Sonra minberdeyken şahitlerin çoğalıyor ve Allah’ın gazabını büyütüyorsun kendine. Bir de sen nasıl Allah’tan salih insanların ecrini sana lütfetmesini istersin. Yetimden duldan toplayıp refah sürdüğün halde, Allah belanı versin. Sana düşen birkaç gün orucu tutsaydın Allah için erzaklarından sadaka verseydin. Çünkü bu peygamberlerin yolu ve Salihlerin adabı nefsini ıslah et, günahına tövbe et. Allah’ın sana olan hakkını eda et vesselam.”⁴⁴⁸

Kays b. Sa’d b. Ubade’ye yazdı. O da Azerbaycan valisi idi. Şöyle ki “Haracında doğru ol ve askerine insafli davran, seni kabul edenlere Allah’ın öğrettiğinden öğret.” Sonra Abdullah b. Şebil Ahmasi sana mektup yazıp iyiliği tavsiye etmemi istedi. Onu uslu ve mütevazı gördüm. Koruyucularını yumuşat, kapımı aç, doğruya güven, eğer hakka muvaffak olursa emeği onu sevindirir. Hevesin peşinden gitme o seni Allah yolundan şaşırır. Allah’ın yolundan sapanlara şiddetli azap vardır hesap gününü unutanlar için.”⁴⁴⁹

Gayyas dedi: Ali Muâviye ile savaş kararı alınca yine Kays’a yazdı. Şöyle ki “Abdullah b. Şebil’i kendine halife olarak kullan ve bana gel. Müslümanlar apaçık toplandılar ve grupları yönetildi. Çabuk gel. Ay başında kendilerini özgür görenlere hazırlık yapacağım. Allah isterse geç kalmam. Senin için Allah bize de sana da tüm işimizde iyilik ihsan etsin.”⁴⁵⁰

Sehl b. Huneyf yazdı. O da Medine’de vali idi. Şöyle ki “Duydum ki Medine halkından Muâviyeye gidenler olmuş. Yakaladığının gitmesini engelleyene üzülme. Uzak dursunlar onlar günah kazanacaklar. Karadakiler dirilse de hasımlar birleşse de

⁴⁴⁸ Yakubî, *Târîh*, 106.

⁴⁴⁹ Yakubî, *Târîh*, 106.

⁴⁵⁰ Yakubî, *Târîh*, 107

onların hesaplamadığı elçin bana gelmiş izin istiyor. Gel Allah seni de bizi de bağışlasın. Hiçbir kusur bırakma yüce Allah'ın izniyle.”⁴⁵¹

Ali Ömer b. Müselleme Erhabi'ye yazdı. Şöyle ki “İşinin liderleri sert olmanı şikayet ediyorlar. Onların şikayetlerine baktım bir hayır görmedim. Durumun iki şeyin arasında olsun. Bir tarafından sert diğer taraftan da zulmü ve eksiği olmayan yumuşak bir cilbab gibi. Onlar bizi küçük düşürdüler. Onlarda neyin varsa al çünkü alçak gönüllüler. Allah'tan başkasına dost olmayın. Aziz ve Celil olan Allah dedi ki “Kendinizden başkasıyla arkadaş almayın. Onlar sizi karıştırmaya çalışıyorlar.” Yine Allah Azze ve Celle kitap ehline dedi ki “Sizden olmayanları sırdaş edinmeyin, onlar size kötülük yapmaktan geri durmazlar, sıkıntıya düşmenizi isterler.”⁴⁵² Yine övülen ve yüce olan Allah dedi ki⁴⁵³

“Sizden kim onlara arkadaş olursa o da onlardandır.”⁴⁵⁴ Onları vergi ile tut ve onları arkalarından izle. Kanlarını dökmekten sakın vesselam.”⁴⁵⁵

Kurza b. Ka'b el-Ensârî'ye yazdı. Şöyle ki “Yönettiğin zimetten (özgür yaşayan) adamlar tarlalarında silinip kayıp olan bir nehri konuştular. Onlar bununla Müslümanlara destek sağlıyormuş. Sende onlarda düşünün. Sonra nehri yap ve onar. Ömrüme and olsun ki yapmaları, gitmeleri, aciz kalmaları da memleketin iyiliği için geri kalmaları da bizim için iyi olur vesselam.”⁴⁵⁶

Münzir b. Cârûd yazdı. O da İstahar da liderdi. Şöyle ki “Babanın iyiliği sana. Beni sana karşı anlattı. Sende seni rezil eden hevesinin peşinden gitmeye izin vermedin. Duydum ki sen çoğu zaman işine hor bakıyormuşsun minberinden oyalanmaya çıkıp ava gidiyor ve köpeklerle oynuyormuşsun. Yemin olsun ki eğer bu doğru ise yaptığının cezasını vereceğiz. Halkın cahili senden iyi. Mektubumu okuyunca bana gel. Esen kal.”⁴⁵⁷

⁴⁵¹ Yakubî, *Târîh*, 107.

⁴⁵² Âli İmran/ 118.

⁴⁵³ Yakubî, *Târîh*, 107

⁴⁵⁴ Mâide/ 51.

⁴⁵⁵ Yakubî, *Târîh*, 108.

⁴⁵⁶ Yakubî, *Târîh*, 108.

⁴⁵⁷ Yakubî, *Târîh*, 108.

Mektubu okuyunca geldi. Münzir b. Carida onu azletti ve otuz bin vergi cezası kesti. Sonra onu Sasaa b. Sauhan ile bıraktı. Ona yemin verdikten sonra o da yemin etti. Ali Sasaa'nın yanına eğitmek için girdi. Ali onu görünce dedi ki "Bildiğime göre sen iyi yiyecek sağlayan ve erzağı bereketli verim sağlayansın." Sasaa da dedi ki "Sen de Allah'a and olsun ki! Müminlerin emîri bilgili ve iyi gönüllüsün." O ulu makamında Ali ona dedi ki "Kavmine kibirli olma." Liderlerini ziyaret etti. "Hayır, müminlerin emîri ama ehli beytin ve âlemlerin Rabbi'nin elçisinin amcası oğlunun bana gelmesi Allah'ın ihsanıdır." Gayyas dedi: "Sasaa ona dedi ki Ey müminlerin emîri bu Carut'un kızı her gün gözlerini süzüyor, kardeşi Münzir'i hapsettiği için onu bırak ben ona kefil olurum Rabialara vereceklerine." Ali dedi ki "Neden kefil oluyorsun?"⁴⁵⁸

O bize olmadığını söylüyor. Yemin etsin onu bırakalım." Sasaa dedi ki "Allah'a and olsun o yemin edecek gibi." Bende Allah'a and olsun ki öyle zannediyorum ve Ali dedi ki "o ki acındırır. Bakınca giysisi aldatır. Tuzak taşır. Yemin etsin bakalım veya etmesin." Yemin etti ve kurtuldu.⁴⁵⁹

Ziyad'a yazdı. O Faris'te yöneticisiydi. Şöyle ki "Elçimin verdiği haber ilginçti. Senden onun arasındakini onu söylediğini iddia etti. Seninle alay ettiler. Üzerine çok vergi yüklendi. Ona demişsin ki bunu müminlerin emîrine bildirme. Ey Ziyad Allah'a yemin olsun ki sen yalancısın. Eğer vergini göndermezsen seni öyle sıkıştırırım ki elin darda yükün ağır olur. İlla topladığın vergiyi ihtimal edildiği gibi iade edersen."⁴⁶⁰

Kab b. Malik'e yazdı. Şöyle ki "İşini bırak bir grup ashabınla Küretil Sauaddan varana kadar orada amillerini sor ve onarlın yaşamlarını takip et. Dicle ile Uzay b. arasında sonra Bih Kubazat'a dön ve onun yardımına önder ol. Onun sana verdiği işi Allah'ın rızası ile yap. Şunu bil ki Âdemoğlunun her yaptığı ona aittir. Onunla cezalandırılacaktır. İyilik yap. Allah bize de sana da iyilik yapsın."⁴⁶¹

⁴⁵⁸ Yakubî, *Târîh*, 108.

⁴⁵⁹ Yakubî, *Târîh*, 109.

⁴⁶⁰ Yakubî, *Târîh*, 109.

⁴⁶¹ Yakubî, *Târîh*, 109.

Yaptığını bana doğru bildir. Selametle.”⁴⁶²

Dedi ki Ebû Merim el-Kureyşi el-Mekki Ali’ye vardı. Onun arkadaşıydı. Onu görünce dedi ki “Neden geldin ey Ebû Merim?” “Allah’a and olsun ki ihtiyaç için gelmedim. Ama eskiden sana sözüm var ve seni görmek istedim.” Yeryüzünün ehli toplansa da sen yolunu şaşırılmazsın. Dedi ki “Ey Ebû Merim! Allah’a and olsun ki ben senin bildiğin dostunum ama Allah’ın rahmeti dışında olan Allah’ın kötü yaratıklarına çattım. Davet ediyorlar onlara karşı geliyorum. Sonra icabet ediyorum benden ayrılıyorlar. Dünya salihlere zordur. Allah bizi de sizi de onları da yar eylesin. Sevgiliden (Resul) duymasaydım bundan başka bir şekilde daralırdım. Duydum şöyle diyordu: “Bela ve zorluk Allah’ı ve beni seveni selin ırmağa akışından daha çabuk bulur.”⁴⁶³

Ebu’ul-Esved el-Duelf yazdı. Abdullah b. Abbas’ın Basra’da halifesi idi. Ali’ye yazdı. Ona Abdullah’ın beytûlmaldan on bin dirhem aldığını bildirdi. Ona geri göndermesini emretti. Yazarak vermedi ve ona yazdı. Allah’a yemin ediyorum ki geri göndereceksin diye. Abdullah b. Abbas geri gönderince veya çoğunu geri gönderince Ali ona yazdı. Şöyle ki “Kişi bir işi yapacağını idrak ederse sevinir. Yapamayınca kaçırınca da üzülür. Dünyadan gelene çok sevinme. Ondan kaçırdığına da üzülme. Ölümünden sonrayı merak et vesselam.” İbn Abbas diyor ki “Müminlerin emîrinin sözünden aldığım ibreti hiçbir sözden almadım.”⁴⁶⁴

Kümeyl b. Ziyat dedi ki “Ali’nin ellerinden tuttu. Cabbana bölgesine çıkardı. Beni çöle varınca üç kez derin derin nefes aldı ve dedi ki Ey Kümeyl!”⁴⁶⁵

Kalpler bilgili onlara bilgi seçeneği ver. Sana söyleyeceğimi aklında tut. İnsanlar üç çeşit: Rabbani alim- kurtuluş yoluna öğrenim görmüş- vahşi otlayan her çağırmanın peşinden gidenler. İlim ışığını görmemişler. Emin olan yere gitmemişler. Ey Kümeyl! İlim maldan hayırlıdır. İlim seni bekler sende malı bekliyorsun İlim hâkim mal mahkûmdur. Malı depolayanlar öldü ama onlar hattalar. Zaman var olduğu sürece âlimler de var olacaklardır. Benzerleri kaybolmuş örnekleri kalplerde

⁴⁶² Yakubî, *Târîh*, 110.

⁴⁶³ Yakubî, *Târîh*, 110.

⁴⁶⁴ Yakubî, *Târîh*, 110.

⁴⁶⁵ Yakubî, *Târîh*, 110.

mevcuttur. İşte burada diyerek göğsüne işaret etti. Öyleleri de vardır ki dünya için dini alet eder ve hak yolda olanlara karşı gelir. Lezzetlere dalar şehveti için veya birikim için hüküm sürer. İşte onlar yabani hayvanlara benzerler ve din erbabı değildirler. Yeryüzü bu çeşit âlimlerden eksik olmayacaktır. Bunlar gibi kimselerin sayısı az tehlikesi büyüktür. Bunlar ilim ve gerçeklere karşı savaşacaklardır. Ey Kamil! Allah hüccetlerini ve dinini gerçek âlimler ile k⁴⁶⁶

Dedi ki “Eğer ki ilim ehli ilmi hakkıyla taşımış olsalardı, Allah ve melekleri ve Allah’ın itaatinde olan her şey onları seveceklerdi.⁴⁶⁷

Ancak onlar dünya menfaatleri için çalıştılar ve insanlara ihanet ettiler.⁴⁶⁸

Dedi ki “insanın kıymeti yapmış olduğu iyiliklerle değerlendirilir.”⁴⁶⁹

Dedi ki “Ey insanlar! Dileğiniz ancak Allahahtan olsun ve sadece günahlarınız sizi korkutsun. Bilmeyen öğrenmekten bilen ise öğretmekten utanmasın. Bilin ki sabrın imanda yeri başın vücutta yeri konumundadır.⁴⁷⁰

Dedi ki “ Aşireti olmadan güç, çoğunluk olmadan nesil ve malsız zenginlik isteyen kimse ma’siyet zilletinden itaat izzetine dönsün.”⁴⁷¹

Dedi ki “ Nice ona iyilik yaptım diye kendini aldatanlar var, nice ört basla kibirlenen kimseler var, nice ona iyi söz söyledim diye çılgına dönuşen kimseler var. Hiç kimse duygularına dalmış olanlar kadar belaya uğramamıştır. Allah azze ve celle’nin şu ayetini duymadın mı hiç? “ Biz onları, günahları artsın diye şişiriyoruz”⁴⁷²

⁴⁶⁶ Yakubî, *Târîh*, 111.

⁴⁶⁷ Yakubî, *Târîh*, 111.

⁴⁶⁸ Yakubî, *Târîh*, 112.

⁴⁶⁹ Yakubî, *Târîh*, 112.

⁴⁷⁰ Yakubî, *Târîh*, 112.

⁴⁷¹ Yakubî, *Târîh*, 112.

⁴⁷² Âli İmran/ 178; Yakubî, *Târîh*, 112.

Dedi ki “Kim cenneti özlerse şehveti unuttur. Kim ateşten endişe ederse haramlardan geri döner. Kim dünyada zahit olursa musibetler ona kolaylık sağlar. Kim ölümü beklerse iyiliğe koşar.”⁴⁷³

Hutbe verdi. Allah Azze ve Celle'nin şu ayetini okudu: “Gerçekten biz ancak biz ölüleri diriltiriz. Önden gönderdiği şeyleri ve bıraktıkları eserleri kitaba geçiririz. Zaten biz her şeyi ancak bir kütükle sayıp tespit etmişizdir.” Sonra dedi ki “Bu şey gökten Allah'ın malda veya nefiste veya elle yazdığı eksiklik her nefse aynı yağmur damlası gibi iner. Kimin malına veya ailesine eksiklik uğrarsa kardeşinden bunu görmez ise bu ona fitne yaratmasın. Müslüman kişi dünyasından korkup zelil olmak için gelmemiştir. Onun sözü geçince tutkulanır acı çeker. İnsanlar kolay ve şanslı olarak ona ganimet getirip zararı uzak tutan ilk başarıyı beklerken hıyanetten ve yalandan temiz olana her gece ve gündüz iki iyilikten birini bekleyen adam gibi ya Allah'a dua edip Allah'ın yanında bir iyiliği olmayan ya da aile ve mal sahibi olduğu beraber soy ve dini olup da Allah'tan bir kapı açılmasını bekleyen mal ve evlat dünya hizbidir. İyi amel ise ahretin hizbidir. Allah bütün kavimleri bir araya getirecektir.

Dedi ki “Her kim ki muamelesinde insanlara zulüm etmez, onlara yalan konuşmaz, söz verince sözünü yerine getirir ise o kimseye gıybet haram kılınmıştır. O hoş görülür, adaletli kimsedir. Ona vuslat vaciptir.”⁴⁷⁴

Bir gün çıkıp şöyle dedi: Ey ilim talibi! Âlim kimsenin üç alameti vardır: Allah'ı bilmesi, Allah'ın sevdiği ve sevmediği mealleri bilmesidir.” Amil kimsenin de üç alameti vardır. Onlar: namaz, zekât ve Allah'tan korkar olmasıdır. Mütakellif erkeğin de üç alameti vardır: Kendisinden üstün olan kimseye tartışır, bilmediği bir konu koruyacaktır. İşte onları özlüyorum. hakkında konuşur, yapamayacağı şeylerle uğraşır. Zalimin de üç alameti vardır: Kendisinden daha üstün olan kimseye isyan ederek zulmeder. Kendisinden daha güçsüz olan kimseye zulmeder. Zulüm ve kötülükler izhar eder. İkiyüzlü kimsenin de üç alameti vardır: Yalnız kaldığı zamanlar tembellik eder, kendisini gören kimse olduğunda ise çalışkan tavırlar sergiler ve yaptığı her işte övülmek ister. Kıskancında üç alameti var: Kaybolunca

⁴⁷³ Yakubî, *Târîh*, 112.

⁴⁷⁴ Yakubî, *Târîh*, 113.

dedikodu eder, bulunduğu yerde yakınlık gösterir. Musibete uğrarsa küfreder. Münafığında üç alameti var: Dili kalbini, yaptığı söylediğini sırrı açık ki görüntüsüne muhalefet eder. Müsrifinde üç alameti vardır: onun olmayan şeyi yer, onun olmayan şeyi içer, onun olmayan şeyi giyer. Tembel adamlarında üç alameti var: Kevser kendinden geçene kadar. Kendinden geçip yitene kaybolana kadar kendini kaybedip günahkâr olana kadar. Şüphesiz sizden öncekiler abarttıkları için helak oldular. Sizden hiçbir adam Allah'ın dininden bilmediğini konuşup sorumlu olmasın. Şüphesiz Allah Azze ve Celle yanlışa özür gösterir. Görüşün çaba gösterirse⁴⁷⁵

Ömer b. Hattab'a dedi ki: Üç şeyi korursan onlarla çalışırsan sana yeter.⁴⁷⁶

Ama bırakırsan onlardan başkasının sana faydası olmaz. Onlar ne dedi. Dedi ki: "Yakının da uzağın da sınırı olması rızalıkta da kırgınlıkta da Allah'ın kitabı ile hükmetmek ve kırmızı ile siyahın arasında adaletle paylaşmak." Ömer ona dedi ki: "Az sözle çok şey anlattın."⁴⁷⁷

Dünyayı karalayan duydu ve dedi ki "Dünya ona doğru olana doğruluk yeri. Anlayana afiyet yeri, ondan çoğaltana da zenginlik yeri. Meleklerin musallası evliyaların ticaret hanı orada rahmete erip cenneti kazandılar. Kim onu hala karalıyor. Apaçık bildirir ve ayrılığa çağırır. Kendini ve ehlini vafetti. Ahmaklığını benzetti. Sevincini sevinçlere teşvik etti." Felaketle gitti. Korku ile uyurdu ve daha erken canlandı. Pişmanlık uğruna zem ettiler. Öbürleri de ona şükretti. Onları hatırlatınca hatırladılar. Konuşunca inandılar. Ey Dünyayı zem eden kişi kendi kendine aldanmak ne zaman seni azarladı? Ya da ne zaman seni aldattı? Babanın eski yatak arkadaşları mı? Veya annenin zenginlik mertebesi mi? Kaç kez elinle hasta oldun ve ellerinle düştün? Kime şifa istedin ve doktor vasiyet ettin. Sana doktorluğunun faydası olmadı. Afiyetinle iyileşmedi. Onu dünya nefesine benzetti. Dövüşünü de dövüşene benzetti. Yarım ne ağlamanın faydası var ne de sevdiklerinin bir faydası var."⁴⁷⁸

⁴⁷⁵ Yakubî, *Târîh*, 113.

⁴⁷⁶ Yakubî, *Târîh*, 113.

⁴⁷⁷ Yakubî, *Târîh*, 114.

⁴⁷⁸ Yakubî, *Târîh*, 114.

Hutbe verdi dedi ki “Sizin için en korktuğum iki şeydir. Hevesin peşinden gitmek, uzun zaman umut etmek; uzun beklentiye ahreti unutturur. Hevesin peşinden gitmek ise hakkı engeller. Kimin aklı güvende bedeni sağlıklı olursa günlük yiyeceği varsa dünya onun olmuş gibi olur. Yüce Allah diyor ki İzzetime ve azametime ve güzelliğime parlaklığıma yüceliğime yemin olsun ki şefkatimi kullan. Hevesini ancak endişeni ahrete zenginliğini kalbinde oluşturur. Yer ve gökler rızkını korur. İsteksiz olduğu halde dünya onun lehine olur.⁴⁷⁹

Dedi ki İnsanlarla tanışan belaya tutulur. Kim onlara aldırılmazsa onlarla yaşar.⁴⁸⁰

Dedi ki: “Sadece kötü anlarda görünürler.” Haris b. Harut el-Rani ona dedi ki “Talha’nın, Zübeyr’in ve Ayşe’nin batilla anlaşmalarını zannediyorum.” “Ey Haris! O sana göre öyle” dedi. Hak ve batıl insanları tanıtmaz. Hakkı bil ki haklıyı bilesin. Batılı tanı ki kimden geldiğini bilesin. Gece vakti bir adam gördü ve tanıdığını sordu. Dedi ki “Vay sana! Bugün Allah’tan başkasını mı soruyorsun?” Ve ondan şöyle dediği rivayet edilir: “Ey gençlik toplumu şerefınızı edeple, dininizi ilimle koruyun. Namazdan çıkınca yüzünü insanlara karşı çevirip dedi ki hidayet ışığı olun. Dalaletin yol göstericisi olmayın. Allah’ın sevmediği şakadan nefret edin. Sadık ve doğru olun. Dedi: Sessizlik hoş görüdür. Susmak selamettir. Gizlilik mutluluktur. Bir grup onun yanında toplanıp doğruyu andılar. Doğruluk hazinelerin en iyisidir ve bilginin en akıllısıdır. Onun küfründen bir küfür inkârından bir inkar sizi yolunuzdan alıkoymasın. Seni ona ortak koşanlar. Hidayet ehlinin aldığından daha büyüğüne ulaşamayanlar başkasından karıştırma nefsinden kazandığını. Doğruluk sadece üç şeyle tamamlanır: Küçültmek, örtmek, hızlandırmak... Eğer küçültürsen büyütmüş olursun. Eğer örtersen onu tamamlamış olursun. Eğer onu hızlandırırsan yararlandırırın.”

Batı ehlinden bir kavim ona vardı. Onlara dedi ki “İçinizde kendini belirtip sadece onunla tanınan var mı?” “Evet dediler. “İçinizde kötülükten korunan iyilik yapan bir kavim var mı?” “Evet dediler. İşte onlar Muhammed ümmetinin en hayırlıları. Onlar doğru olanların arasında olanlar. Değer onlarla döner. Onlar

⁴⁷⁹ Yakubî, *Târîh*, 114.

⁴⁸⁰ Yakubî, *Târîh*, 115.

ihmalkârı yakalarlar. Onun şöyle dediği rivayet edilir: “Hayvanlara her şey ilham edildi. Dört husus dışında onu Allah’ın yarattığını ve rızık verdiğini, erkeğin dişiye binmesini, ölümden kaçmayı ve rızık isteği.”⁴⁸¹

Dedi: “Altı kişiye selam verilmez: “Yahudiye, Nasraniye, Mecusiye, namuslu kadına iftira atan şaire, annelerin küfrüne neşelenen kavme ve yemeklerinde içki içilen kavme.” Dedi: “Kureyş’in ileri gelenleri iyileri iyilerine, kötülükleri kötülüklerine. Bir adamı yargıladı. Dedi ki “Ey müminlerin emîri! Beni yargıladığın ceza malımı helak etti, ailemi dağıttı. Öfkeleni hatta öfkesini yüzünde belli etti.” Sonra dedi ki “Ey Kunbur! İnsanları cemaat namazına çağır.” İnsanlar toplanınca minbere çıktı ve Allah’a hamdu senada bulunduktan sonra dedi ki: “ Sözlerim güvence olsun ve ben söylediğim sözlere kefilim. İbret olsun ki ektiğinizi biçeceksiniz ve her şeyin karşılığını alacaksınız. Takva sahibi olursanız kaybetmeyeceksiniz. Kişinin kendini bilmesini göz ardı etmesi yeter. Allah’ı yarattıkları arasında en çok öfkeliendiren; kurtuluş amacıyla her şeyi kendine caiz gören kuludur. Biat sözünü düşkün rast gele insanlar ona benzeyene daldılar. Namazla, oruçla, karanlık fitneye kanarak o fitneye tabi olanı bilmeyen insanlar onu âlim sayarlar. Hiçbir gün sağlam genç orayı boş bırakmaz.”⁴⁸²

Ömrünü bir şeyler toplayarak veya bozuk sular içerek kendilerini doyuran kimseler insanların sıkıntılarını çözemeyeceklerdir. Bilmiyor dememeleri doğru veya yanlış hüküm vermeyeceklerdir. Bilgi edinmeksizin kuru rivayetlere göre davranacaktır. Siz peygamberinizin ehli beytini bırakıp nereye gidiyorsunuz? Gemiye çıkanların kurtulduğu gibi bu yolda giden de kurtuluşa erecektir.⁴⁸³

Ben sizin ehli kehfın mağarası gibiyim. Ben sizin kurtuluş kapınızım. Kim kapıdan girerse kurtulur. Kim de geri kalırsa helak olur. Zilhicce’de Hüceti’l Vada’dan bin hüccet ben sizin içinizden bıraktığım şeyi tutarsanız benden sonra hiç sapmazsınız. Allah’ın kitabı ve ehli beytinin ütrei ve acayip hükümlerle hüküm verdi. Hatta bir kabileyi yaktı ve diğerlerini de tutuşturdu. Hırsızlığa bazı elin parmaklarını kesti. Zina yapan iki kişinin üzerine duvar devirdi. Şöyle diyordu:

⁴⁸¹ Yakubî, *Târîh*, 116.

⁴⁸² Yakubî, *Târîh*, 116.

⁴⁸³ Yakubî, *Târîh*, 117.

“Evinize kapanın tövbe arkanızdadır. Kim dış yüzünü hakka gösterirse helak olur. Şüphesiz Allah bu milleti kılıçla kırbaçla edeplendirdi. Lider kimseye acımaz.” Şaban ayından son on gün kala yıl h. 40 idi. Abdurrahman b. Mülçim el-Muradi Kufe’ye geldi. “Ali’nin geldiğinden haberi olunca sözünü yerine getirdi.” dedi. “Zaten bana ondan başkası kalmadı” dedi. Şimdi zamanı. Eşas b. Kays Kindi’nin yanına indi. Onun yanında bir ay kaldı. Kılıcını keskinliyordu. Üç nefer çıkmışlardı onlara biri Muâviye’ye yönelmişti Şam’da. Diğeri de Mısır’da Amr b. As’a biri de Ali’ye. O da İbn. Mukim idi. Muâviye’nin sahibiyse onu vurdu. Kalçasına değdi ve saldırıp evine girdi. Amr b. As’ın sahibi ise Amr’ın sabah halifesi (?) Havica b. Hüzaka’yı vurdu.⁴⁸⁴

Onda bir şey azalırca çoğaltın. Onun çoğalması hayırdır. Kin gütmeden dönene kadar aldırmadan çoğalt. İnsanların arasında savcı olarak oturdu. Buna aldanan başkalarını kurtarmaya kefil oldu. Bir şeyi bir şeyle ölçerken kendini yalanlamaz. Bir şeyde karıştırırsa da kendinde gizler. Ona bilmiyor denmesin diye Allah’a and olsun onun hakkında geçen yazılmadı. Övünen iyiliğin sahibi değil o. Gece karanlığın anahtara rastgele aldırmayan biri bilmediğine özür dilemez ve kurtulur. Bilgi de göze dokunan bir şey sunmaz. Rivayetleri harabeden rüzgârın dağıtması gibi dağıtır. Ondaki kan akıtır geri kalan ağlatır. Serbest olması haram olanı yargısıyla helalleştirir. Serbest olması helal olanı da kendi rızası için haram kılar.⁴⁸⁵

Sizi nereye götürüyor. Ya da siz nereye gidiyorsunuz. Peygamberimizin ehli beytinden gemi ashabının kötü kökenlerinden ondan kurtulan nasıl kurtulduysa bundan da kurtulan kurtulur. Kefilin vay haline onların peşine düşen olursa.⁴⁸⁶

⁴⁸⁴ Yakubî, *Târîh*, 117.

⁴⁸⁵ Yakubî, *Târîh*, 118.

⁴⁸⁶ Yakubî, *Târîh*, 118.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Zeynep KIZILYAR

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

Doğum Tarihi ve Yeri: 18.12.1992

e-posta: zeynep.kizilyar@ikc.edu.tr

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2016
Yüksek Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2019

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2019	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	Araştırma Gör.

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı: Yökdil (75) ÜDS () TOEFL () IELTS ()